

מרכז המחקר, המכללה לביטחון לאומי, צה"ל

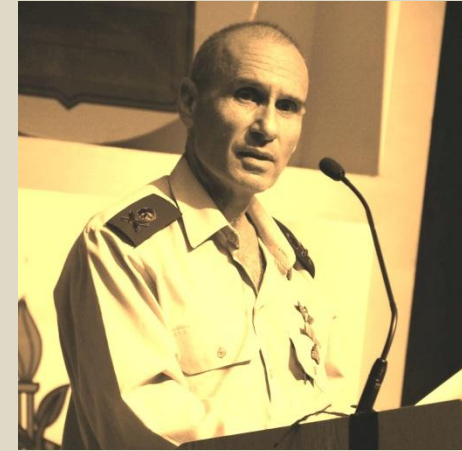
עיונים בביטחון לאומי

"חלוציות לפני המחנה - חזון, מציאות ומאבק"
יום עיון לכבוד האלוף גרשון הכהן

עיונים בביטחון לאומי, גיליון מס' 19

"חלוציות לפני המחנה - חזון, מציאות ומאבק"

האלוף גרשון הכהן הוא מפקד הגייס הצפוני 446. פיקד על המכללות הצבאיות ועל המכללה לביטחון לאומי בשנים 2011-2006. בוגר הישיבה התיכונית נתיב מאיר בירושלים; למד בישיבת ההסדר הר עציון. במלחמת יום הכיפורים נלחם במערב התעלה וברמת הגולן. בין התפקידים הצבאיים שמילא: מפקד חטיבה 7, ראש חטיבת תורה והדרכה ומפקד אוגדה 36. במסגרת סידרה זו כתב אודות "תוכנית הלימודים במכללה לביטחון לאומי - מה צריך ללמוד?" (2011) וכן, "על יצירת מענה רלוונטי לאיום: בין מענה טכני למענה הסתגלותי" (2010). בעל תואר שני בפילוסופיה ובספרות השוואתית מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

האלוף גרשון הכהן: "לחלוציות תפקיד ידוע בהליכה לפני המחנה, בשירות המחנה. פחות מוכר התפקיד החלוצי הכרוך בהתוויית הדרך ובפריצת הגבולות הנדרשות לשם הובלה בדרך חדשה. יכולת זו היא תכונה הכרחית בעיצובו של מנהיג. במידה רבה היא התכונה היוצרת את ההבדל בין מנהיג לבין מנהל. לתלמידי המכללה לביטחון לאומי, המיועדים לתפקידי הנהגה בכירים במערכת הביטחון ובשירות המדינה, אכן נדרשת מידה רבה של חלוציות; יום העיון הזה מיועד בעיקר למענם."

מרכז המחקר, המכללה לביטחון לאומי, צה"ל

גֶּשֶׁר
ליאופולד סטאף
תירגום: רפי וייכרט

לא האַמנתי
בעמדי על גדת הנהר,
הרחב והסוּחף,
שאַעבר גֶּשֶׁר זֶה,
הקלוע מקנה זק, שְׁבִיר
קשור בסיבים.
פסעתי קל כפרפר
וכבד כפיל,
הלכתי בוטח כְּרִקְדָן
ומתנודד כְּעֹר.
לא האַמנתי שאַעבר את הגֶּשֶׁר הַזֶּה.
ובעמדי כעת בגדה השנייה,
איני מאמין שעברתי אותו.

מתוך: אחרי מהפכות רבות/הוצאת כרמל

מרכז המחקר
המכללה לביטחון לאומי, צה"ל

עיונים בביטחון לאומי מס' 19

”חלוציות לפני המחנה - חזון, מציאות ומאבק”

יום עיון לכבוד האלוף גרשון הכהן,
שנערך ב-7 בדצמבר 2011, י"א בכסלו, התשע"ב,
במחנה דיין, גלילות

יולי 2012, תמוז התשע"ב

Pioneering as a Revolutionary Trend

עורכת: רס"ן נאוה גרוסמן-אלוני

בשער החוברת: שנת תרפ"ד. תמונת החריש הראשון בכפר חיטים, מושב ראשון של חלוצים דתיים. לשם עלו סבא נתן גרדי וסבתא אידה, המופיעה במרכז התמונה בסינר לבן. אליהם הצטרפו הוריו של סבא נתן, גרשון וגיטל גורודיצקי שעלו ממיר, והוריה של סבתא אידה, שלום ומוסיה לבקובסקי שעלו מוילנא.

הקדמה

"חלוציות לפני המחנה - חזון מציאות ומאבק" הוא שמו של יום העיון, שנערך לכבוד האלוף גרשון הכהן, לקראת סיום שש שנות פיקודו על המכללות הצבאיות של צה"ל ועל המכללה לביטחון לאומי. את הכותרת בחר גרשון בקפידה, והיא ממצה את תפישת עולמו לגבי ייעודו כגנרל וכמצביא עברי בצה"ל.

אולם, לא רק בקנקן הקפיד, אלא גם במה שיש בו. תוכני המפגש, בו התכנסו משפחתו, חבריו, עמיתיו ופקודיו, עסקו בלחם חוקו של גרשון, בתחביבו ובאורח חייו - בלמידה. למידה לא רק בבחינת צבירת ידע, אלא למידה מתוך דיאלוג עם נרטיבים שונים, עם קטבים מנוגדים ועם רבדים עמוקים של חיינו בארץ הזו. זוהי למידה בהקשר ייחודי, העומדת על הזיקה, שבין גרשון לבין משמעות אותה חלוציות, המוסיפה להנחות את ממשיכי דרכה של הציונות בימינו אלה.

התמונה המעטרת את שער החוברת, מעידה על שורשיו העמוקים של גרשון. שנת תרפ"ד, חריש ראשון בכפר חיטים, מושב ראשון של חלוצים דתיים בגליל. בתמונה - הסבים והסבתות, הגאים כל כך במעשה החלוצי המעשי, במימוש החזון: "בשנה הבאה בירושלים", המפגש עם המציאות והמאבק המתמיד שבצדו, מאבק שטרם תם.

גרשון, נצר למשפחת חלוצים, שינק מנרטיב זה, מיטיב לנוע ולנוד בין העולמות; בין החלום לבין המציאות, בין המתיישב הצמוד לאדמתו, לבין הנווד הרועה את עדרו, בין החלוץ בספר הגולן לבין הבוהמיין במדינת תל-אביב, בין המאמין לבין האפיקורס, בין המורה לבין התלמיד, בין התיאורטיקן לבין הפרקטיקן.

אך לא רק לנוע הוא מיטיב, כי אם, ובעיקר, לחיות במספר עולמות בו זמנית, לרדת לחקר שורשיהם, להבין את מהותם, ללמוד וללמד. מיום העיון, המובא בחוברת זו, יוכלו הקוראים ללמוד, הן על משמעות הכותרת בהקשר הנוכחי והן על גרשון - רעי, מורי ורבי - שאני כה מעריך.

**יוסי בידץ, אלוף
מפקד המכללות**

תוכן העניינים

9	בפתח יום העיון ובמהלכו - אסף חזני.....
13	תהליך אוסלו - יאיר הירשפלד.....
21	השפעת הגופים הירוקים על מערכת התכנון - זאב הכהן.....
31	מפעל המצפים : רקע ותכלית - רון רוגין.....
41	שעת מבחן : ממוחאה לשינוי - מנואל טרכטנברג.....
47	המהפכה החוקתית - סוזי נבות.....
53	חזון ומהפכה - מציאות מתחת לרדאר - גרשון הכהן.....
87	דברי ברכה בשם עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי - איל בן-ראובן.....
89	דברי ברכה בשם בוגרי המכללה לביטחון לאומי - עדן אטיאס.....
91	דברי ברכה ופרידה בשם סגל המכללה לביטחון לאומי - ליאורה הרצל.....
95	דברי ברכה - יותם הכהן.....
99	דברי ברכה - יעל ברקת.....
101	"לו יהי" - מתוך ריאיון עם האלוף גרשון הכהן.....
105	דבר ראש המטה הכללי - בנימין (בני) גנץ.....

בפתח יום העיון ובמהלכו

אסף חזני¹

יום העיון, "חלוציות לפני המחנה - חזון, מציאות ומאבק", כמעט שחותר את פעילותו הרשמית של האלוף גרשון הכהן כמפקד המכללות.

למרות שיום העיון איננו מהווה את סיכום משנתו של האלוף גרשון הכהן, הרי שבמובנים מסוימים הוא מזקק תובנות רבות. מי שהאזין לאלוף במהלך תקופתו כמפקד המכללות, אפשר שיכיר את חלקו. באחת מהרצאותיו, שמעתי את האלוף שואל שאלה, שחשיבותה בעצם העמדתה: "מה בכלל לאומי בביטחון?". נדמה, שההרצאות ביום העיון נוגעות, כל אחת בדרכה, בחלום.

מדוע אני נדרש לחלום? פרשת השבוע "ויצא" מתארת את יעקב, שנמלט מחמת זעם אחיו אל משפחתו בחרן. במנוסתו, חולם יעקב חלום; "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, ויפגע במקום, וילן שם כי בא השמש. ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו ויחלם...". כך, עד לזיהוי של יעקב את המקום - "וזה שער השמים".

מפקדים רבים בצבא מטפסים על הסולם, הנגלה ליעקב בחלומו ומתארים את עבודת הפיקוד כריצה, הלוך ושוב, בין רמות ומדרגים שונים, כמו מלאכי אלוהים בסולם יעקב. הרגע המופלא בסיפור איננו רק התוכן של סולם יעקב, אלא התפאורה של הרגע, שמייצרת את ייחודיותו של תוכן החלום ואת יכולתו של יעקב לזהות את הרגע החד פעמי של החלום.

אסביר את דבריי. בסיטואציה של החלום, יעקב שכוב ונוגע בארץ בכל איבר מאיברי גופו. זהו הרגע הכי ארצי שיכול להיות, התמזגות של גוף עם אדמה. בה בשעה, זהו רגע, שמתוך הארציות שלו הוא מייצר את השמימי ביותר, את "שער השמים". מתוך הוויה, המשוקעת כל כולה

---

¹ ד"ר אסף חזני, סגן אלוף במילואים, חוקר במרכז דדו בצה"ל. עבודת הדוקטורט שכתב עוסקת בעיצוב מרחב הרכיבה על אופני כביש בישראל, בשנים 2003-2006.

בארציות של האבן, אשר למראשותיו של יעקב, הוא מצליח לייצר רגע, שבו משחקים מלאכים, אלוהים והוא עצמו גם יחד, במבואות שער השמים. יותר מכך, אדם מן היישוב, שיפגוש את אלוהים או רגע אלוהי, תיעתק נשימתו מעוצמת האירוע, לא כך יעקב. יעקב איננו מתרגש מכך שהוא חולם. מבחינתו, חלום ומציאות הם היינו הך. הוא פועל במציאות שהוא מזהה - זה כשלעצמו כבר יותר מהמתרחש אצל רובנו, שלרוב איננו מזהים את החלומות שלנו, איננו זוכרים אותם וכשאנו מבינים שאנו חולמים, גוערים בנו להפסיק לחלום - עבור רובנו, לרגע השמימי יש לתת כבוד. כבוד, פירושו בדרך כלל הדרת פנים, בגדים מכובדים ומילים גבוהות.

לא כך יעקב. יעקב מזהה שהוא עומד בשער השמים ומיד פוצח במשא ומתן עם אלוהים: אם תיתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי, או אז נודר אני: ”והיה אדוני לי לאלוהים...”. התנועה של יעקב היא מהארציות, של השינה הרצוצה ממהלך היום, אל החלום המוביל אותו אל שער השמים. בשער השמים, ממש כמו בחלום בו ניצב סולם, שניתן לדלג בו בין הרמות השונות, מחזיר יעקב את הסיטואציה אל ההווה הארצית של לחם, בגד ושלום. יעקב איננו מפריד בין הרשויות. הוא מזהה את החד פעמיות של החלום ומנצל אותו לצרכיו. במובנים רבים, לצד חלומות נוספים, זהו אחד מהחלומות של ייסוד האומה.

בחזרה לשאלה הפותחת, מה לאומי בביטחון. עבור יעקב, החלום הוא הביטחון שבלאומיות. זהו חלומו של יעקב. בהרצאות הבאות נתמקד בחלומות שלנו היום. כבר אין לנו יעקב אחד, אבי אומה יחיד, החולם חלום יחיד. כמעט כל אחד מאתנו הוא יעקב ובקרבו מתרוצצים חלומות רבים. בהרצאות שנשמע, נתמקד בחמישה חלומות, באופן ובצורה בה הם פוגשים את המציאות. החלומות אינם קונצנזואליים בהכרח.

יש חלומות מפורשים יותר ומפורשים פחות. במסגרת החלומות המפורשים, משל היו אירוע הנחלם בהסתר, מגיח עם שחר, מתכתב ומתעמת עם המציאות, נשמע תחילה את ד”ר יאיר הירשפלד,

מאדריכלי הסכם אוסלו. הרצאתה של פרופסור סוזי נבות תעסוק במהפכה החוקתית ובחוקי היסוד כבסיס לחוקה. הרצאתו של פרופסור מנואל טרכטנברג תעסוק בחלום מתפרץ; לא חלום שנהגה בלילה, במסתרים, אלא מסתרים ההופכים ליום, למציאות גלויה שאין מנוס, אלא להתמודד עמה. יש גם חלומות שקשים לזיהוי. במציאות זוחלת ומתהווה, כשבוקר אחד מתעוררים ומגלים, שאנו חיים בחלום אחר לגמרי. כאלה הן הרצאתו של מר זאב הכהן, על השפעותיהם של הגופים הירוקים על תהליך התכנון והרצאתו של עורך הדין רון רוגין, על הכחדת חיוניותו של מפעל המצפים בגליל.

על חיוניותו של החלום ועל היכולת לקיימו, בדרגות שונות של עוצמה גלויה, ידבר האלוף גרשון הכהן בהרצאתו: "חזון ומהפכה - מציאות מתחת לרדאר". הוא סבור, שהדרך האפקטיבית ביותר לחדור למערך מבוצר עוברת, בדרך כלל, מתחת לרדאר. המשותף לכל החלומות הוא ההכרה וההבנה, שהעבודה הקשה איננה מתחילה רק בשלב מימוש החלום, אלא כבר בשלב החלימה והחלום. ובכלל, לא בהכרח מתקיימים מצבים נפרדים של חלימה ומימוש. זהו רציונל יום העיון.

בניסיון לשוב ולהשיב לשאלה מה לאומי בביטחון, אשתף אתכם בשיחה, שקיימתי עם האלוף גרשון הכהן; לאחר ששב מביקור המכללה בארצות הברית, חלק עמי מחוויותיו ותמה, האם יכול היה לשמש אלוף בצבא זר. מיד נרתע ואמר שהוא יכול להיות אלוף רק בצה"ל, משום שכל הווייתו המקצועית היא הווייה מקומית, שכן המקצוע שלו, כאלוף, הוא לקשור או לחבר או לתרגם, תבחרו אתם, בין החלום הציוני לבין מימושו, בכל נקודת זמן.

תשובתו של האלוף לשאלה מה לאומי בביטחון היא, אם כן - חלום ציוני, מקומי ואחראי. יש מי שמלינים, כי האלוף, בבואו להסביר רעיון מבצעי או פעילות אופרטיבית, נדרש למקורות היהודיים. יש התמהים, מה למציאות הקונקרטי ולמקורות הללו? יצוין, כי כולם מודים שהאלוף מיטיב לעשות זאת. חברי, אלוף משנה במילואים ישראל דניאלי, שהיה קצין האג"ם של האלוף, כאשר שימש כמפקד אוגדה 36, סיפר לי, שהאתגר הגדול שלו כקצין האג"ם היה לתרגם את החלומות

הללו לשפה צבאית. האלוף אמנם עושה זאת היטב, אך קשה לחנך כך קצינים. נדמה, כי בעניין זה משנתו של האלוף ברורה.

תהליך אוסלו יאיר הירשפלד²

אם מדברים על חזון, אני מוכרח לומר שיש לי חזון פשוט מאוד: יש לי שבעה נכדים, והחלום שלי הוא שהם יוכלו לחיות במדינה הציונית, היהודית והדמוקרטית, במצב סביר. לא בשלום, או במצב משיחי כלשהו, אלא במצב סביר, בינינו לבין שכנינו ושכנותינו. אם תרצו, זהו החלום, אם תרצו, זהו החזון.

לאסטרטגיה של אוסלו היו ארבעה מרכיבים, שחשוב מאוד להבינם. המרכיב הראשון היה הנחת היסוד, שלעניות דעתי הלכה והתחזקה מאז, שעצם מימושו של הרעיון הציוני, לאורך המאה העשרים ואחת, אפשרי רק אם חוזרים למדיניותו של בן-גוריון בעניין חלוקת הארץ. שכן, רק חלוקת הארץ תאפשר לשמור על מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ועל עצם הזהות שלנו. הקיום שלנו כעם תלוי, במידה רבה, בכך שלא נדכא את השכנים שלנו ושלא נתערבב בהם לחלוטין ונאבד את הזהות שלנו.

לכן, המרכיב החיוני המרכזי הראשון באסטרטגיה של תהליך אוסלו היה להבטיח את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

המרכיב השני היה הבנת הביטחון הלאומי שלנו. פעילותי החלה ב-1979. לנגד עינינו היה גרף היסטורי, שהראה שבשנת 1948 וגם בשנות החמישים ובשנים 1967, 1969, 1973, תמיד הצד הערבי תקף אותנו והצבא שלנו, על היכולות האדירות שלו, דיכא אותו. אלא שבכל פעם שאנחנו דיכאנו את האלימות הערבית, עלה גרף האלימות. מי שהסביר לי את הדברים בפעם הראשונה היה מוטה גור. הוא אמר שאמנם ניצחנו במלחמת ההתשה ב-1969, אך שילמנו מחיר יקר מאוד עבור הניצחון ב-1973. ההבנה שלנו הייתה ברורה מאוד ומבוססת, שרק על ידי הידברות עם השכנים, רק על ידי הסכמים כמו אלה שנחתמו עם

---

² ד"ר יאיר הירשפלד, מאדריכלי הסכם אוסלו, מרצה בכיר להיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת חיפה.

הצד הערבי בשנים 1974, 1975 ו-1978, ניתן להוריד את גרף האלימות. הניסיון הזה לימד אותנו שהביטחון הלאומי של מדינת ישראל מבוסס לא רק על היערכות ביטחונית ועל התפיסה, שכל העולם נלחם נגדנו ואנו נלחמים נגד כל העולם, אלא גם על שיתוף פעולה עם מצרים, עם ירדן, עם הפלשתינאים ועם מדינות ערביות אחרות.

מכאן נבעה גם ההבנה השלישית, שבמזרח התיכון יש חוק, שכאשר אין התקדמות בתהליך המדיני, ידם של הגורמים הקיצוניים על העליונה. וכאשר יש התקדמות בתהליך המדיני, ידם של הפרגמטים המתונים על העליונה. ניסיתי להסביר את התיזה הזו לאלוף אילן בירן בווישינגטון. הוא אמר לי: "יאיך, אתה טועה. זו לא תיזה, זו מציאות. זאת פשוט עובדה". שלוש התפיסות הללו של הביטחון הלאומי הנחו, במידה רבה, את החשיבה באוסלו.

היה גם מרכיב רביעי. המרכיב הראשון היה שמירה על מדינת ישראל כמדינה יהודית דמוקרטית. המרכיב השני קשור בהבנה של הביטחון הלאומי. המרכיב השלישי היה תפיסתנו את ההיערכות האזורית. תהליך אוסלו התרחש לאחר ועידת מדריד, או כחלק מתהליך ועידת מדריד; הבנו, שבתהליך מדריד אנחנו מדברים עם מדינות ערביות שונות, ושזוהי התחלה של הידברות ומגע עמן. היה לנו ברור למדי, ששלושה גורמים יכולים להטות את הכף לכאן או לכאן: ערב הסעודית, סוריה ואש"ף. אם ערב הסעודית, סוריה ואש"ף יעמדו איתן ויילחמו נגד ישראל, מצבנו יהיה קשה מאוד. הבנו, שאם נוכל למשוך הן את סוריה, הן את אש"ף והן את ערב הסעודית למחנה הפרגמטי, מעמדנו באזור יהיה מובטח וברור יותר.

לכן, בראשיתו של התהליך הנטייה הייתה להתקדם במקביל, הן מול סוריה והן מול אש"ף. זו הייתה תפיסת היסוד של ראש ממשלת ישראל דאז, יצחק רבין ושל שר החוץ דאז, שמעון פרס. המרכיב הרביעי באסטרטגיה של אוסלו היה ההבנה, שאנחנו צריכים לחזק את מעמדנו בקהילה הבינלאומית. לא רק עם ארצות הברית, אלא גם עם אירופה ועם מדינות נוספות. ואכן, לתהליך אוסלו היו תוצאות חיוביות ברורות.

אני טוען, וזה ויכוח ארוך יותר, שארבעת המרכיבים האלה של האסטרטגיה היו נכונים בשנים 1990, 1991 ו-1992 והם נכונים, על אחת כמה וכמה, בשנים 2011, 2012, 2013 ואף ב-2014. כעת, אעבור מהחזון ומהאסטרטגיה למציאות. במציאות של אוסלו היו חדשות טובות וחדשות רעות. תחילה אעסוק בחדשות הטובות. בדיונים שהתקיימו, בנוכחותי, בין שמעון פרס לפייסל חוסייני, הסביר פרס לפייסל חוסייני, שאיננו יכולים לדבר עם גורמים חיצוניים. מדינת ישראל מעולם לא דיברה בשם יהודי התפוצות, והפלשתינאים אף הם אינם יכולים לעשות כן. יש לנו עניין גדול לעבוד עם הגורמים המקומיים, ועל כן, יש לנו בעיה לדבר עם אש"ף. התוצאה של תהליך אוסלו הייתה, שגורמי החוץ הפכו לגורמי פנים. היום, הפרטנר האמתי, מי שמייצג את העם הפלשתינאי נמצא בפנים, בתוך התהליך, ולא מחוצה לו. אם הוא חזק או לא - זהו דיון אחר. זוהי תוצאה חד משמעית, ודאי חיובית וטובה מאוד, של תהליך אוסלו. התוצאה השנייה הייתה, שהאתוס הפלשתינאי של המאבק המזוין הורד מסדר היום ושבאתוס של זכות השיבה לא נכלל אתוס של מדינה. אינני טוען ששני האתוסים נעלמו לחלוטין או שאינם קיימים. טענתי היא שהאתוס של המדינה הפך להיות אתוס מאוד חשוב ומאוד דומיננטי, באופן שמאפשר לנו הידברות רצינית מאוד עם הצד הפלשתינאי. התוצאה של הדברים היום היא שיש שיתוף פעולה ביטחוני. הרמטכ"ל הקודם, גבי אשכנזי, אמר: "ככול שהם יעשו יותר, אנחנו נצטרך לעשות פחות". יש שיתוף פעולה ביטחוני חשוב מאוד ולצדו הבנה, שצריך לתאם את שיתוף הפעולה הביטחוני. זוהי התוצאה של התהליך ההיסטורי הזה. החדשות הטובות הנוספות הן שבנאום ראש הממשלה, בנימין נתניהו, מתאריך ה-16 במאי 2011, יש מרכיבים של התחייבות מעניינת וחיונית - הפתרון של שתי מדינות לשני עמים. זה עלה גם קודם, אבל ב-16 במאי זה התחזק. זוהי הפעם הראשונה שראש הממשלה שרטט את המרכיבים השונים, אמנם במילים ולא במפה, אך אפשר לקחת את הדברים שלו מתאריך ה-16 במאי ולהניח אותן על שולחן הדיונים, והרי התחלה של משא ומתן טריטוריאלי.

אינני רואה רק את הצד החיובי של התהליך. אמנה אף את החדשות הרעות, והן לא מעטות. אינני רואה היום - ואני אומר את הדברים בצורה מאוד ברורה - ראש ממשלה בישראל (באופן תיאורטי, גם אם יוסי ביילין היה ראש הממשלה), שיכול לחתום על הסדר קבע סופי עם הפלשתינאים. בסביבה שלנו, כפי שהיא היום, איש אינו יכול לקחת את הסיכון הביטחוני הזה. איננו יכולים, בשלב זה, להתמודד עם האתגרים העומדים לפתחנו וגם לתת את כל הקלפים. האמת היא שהדבר נכון גם לגבי הצד השני. אנחנו יודעים היכן הסדר הקבע היום. עם זאת, ברור לנו, שהצד הפלשתינאי איננו יכול לוותר באופן מוחלט, כפי שאנו דורשים, על זכות השיבה; היום, הוא גם איננו רוצה וגם איננו יכול להגיע לסוף הסכסוך.

החדשות הרעות הן שקודם כול האופציה של הסדר קבע איננה מציאותית כעת. החלק השני של החדשות הרעות הוא הנרטיב הישראלי מול הנרטיב הפלשתינאי. אתחיל בנרטיב הישראלי; כאשר אולמרט היה ראש ממשלה, הצענו להם שלום מלא, בשנים 2008-2007. בתמורה, קיבלנו טילים מעזה וטילים מלבנון. אני מוכרח לומר, שאני יכול לבסס לא מעט את הנרטיב הזה על הידע הרב, שיש אף בציבור המאוד מכובד הזה, שהוא הרבה יותר מהידע שיש לציבור בכלל. לנרטיב הזה יש בסיס אמתי.

יש נרטיב פלשתינאי הפוך, שגורס, שהישראלים מעולם לא רצו להגיע להסדר, הקימו עוד ועוד התנחלויות, הפקיעו עוד ועוד קרקעות, ובכך שמטו מתחת רגליהם את הקרקע מלהגיע להסדר כלשהו. הפער בין הנרטיבים יוצר קושי רב בהידברות. הקושי השלישי קשור בחוסר האמון ההדדי במשולש החשוב שבין הנשיא אובמה, ראש ממשלת ישראל, נתניהו, והנשיא עבאס. חוסר האמון ההדדי מאפשר בקושי להגיע להבנות או להסכמות בסיסיות.

יש שני מרכיבים נוספים במסגרת החדשות הרעות. האחד הוא הפער העצום בין תפיסת הצד הישראלי לבין תפיסת הצד הפלשתינאי את הסדר הקבע. אביא דוגמה אחת: ראש ממשלת ישראל הציע הסדר של 6.3% החלפת שטחים, על בסיס של אחד על אחד. הנשיא עבאס השיב,

שהוא רוצה את החלפת השטחים אחד על אחד אבל 1.9%. זהו פער עצום ולא ניתן להגיע להבנה על הבסיס הזה. לכן, הפער בתפיסות או במהות, מבלי להיכנס לבעיית ירושלים או לבעיית הפליטים, הוא גדול מאוד. החדשות הרעות האחרונות הן מה שאנחנו קוראים ה"ספויילרים": החמאס, החיזבאללה, הג'יהאד, איראן, הבעיות בסוריה, הבעיות בסיני. בכל פעם שמתקדמים צעד אחד, מיד מתבצעת פעילות טרור. אתם בוודאי זוכרים, שהיו בעבר הלא רחוק, פעמיים, מפגשים בין עבאס לנתניהו ואובמה. בעקבותיהם תמיד התרחש אירוע טרור; פעם נהרגו חמישה אנשים על יד חברון ופעם היה רצח, גרוע עוד יותר, על יד שכם. דהיינו, החדשות הרעות הן שהמציאות היא מאוד קשה, מורכבת ומסובכת. לא קל להתקדם בתהליך.

קעת, אעבור לשאלת המאבק ואבדוק, על פי האסטרטגיה של אוסלו, היכן הוא צריך להיות. ראשית, אציין מה יש למנוע ואחר כך מה יש לעשות.

הסכנה הגדולה ביותר או האיום המרכזי האמתי על עצם קיומו של עם ישראל בארץ ישראל הוא, לפי דעתי, הליכה לקראת מדינה אחת, ואנחנו מתקדמים לכיוון הזה במהירות רבה מאוד. כשחתמנו על הסכמי קמפ דייוויד היו בשטחים 6,000 מתנחלים. כשחתמנו על הסכמי אוסלו היו כבר 90,000 מתנחלים. כשהגענו לדבר על הסדר הקבע היו כבר 200,000. היום, יש בשטחים למעלה מ-300,000 מתנחלים. איש אינו חושב שאפשר לפנות את כולם. אנחנו יודעים שצריך לפנות מספר קטן, אך הדבר הופך יותר ויותר בלתי הפיך. איננו יודעים אם עברנו את נקודת האל חזור, אך אין ספק שאנחנו מידרדרים למקום, שהוא מאוד מסוכן לעצם קיומם של עם ישראל ושל מדינת ישראל, בגבולות בטוחים. הדבר הזה מעצים את המאבק הפנימי בין החרדים לבין מי שנושאים על כתפיהם את המדינה הזאת, והוא יוצר מאבק, עוינות ומתח עמוק בין שני מרכיבי העם. איננו יודעים להעריך עדיין את המחיר העצום שאנו עלולים לשלם עבורו. חשוב שנהיה ערים לכך ושניאבק בזה בכל הכוח, בוודאי במוסד הזה.

האיום השני הוא בידודה של מדינת ישראל, על כל השלכותיו הביטחוניות והפסיכולוגיות. "העולם כולו נגדנו" היא תפיסה מאוד פשוטה. גדלתי, אם כי לא נולדתי, כנער באוסטריה, באוסטרו-הונגריה. הסיסמה הייתה "הרבה אויבים - הרבה כבוד", התוצאה הייתה שהאימפריה האוסטרו-הונגרית נפלה. אינני רואה שום צורך לחזור על כך. יש להילחם נגד בידודה של מדינת ישראל בכל האמצעים העומדים לרשותנו, בין היתר, באמצעות תיאום ביטחוני ובאמצעות תיאום מדיני וגם ביוזמה מדינית.

הסכנה השלישית היא לאפשר את המדיניות של "תג מחיר". מדיניות זו, של קבוצה קטנה, לא של הממשלה, יוצרת מצב חמור, שבו אנו הולכים לקראת מלחמת גוג ומגוג, למלחמת דתות, שבוודאי לא תביא למימוש החזון שלי, ששבעת נכדיי, כן ירבו, יוכלו לחיות בשקט במדינה הזאת. לכן, המאבק צריך להיות נגד שלושת האיומים או הסכנות הללו.

נשוב לחדשות הטובות. אסביר מדוע אני חושב שאפשר להיאבק. ראשית, אני מבין, ותקנו אותי אם אני טועה, שמערכות הביטחון בארץ, כולן, פה אחד, למרות כל הניגודים בין הגורמים הביטחוניים השונים, אמרו לראש הממשלה, שאנו זקוקים לחזון מדיני ולאופק מדיני כדי לחזק את ביטחון ישראל. מעבר לאופק מדיני, עלינו לחזק את הרשות הפלשתינאית, לפחות מבחינה כלכלית. כלומר, יש בתוך המערכת שלנו, ודאי באולם הזה, אחדות דעים והבנה רחבה ומוצקה מאוד, שצריך לחזק את ההידברות ואת התיאום מול הגורמים הפרגמטיים בצד הפלשתינאי, ואף מעבר לכך. יש היום מתווה של הקוררט מתאריך ה-23 בספטמבר 2011, שמורה כיצד ניתן להתקדם. יש הבנות, שהולכים למשא ומתן שלא יתפוצץ, ובמקום לדבר על טריטוריה וביטחון, אפשר לדבר על הפרדה לקראת עצמאות. יש במתווה מרכיבים רבים, שניתן להתקדם על בסיסם בשנה הקרובה. כיום, יש באזור נכונות ללכת לכיוון הזה. הייתי בווינגטון במפגש גדול בשניים בנובמבר 2011, בו נכח ראש המודיעין הסעודי, הנסיך טורקי אל פייסל, שאמר: "יוזמת השלום הערבית עדיין קיימת, לא רק שהיא

עדיין קיימת" - והוא אמר את זה בפני 600 אנשים - "אני מבין שישראל, כמו שהיא, איננה יכולה לקבל אותה, וצריכה להיות הידברות עם ישראל כיצד להפוך אותה לרצינית". אנחנו יכולים להתקדם מול הפלשתינאים ולהגיע להבנה לקידום בניית המדינה הפלשתינאית בצעדים לא גדולים. ניתן לאפשר להם לבנות באזורי A, B ובחלקים של אזורי C, כדי לאפשר להם להכין את התשתית למדינה שתקום, תמורת טיפול שקט בנושא ההתנחלויות, שמחד גיסא, יגביל את הרחבת ההתנחלויות ומאידך גיסא, יאפשר חיים תקינים למתנחלים באזורים אלה. על בסיס ההתקדמות מול הפלשתינאים, ניתן יהיה להרחיב את התיאום ואת ההידברות עם מצרים, ירדן וערב הסעודית.

אסיים בסיפור, שהוא סיפור אמתי, למרות שהוא לא נשמע כזה. היה לי ידיד מאוד טוב, חבר קיבוץ בית אורן, שעלה מרומניה. הוא היה מורה למוזיקה, נמוך, שמעולם לא התחתן. נשים אהבו אותו מאוד. שמו היה יעקב. שאלתי אותו: "יעקב, נשים כל כך אוהבות אותך, מדוע מעולם לא התחתנת?" הוא השיב לי: "יאיר, אני חיכיתי לאישה המושלמת". שאלתי: "יעקב, היו כל כך הרבה נשים שחיזרו אחריך, אף אחת מהן לא הייתה האישה המושלמת?", והוא השיב: "אני דווקא מצאתי את האישה המושלמת". שאלתי: "יעקב, אז למה, בשם שמים, לא התחתנת?" והוא אמר: "הבעיה הייתה, שהיא חיכתה לגבר המושלם!". אנחנו לא זקוקים לפתרון המושלם, אלא לפתרון שהוא מעשי ובר השגה.

השפעת הגופים הירוקים על מערכת התכנון

זאב הכהן³

שלום לכל הקהל הנכבד. כמובן, שאני כאן בזכות אחי. ראשית, מי הם הגופים הירוקים? הגופים הממשלתיים: המשרד להגנת הסביבה ורשות הטבע והגנים, שאני עובד בה; גופים ציבוריים, כמו "קרן קיימת לישראל" ו"החברה להגנת הטבע"; עמותות כמו "אדם טבע ודין" והציבור כולו. מיהו הציבור כולו? לצורך העניין, בחורה בת 18, שלא היה לה כל קשר עם ארגון סביבתי, ללא כל ניסיון במאבקים ציבוריים, שהחליטה לצאת למאבק נגד הקמת כפר הנופש בחוף "פלמחים" וסיימה את המאבק בהחלטת ממשלה לבטל את תכנית כפר הנופש ולשנות את ייעוד הקרקע מכפר נופש לגן לאומי.

בעוד שלגופים הממשלתיים יש יכולת גדולה יותר להשפיע על המערכות מבפנים, הרי שככל שהגופים רחוקים יותר מהמערכת הממשלתית, יש להם יכולת גדולה יותר לנהל מאבקים ציבוריים, להפעיל את התקשורת ולהגיש עתירות לבתי המשפט. חלק גדול מהצלחותינו נובעות מכך, שאנו יודעים לשתף פעולה היטב בינינו לבין עצמנו. גם כשיש חילוקי דעות בתוך הגופים הירוקים, אנחנו יודעים לנצלם היטב לשם קידום האינטרסים המשותפים של כולנו.

כשהתחלתי, לפני 17 שנים, לעבוד כפקח ברשות שמורות הטבע, זכורה לי שיחה עם אחד מוותיקי רשות שמורות הטבע שאמר לנו את הדברים הבאים: "במדינת ישראל יש למעלה מ-40 משרדי ממשלה ורשויות, שתפקידם לדאוג לצרכיו ולרווחתו של האדם. יש רק רשות אחת, שתפקידה לשמור על הטבע. לכן, בכל הזדמנות, עלינו לעשות את חשבון שמירת הטבע בלבד. לשאר הצרכים האחרים של המדינה יש מספיק גופים שידאגו". כבר אז, כשמעתי את הדברים, היה לי קשה להזדהות איתם. ראשית, בשל תפיסת העולם, עליה התנכתי, שהאדם חשוב

---

³ זאב הכהן, מתכנן מרחב ירושלים והרי יהודה ברשות הטבע והגנים, אחיו של האלוף גרשון הכהן.

יותר מהעצים ומבעלי החיים. גם החינוך שקיבלתי לשמירת טבע היה דווקא מתוך נקודת המבט שלנו, כבני אדם, על עולם הבריאה, על כל מה שיש בו, כמערכת אחת שלמה, שלכל פרט - גם אם הוא נראה לנו קטן ובלתי חשוב, שלא מובן לנו מדוע הוא קיים - יש תפקיד. יש לשמור על המערכת האקולוגית וכל פגיעה בה, בסופו של דבר, היא פגיעה בנו, בני האדם. כמובן, גם במישור הרוחני-תרבותי האדם זקוק למרחבים, לנוף ולטבע. האדם כפרט וגם העם ככלל, הזהות שלנו עם הארץ, עם ההיסטוריה ועם הדורות הקודמים היא דרך נופים, שיש לשמור עליהם.

מי שמדבר במושגים של שמירת טבע בלבד, מתייחסים אליו כאל מי ששייך לכת שסוגדת לטבע, ובדרך כלל הוא איננו רלוונטי לדיון. רבים זוכרים את דמות פקח רשות שמורות הטבע בעבר; הוא נסע בגיפ פתוח, כלב מאחור, רובה ציד מלפנים, בוץ בחורף, אבק בקיץ, מתרוצץ בתוך השמורות עליהן הוא מופקד, מבצע מארבים לציידים, נלחם בשטח את מלחמת שמירת הטבע. אם היה במקרה דיון בוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה על כביש מסוים, שיש להעבירו באחת מן השמורות עליהן הוא מופקד, בדרך כלל הוא לא ידע על כך; במקרה הטוב, אם הוא עודכן וגם החליט להשתתף בדיון, כשהיה בדרך, לא פעם, קרה שהודיעו לו בקשר, שיש רכב חשוד שנכנס לשמורה, הוא ביטל את תכניתו ומיהר לשמורה. במקרה הטוב, הוא הצליח להציל צבי מרובה של צייד, אלא שבאותו זמן החליטו, בדיון שבו לא נכח, להעביר בשמורה כביש, שהרס בית גידול של צבאים רבים. אם, בכל זאת, הגיע הפקח לדיון וגם קיבל את זכות הדיבור, פעמים רבות ההתייחסות שלו הסתכמה במשפט אחד כגון: "הכביש המתוכנן עתיד לעלות על שלולית, שהיא בית גידול של סלמנדרה כתומה..." כשנשאל: "אם כך, מה אתה מציע?" השיב: "אני מציע שלא לאשר את התכנית".

כמובן, שכל דיון כזה הסתיים באישור התכנית. במשך השנים למדנו, שאם אנו רוצים להשפיע באמת, עלינו לדבר בתוך מערכות התכנון בשפה מקצועית ורלוונטית. יותר משחשוב לדבר בוועדות התכנון, חשוב לדבר עם היזמים עצמם. חשוב לשבת עם צוותי

התכנון שלהם ויחד איתם לתכנן את התכניות באופן כזה, שכאשר הם יגיעו לוועדות התכנון, נוכל לתמוך בהן.

אדגים את הדברים: בהרי ירושלים יש כביש מצומת סטף, היורד לכיוון בית שמש ועובר דרך שמורת הר הטייסים, דרך המושבים רמת רזיאל וכסלון, כביש צר ומתפתל באזור הררי. בכביש יש קטע אחד צר באופן מיוחד, באורך של כ-500 מטרים, באופן ששתי מכוניות פרטיות יכולות אך בקושי לחלוף בו זו מול זו. בכביש יש פיתולים רבים, שמגבילים את שדה הראייה ל-50 מטרים לכל היותר, מדרון תלול בצד אחד, קיר מצוק בצד השני ועצים שצומחים משני צדדיו וממש סוככים על הכביש. על כל מי שנוסע בכביש ומגיע לקטע הזה, להאט מאוד, והוא חש כאילו הוא נכנס לתוך היער ממש. ממע"ץ פנו אלינו ואמרו שחייבים להרחיב את הכביש. אמרתי, שאת הכביש הזה אסור להרחיב, משום שיש פה חוויה מיוחדת, שחשוב לשמור עליה. אמרו לי שלשם הבטיחות צריך לפחות לייצר מעט שוליים בצד, שיהיה לאן לברוח. אמרתי, שלדעתי הכביש איננו מסוכן, בעיקר משום שנוסעים בו לאט, אין בו תנועה רבה ואין בו תאונות דרכים. אם הוא יורחב, ייסעו במהירות ויהיו תאונות דרכים. למע"ץ הייתה תרעומת מאוד גדולה על הדברים שלי. לתפיסתם, אינני בר סמכא בתחום הבטיחות, תפקידי הוא לשמור על הטבע ועל הנוף. גם לאנשים במערכת שלנו היה קשה לקבל את דעתי. הם חשבו שהגזמתני. הם הציעו שנתייעץ עם אדריכל נוף, כיצד לשמור על הנוף, לצד העבודה שיש לבצע. טענתי, שאין זה סיפור נופי, שכן כל העת אנו שומרים על הנוף, ובמקרה הזה אינני מבקש לשמור על הנוף, אלא על החוויה, באמצעות שימור הכביש. למחרת, פנה אלי חבר, שישב באותו דיון, ואמר לי שחשב על הדברים שאמרתי; הוא חיפש ומצא, שבאזור כפרי באירופה התמודדו עם אותה שאלה, הרחיבו שם את הכביש, לשם שיפורי בטיחות קלים, ולאחר מכן השוו את הכביש לכביש אחר, בעל נתונים זהים, כדי לבדוק את רמת הבטיחות. הסתבר, שבכביש שהורחב אירעו תאונות דרכים רבות יותר. בעקבות הדברים, חשבנו, שהרי יש לנו את הנתונים האלה בארץ, בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. כל תאונות דרכים עם נפגעים נרשמת,

בציון מקום התאונה. החלטנו לבדוק מה קרה בכביש הזה בעשור האחרון. ובכן, בדקנו ומצאנו, שאכן, לאורך הכביש היו תאונות דרכים עם נפגעים, למעט 500 המטרים הללו. הכביש נותר כפי שהוא, עם החוויה המיוחדת הזאת.

מה שלמדנו, מהמקרה הזה וממקרים רבים נוספים, הוא שאם אנחנו מבקשים להשפיע, עלינו לדבר בשפה של הגורמים שעומדים מולנו. נדבר בטיחות, תחבורה, תכנון אורבני, הנדסה, מנהרות, גשרים - בכל התחומים האלה עלינו להבין, ללמוד, ואם איננו בקיאים, עלינו להיעזר במומחים ולהגיע לוועדות התכנון עם חומרים, לאו דווקא בתחומים שלנו, אלא בתחומים של הגופים שעומדים מולנו. בכל המערכות היה קשה מאוד לקבל את זה, אך עם השנים, כשאנו מגובים בחומר מקצועי, הם הבינו שאנו יודעים על מה אנו מדברים.

התחום השני הוא התחום של המקצועיות שלנו. אם נאמר על כל דבר שהוא חשוב, ושבשום דבר אסור לגעת, אז הכול גם לא חשוב. חייבים לייצר סדרי עדיפויות. יחד איתי נכנס לעבודה האקולוגי יהושע שקדי, המדען הראשי ברשות. שקדי הציע לבחון באלו כלים אנו שומרים על הטבע. למשל, פקח, ששומר על השמורות, מגיע לשטח עליו הוא מופקד ורואה ואדי מקסים, מעיינות יפים, שאינם שמורת טבע. או אז, מתכננים תכנית חדשה לשמורת טבע נוספת, נאבקים בזה שנים, ולבסוף נוספת שמורת טבע. האם שמורת הטבע הזאת משרתת את שמירת הטבע ברמה הארצית? שקדי הציע להגדיר, תחילה, על מה עלינו לשמור. יש לנו בארץ חוף, יש חורש ים תיכוני ויש מדבר. אם גודלו של הוואדי היפה הוא 200 דונמים והוא טובל בחורש ים תיכוני ומוקף בכבישים, סביר להניח שביום מן הימים תפרוץ בו שריפה. 200 דונמים הרי יכולים להישרף תוך מספר שעות. כל מערכת החי בשמורה תיעלם ולעולם לא תשתקם, שכן אין למערכת החי דרך להגיע, מאחר שהיא מוקפת כבישים. אך אם 200 הדונמים קשורים ליער, והיער מחובר לשטח חקלאי, והשטח החקלאי מחובר לשמורה אחרת של 20,000 דונמים, אזי אפשר לשמור על הטבע באמצעות "מסדרון". גם אם 200 הדונמים האלה יישרפו, המערכת תדע בסופו של דבר

להשתקם ובעלי החיים יגיעו דרך המסדרון. שקדי כתב חוברת בשם: "מסדרונות לשמירת טבע - כלי תכנוני" וצירף מפה, שבה הציע אלו מסדרונות יש לתכנן בארץ, כדי לשמר שמירת טבע בת-קיימא. החומר הזה משמש אותנו, כשאנו מציגים את עמדתנו בוועדות התכנון, והוא הפך לכלי תכנון מספר אחת אצל כל המתכננים, לא רק ברשות. היום, כמעט שאיננו מדברים בוועדות התכנון. פעמים רבות שואלים אותנו: "האם התכנית הנדונה היא בתוך המסדרון". שימו לב מה קרה; שקדי לא הכין תכנית, החומר לא עבר דיון בוועדות תכנון, ולא את התנגדויות הציבור, אבל הוא הפך לגורם משפיע משמעותי, יותר מתכניות רבות, שעברו את כל התהליכים.

הגדרנו לעצמנו, שאיננו שומרים רק על הטבע, אלא גם על הנוף. בהמשך, הכנו ספר שנקרא "נופי תרבות בישראל", ובו הגדרנו, על גבי מפות, גבולות ברורים של נופי תרבות שעליהם, לדעתנו, יש לשמור. לדוגמה, קרב דוד וגולית התרחש בעמק האלה, בין שוכה לעזקה. במפה מצוין גבול מדויק של זירת ההתרחשות של הקרב, כך שמי שיפתח את התנ"ך, יוכל לחוש את שאירע אז, עם תמונת הנוף בשטח. "ירושלים הרים סביב לה"; ממערב לירושלים יש שטחי נוף, טרסות, בוסתנים ומעינות - נוף התרבות החקלאית הקדומה של הרי ירושלים, שנבנה ברובו בימי בית שני, מעשה ידי אדם. הגדרנו את מרחב הנוף על המפה. לפני עשר שנים לערך, התחילו להכין את תכנית מערב ירושלים לבניית שכונות חדשות ממערב לעיר, שאף נקראה "תכנית ספדי". הרציונל של התכנית היה, שירושלים בנתה לאורך השנים שכונות חדשות לשם התפתחותה והתחזקותה, ובעצם, לא נותרו עתודות קרקע ואין בררה אלא לדלג מערבה. אנחנו חשבנו שהתכנית איננה טובה, הן משום שהיא פוגעת במסדרונות אקולוגיים והן משום שהיא פוגעת בנופי החקלאות הקדומה. חשבנו שהיא איננה נכונה לירושלים, גם משום שאת ירושלים יש לחזק בכיוונים אחרים.

בהערכת המצב שעשינו בתוך הגופים הירוקים, הגענו למסקנה, שמאחר שהתכנית מקודמת על ידי כל משרדי הממשלה המרכזיים, אין סיכוי לעצור אותה, והתכנית אכן המשיכה להתקדם בוועדות התכנון.

שוחחתי עם חברים בחברה להגנת הטבע, וביקשתי מהם שינסו לגייס את הציבור לטובת העניין, הם השיבו לי, שאין סיכוי להצליח בכך, משום שלעולם, הדמגוגיה בדבר חיזוק ירושלים תגבר. באחד משלביה הראשונים של התכנית, פנה אלי איש יקר בשם עזרי לוי, ששימש אז כמנכ”ל הרשות לפיתוח ירושלים - מיזמי התכנית - ואמר לי שהוא מבין את ההתנגדות שלנו לתכנית והיכן היא מזיקה, והציע שעם שינויים מעטים ומעט קיצוץ בשטחי הבנייה, נבצע שינוי בתכנית שבתוך התכנית: נתכנן גן לאומי, שישמור על שטח מרכזי מנופי החקלאות הקדומה ושנגיע לוועדות התכנון עם תכנית בהסכמה. הוא התנה את הדברים בכך שכל הגופים הירוקים, שיש להם זכות השגה בוועדות התכנון, לרבות החברה להגנת הטבע, יחתמו על הסכם הפשרה ואף הבטיח לרתום לחתימה את כל היזמים. היה מאוד קשה לשכנע את החברים, אך בסופו של דבר הצלחנו לחתום על הסכם הפשרה.

אלא ששרד הפנים, כגורם מוביל של התכנית, דחה את ההסכם והודיע שיקדם את התכנית, כפי שהיא. בשלב מסוים, ככול שהתכנית התקדמה בוועדה המקומית והמחוזית, בתמיכה ממשלתית ממש גורפת, אירעה תפנית בהתנהלות. קמה התנגדות נרחבת לתכנית בתוך הציבור בירושלים. הציבור, שהתארגן ב”קואליציה לשימור ירושלים” כעס עלינו, שכגופים ירוקים, ערכנו הסכם פשרה שכזה, והפעיל את כל מה שעמד לרשותו במסגרת המאבק הציבורי: גייס חברי כנסת ואנשי רוח, פעל בתקשורת ובכל המישורים האפשריים. בינתיים, התחלף שר הפנים והצליחו לשכנע את שר הפנים החדש, כמו גם את ראש עיריית ירושלים, שאף הוא התחלף, שהתכנית איננה טובה. כשהתכנית הגיעה לקו הסיום, היא נפלה במועצה הארצית לתכנון ולבנייה, ברוב של 23 קולות מול שלושה שהיו בעדה.

כעת, אספר את סיפורה של תכנית מערב ירושלים, דרך מבט צר מסוים: במערב ירושלים שוכנת קריית מנחם, שנחשבת לשכונת מצוקה. מהלך חמש מאות מטרים מהשכונה נובע מעין ”עין לבן”. בתחילת דרכה של התכנית, הייתה במעין ניקבה קטנה, שנשתמרה מימי בית שני, מכוסה בסבך של צמחיה, שרק יודעי חן הכירו - אמת

מים, בריכה עתיקה, שבורה ומטונפת. פניתי למינהל הקהילתי בקריית מנחם והצעתי להם לפעול יחדיו לשיקום המעין ולאמצו. לאחר ששיקמנו את המעין ואת הבריכה החלה תנועת מטיילים שהתחילה בקריית מנחם, והמשיכה בכל ירושלים; החלו זורמים נוער ומשפחות, שבאו לטייל במעין. בשכונת קריית מנחם החלו לערוך טקסי נטיעות בט"ו בשבט, מסיבות סיום של בית הספר ומסיבות יום הולדת; בימי שישי יצאו מהשכונה סיורים, ללא תשלום.

בדיונים על ההתנגדויות לתכנית הצליחה הקואליציה לארגן 16,000 התנגדויות - האותנטיות והחזקות ביותר היו, אגב, של תושבי קריית מנחם; נאמר שקריית מנחם היא שכונת מצוקה, על כל המאפיינים שלה, שאין בה פארקים ואין בה איכות חיים, והנה על "כבשת הרש" מבקשים לבנות. מדוע, אם כן, נפלה תכנית מערב ירושלים? משום שמשדד הפנים לא הסכים לחתום על הסכם הפשרה? בשל שיקום "עין לבן"? כנראה משום כל הגורמים שהוזכרו, אשר חברו יחדיו. לא ממש שלטנו בתהליך, ויש להניח שהוא טרם הסתיים. אני מעריך, שנושא מערב ירושלים עוד יעלה על הפרק.

אביא דוגמה, שמציבה סימן שאלה על מקצת מן הדברים שאמרת. שמורת הטבע "שורק" נמצאת בלב הרי ירושלים ובה חורש ים תיכוני סבוך. עם קום המדינה, הייתה השמורה "הר טרשים קרח" ובה מעט מאוד חורש מדוכא. באמצעים של שמירת טבע, הרחקת האדם מהשמורה והוצאת עדרי עזים ורועים מאזור השמורה, היא הפכה לחורש סבוך במיוחד. היום, אנו יודעים, שחורש סבוך הוא מתכון לשריפה, שאי אפשר לעצור אותה, וכדי להגן על השמורה, יש לאפשר רעיית עזים בצורה מבוקרת. באזור לכיש, שהוא הקצה הדרומי של החורש הים תיכוני, יש צמחיית חורש מפוזרת, עצים בודדים, וביניהם צמחיה רבה של שיחים וצמחים רב שנתיים. בסקרים ובמחקרים, שאנו עורכים, גילינו שצמחיית הבתה של אזור לכיש עשירה יותר מאזורי החורש הסבוך. אם, למשל, בחורש הסבוך ניתן למצוא מעט מיני צומח לדונם, הרי שבצמחיית הבתה ניתן למצוא 300 מיני צומח לדונם. דוגמה נוספת: עקב עיטי, עוף דורס, שקינן בעבר במצוקי הסלע

בשמורת ”שורק”, שהיו בית הגידול שלו, נעלם מהשמורה ושינה את טבעו: במקום לקנן על מצוקים, הוא מקנן על צמרות העצים באזור לכיש. זאת, משום שהחורש כל כך סבוך, שהוא לא הצליח, ממעופו בשמים, לראות את הטרף למטה, ולכן הוא עבר לאזורים אחרים. כשחשבו להקים באזור לכיש את היישובים למפוני גוש קטיף, קמה התנגדות עצומה של הגופים הירוקים, שטענו שבאזור יש חורש יש תיכוני חשוב ושסכנת ההרס בו יישובים. הצעתי ללמוד, ממה שקרה באזור שמורת שורק, שם, אגב, יש יישובים באזור. שמירה לא נכונה של הטבע, מצדנו, הביאה, בסופו של דבר, לירידת ערך השטח. אינני בטוח שאם יקומו בלכיש יישוב או שניים, הדבר יפגע באזור.

כדי לקשור את הדברים להרצאה הקודמת, לאחר שהתכנית אושרה במועצה הארצית לתכנון ולבנייה, כתב השר, חבר הכנסת לשעבר, ד”ר יוסי ביילין, מאמר בעיתון ”הארץ”, ובו טען, שזו הייתה טעות חמורה לאשר את הקמת היישובים באזור לכיש, ולא מסיבות של שמירת טבע, אלא משום שבזמנו, נתן לו בקמפ דיוויד ראש הממשלה לשעבר, אהוד ברק, מנדט לדון על האזור כאופציה לחילופי שטחים עם הפלשתינאים, וזוהי אחת מעתודות הקרקע המשמעותיות ביותר, שהפלשתינאים היו יכולים לעשות בה עבודות פיתוח משמעותיות, שכן זהו אזור נרחב ללא יישובים.

היום, בוועדות התכנון יש דומיננטיות עצומה של הגופים הירוקים. יש מי שחושבים שאף מוגזמת, ומנסים לדכאה. כשאני מנסה להבין את כוחנו, אני מביט בחבריי בגופים הירוקים, במערכת שלי ובמערכות אחרות, הם כולם אנשים שמאמינים במה שהם עושים. יש להם אידיאולוגיה והם גם מקבלים על כך משכורת. הצירוף הזה הוא צירוף שאי אפשר לעמוד מולו. גורמי הפיתוח של מדינת ישראל, שיושבים מולנו בוועדות, אינם מגיעים לעבודה עם אותה אידיאולוגיה, אין להם מוטיבציות כאלה, ומראש הדיון הוא אחר. ציינתי, שאנחנו, כגופים ירוקים, מרשים לעצמנו לדון במונחים מקצועיים של הנדסה ובטיחות, ואני מצפה מהם, שינהלו עמנו דיון גם על שמירת טבע.

אסיים בדברים, שאמר לי מנהל מחוז ירושלים של חברת חשמל, עמו עבדתי לא מעט. הוא אמר, שתפקידו להביא חשמל לאנשים, וכדי לעשות זאת, לעתים הוא צריך לפגוע בטבע, ואילו תפקידי הוא לשמור על הטבע. מראש, לתפקידים שלנו יש אינטרסים מנוגדים. אם נדע, שנינו, לעבוד יחד, להביא חשמל לאנשים ולשמור על הטבע, ייצאו מזה דברים טובים. זו הגישה שאני מאמין בה. תודה רבה על ההקשבה.

מפעל המצפים - רקע ותכלית

רון רוגין⁴

הגליל המרכזי - שטח שנתפס בפעולה צבאית במלחמת השחרור

במועד ההכרזה על הקמת מדינת ישראל (ה-14 במאי 1948) לא היה הגליל המרכזי חלק ממדינת ישראל. הוא לא נכלל בגבולות החלוקה, לפי החלטת עצרת האומות המאוחדות מספר 181 מה-29 בנובמבר 1947. יתרה מכך - הגליל המרכזי לא היה בשליטה ישראלית במועד ההפוגה הראשונה, היינו, בחודש יולי 1948. השטח של הגליל המרכזי, זאת אומרת, שטח הגליל ההררי, החל ממרחב נצרת, בואכה כרמיאל ובקעת בית הכרם עד הגבול עם לבנון, לא היה חלק ממדינת ישראל בעת הקמתה; זהו שטח שנתפס בפעולה לוחמנית, באמצעות כוחות צבא, במלחמת הקוממיות. מטבע הדברים, ככול שטח שנתפס בכוח הזרוע, הוא הוכפף לממשל צבאי, אשר המשיך להתקיים, בצורה חלקית, עד שנת 1966.

הצדקת הריבונות - להב המחרשה ולא כידון הרובה

התפיסה הקלסית של ישראל יצאה מנקודת הנחה, כי עצם החלת הדין הישראלי (המשפט, השיפוט והמינהל) על חבל ארץ מסוים איננה, כשלעצמה, ערובה בת-קיימא לריבונותה של ישראל באזור זה. התפיסה האסטרטגית של ישראל גורסת, כי הריבונות איננה נשענת על כידון הרובה. הריבונות מבוססת על עשייה אזרחית, על התיישבות. ההצדקה הערכית והמוסרית לריבונות ישראל בחבל ארץ מסוים, דוגמת הגליל המרכזי, אינה יכולה להצטמצם לכלל הצדקה משפטית-

---

⁴ עורך דין רון רוגין, בוגר הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים. מכהן כיועץ משפטי חיצוני, בין היתר, לתנועה הקיבוצית ולהתאחדות הארגונים הכלכליים הקיבוציים; החוקר הראשי של עמותת אדמתי; מורה מן החוץ באוניברסיטת חיפה; מלווה את מפעל המצפים בגליל המרכזי.

פורמלית (החלת הדין הישראלי) או הצדקה צבאית (תפיסת השטח בסער הקרבות). ההצדקה העמוקה, היציבה ובת-הקיימא לאחיזה בארץ הזאת בכלל, ובגליל המרכזי בפרט, מותנית במעשה ההתיישבות, הן העירונית והן הכפרית; מעשה היצירה - ולא דיבורים על יצירה - הוא שיקבע את גורל הריבונות הישראלית על הגליל המרכזי. אין ריבונות ב”שלט רחוק” או באמצעות צפייה במסך המחשב. הריבונות היא תופעה שבאה לידי ביטוי בעולם הממשי, ולא בעולם הווירטואלי.

הרקע ל”מפעל המצפים”

במחצית שנות השבעים הסתבר, כי בכול האזור של הגליל המרכזי הגיע שיעור האוכלוסייה הישראלית, המזדהה עם הגדרתה החוקתית של ישראל (רובה ככולה, אוכלוסייה יהודית), לפחות מעשירית מהאוכלוסייה. פרט לכרמיאל ולשני יישובים זעירים (יודפת ושגב), התאפיין הגליל המרכזי ברוב מכריע של אוכלוסייה ערבית-מוסלמית. על רקע זה, התקבלה - עוד בימי ממשלת רבין הראשונה - החלטה עקרונית להעלות נקודות אחיזה להתיישבות בגליל המרכזי. תכנית זו קיבלה דחיפה משמעותית - בבחינת עת צרה היא ליעקב - לאחר אירועי ההתנגדות של ה-30 במרץ 1976, הוא ”יום האדמה”. אירועי ”יום האדמה” ביטאו, במידה רבה, התעוררות - יש יאמרו: התקוממות - בעלת אופי לאומי פלסטיני, בהיקף אשר זעזע את דרג מקבלי ההחלטות בישראל. זהו, אם כן, הרקע האסטרטגי להקמת ”מפעל המצפים”: הרצון לבטא ולהגשים את הריבונות הישראלית בדרך של עשייה יוצרת, המשולבת במרחב והחותרת לדו-קיום הדדי בין כל חלקי האוכלוסייה; זהו ”גליל הגויים”.

יודגש, כי תכלית ”מפעל המצפים” לא הייתה ”ייחוד הגליל”; סיסמה זו מעולם לא אומצה על ידי ההתיישבות עצמה. התכלית הייתה כפולה: בהיבט האסטרטגי - מתן ביטוי לריבונות הישראלית; בהיבט הקהילתי-חברתי - יצירת קהילות כפריות, בעלות איכות וחוסן פנימי,

המסוגלות לטפח "הון חברתי". הרעיון היה לטפח חיים קהילתיים בעלי ערך מוסף, שיפדה ויפצה על הקשיים האובייקטיביים: בדידות וריחוק ממוקדי תעסוקה, תרבות וחינוך, פנאי וצריכה.

החשיבות האסטרטגית של "מפעל המצפים"

חשיבותו האסטרטגית של "מפעל המצפים" - פחות משלושים יישובים בתחומי מועצה אזורית משגב, ובהם כחמישה עשר אלף יהודים בלבד - הלכה ונתחווה ברבות השנים עם התעצמות הליכי הרדיקליזציה (הלאומית) והאיסלאמיזציה (הדתית) בציבוריות הערבית-פלסטינית בכלל, והנהגת "הדור הזקוף" בפרט. למרבה הצער, ההזדהות הלאומית והנפשית, של חלק ניכר מערביי ישראל עם העם הפלסטיני, וההתנגדות האקטיבית לשליטה הישראלית הלכו וגברו. הזדהות זו באה לידי ביטוי תודעתי ומשפטי ב"מסמכי החזון" של ההנהגה הערבית הפלסטינית בתוך ישראל; בתמצית, חותרים מסמכים אלו, מלאכת מחשבת של ניסוח מדויק ומתוחכם, לשינוי חוקתי רדיקלי, תוך פירוק הזהות היהודית והציונית של ישראל. התכלית הינה ביטול מערכת הסמלים הריבונית (דגל, המנון, סמל המדינה) של ישראל והצבת מדינה דמוקרטית וחילונית תחתיה (לצד מדינה פלסטינית בשטחים המוחזקים בידי ישראל).

המאבק הרעיוני של הערבים הפלסטינים בישראל מוגן, כמובן, על ידי ערכיה של הדמוקרטיה החוקתית, דוגמת חופש הביטוי והעיתונות, חופש ההתאגדות וחופש ההפגנה. תפיסת היסוד של "מפעל המצפים" מעוגנת בעיקרון הדמוקרטי על פיו כל אזרחי המדינה הם שווים זכויות. לעת הזאת, תופעות מבורכות של "ישראליות", כולל נכונות להצטרף ולהשתלב בחברה הישראלית, ובכלל זה הסכמה לשאת בחובות אזרחיות (שירות לאומי, שירות אזרחי), הן בשולי החברה הערבית-פלסטינית בגליל המרכזי.

המבנה הארגוני

רוב רובו של "מפעל המצפים", ובכלל זה גוש שגב, נכלל במועצה האזורית משגב. כשליש מתושבי המועצה הינם בני המגזר הבדואי והם נהנים מעדיפות תקציבית מלאה ומובהקת.

מבחינה ארגונית, מאוגדים היישובים של "מפעל המצפים" כאגודות שיתופיות במסגרת של יישובים כפריים קטנים. היישובים הכפריים מוגבלים, על פי דין, בכמות הגידול הפיזי המרבי לכל יישוב. הגבלה זו איננה חלה על יישובים כפריים במגזר הבדואי או במגזר הערבי-מוסלמי.

מאמצי האכלוס של יישובי "מפעל המצפים" - הנתקלים לא פעם בבירוקרטיה מכבידה - הובילו עד כה, לאכלוס של כשליש מהקיבולת המתוכננת של היישובים על פי תכניות המתאר המאושרות; במקביל, יש צמיחה דמוגרפית מרשימה (חלקה פרי ילודה גבוהה; חלקה פרי הגירה מהשטחים) לצד התבססות, התעצמות ואף התעשרות של האוכלוסייה הערבית (רובה ככולה מוסלמית) במרחב הגליל המרכזי. שיעור האוכלוסייה הערבית-מוסלמית בגליל המרכזי מגיע לכ- 75% מהאוכלוסייה (ובקרב הדור הצעיר, אף ל-80% מהאוכלוסייה).

המתח המובנה בגליל המרכזי: התיישבות בסביבה נורמטיבית של דמוקרטיה חוקתית

צירוף מגמות הרדיקליזציה והאיסלאמיזציה בגליל המרכזי, לצד העלייה בביטחון העצמי של הנהגת ה"דור הזקוף", הובילו להתפרצות האלימה של אירועי אוקטובר 2000. ועדת החקירה הממלכתית לביטחון ההתנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים ("ועדת אור") סיכמה את הדברים כך -

"באירועי אוקטובר 2000 רעדה הארץ. המהומות שהתרחשו בחודש זה היו חסרות תקדים. האירועים היו חריגים ויוצאי דופן מכמה בחינות. נטלו בהם חלק אלפים, במקומות רבים בעת ובעונה אחת. עוצמת

האלימות והתוקפנות שבאה לידי ביטוי באירועים הייתה גבוהה ביותר" -

ובהמשך -

"נגד אזרחים ואנשי כוחות הביטחון נעשה שימוש באמצעי תקיפה מגוונים, אשר כללו ייחודי בקבוקי תבערה, שימוש בגולות מתכת שיוודו בקלע במהירות גבוהה, ייחודי אבנים באמצעים שונים, גלגול צמיגים בוערים ובמקרים בודדים גם ירי של אש חיה" -

ולבסוף -

"יהודים הותקפו בדרכים בשל היותם יהודים, ורכושם הושחת. במספר מקרים אך כפסע היה בינם לבין מוות מיד המון מתפרע, ואכן במקרה אחד נהרג אזרח יהודי עובר אורח. נעשו ניסיונות לעלות לעבר יישובים יהודיים ולאיים עליהם. צירי תנועה ראשיים נחסמו לפרקי זמן ממושכים, והתנועה ליישובים יהודיים שונים שובשה קשות, ולעתים אף נותקה לפרקי זמן ארוכים. התוקפנות והאלימות אופיינו בנחישות רבה, נמשכו פרקי זמן ארוכים, והתמידו גם כאשר נעשו ניסיונות לבלם תוך שימוש באמצעים שונים לפיזור המון".

יש להביט במציאות זאת נכוחה. היא מצערת. היא מחוללת מתח חריף בין הערכים המוחלטים אליהם מחויבת ישראל, קרי - ערכים של זכויות אדם ושוויון, פרי הדמוקרטיה החוקתית, לבין הערכים בדבר ההגנה על ריבונותה של ישראל ושמירת ההתיישבות.

המתקפה המאורגנת על "מפעל המצפים"

מפעל המצפים בגליל הוא עמוד השדרה של ההתיישבות; זהו הציר - יחד עם כרמיאל - עליו נשענים הערכים החוקתיים של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית בגליל המרכזי; זהו מרכיב מרכזי ביכולת המשילות של ישראל במרחב.

מאז שנת 2005 מתנהלת מערכת כוללת ומאורגנת כנגד מפעל המצפים בגליל המרכזי. מערכה כוללת זו מתנהלת במקביל בשדה המערכה המשפטי, בשדה המערכה התקשורתית ובשדה המערכה הציבורי

והרעיוני. תכליתה של מערכה זו היא פגיעה ב"מפעל המצפים". קברניטיה של מערכה זו השכילו להבין, כי התיישבות זו היא המסד של המבנה כולו; ממנה פינה וממנה יתד לכל האחיזה של ישראל בחבל ארץ זה.

מערכה זו חותרת להשחיר את פניו של מפעל יפה זה; מפעל שהצליח לחולל פיתוח מאוד מרשים, וליצור קהילות כפריות מגובשות, המטפחות איכות חיים, יחסי קהילה וערך חברתי מוסף; שמו של מפעל המצפים יצא למרחוק ברחבי העולם המערבי כפרויקט כפרי-קהילתי למופת.

מפעל המצפים מוצג על ידי גופים רדיקליים, כביטוי לקולוניאליזם וכ"פרויקט" שהוא פרי "ניצול" (מתוך תפיסת עומק שהציונות כולה אינה אלא תנועה קולוניאליסטית); זאת, חרף העובדה שבתחום המועצה האזורית משגב אף לא יישוב אחד הוקם על קרקע מופקעת. והרי זו הסיבה שרוב היישובים משוללי אמצעי ייצור חקלאיים.

עצם ההתאגדות של חברי הקהילה כאגודה שיתופית, יעד למדיניות מקובל וראוי בכל מדינות המערב (כולל מדינות האיחוד האירופי וצפון אמריקה), מוצגת, במסגרת מערכה משולבת זו, כמסגרת להדרת אוכלוסייה ערבית-מוסלמית. תחת מסווה מזויף ושגוי של "זכויות אדם" וזכותו של כל אדם לחיות בכל מקום שיחפוץ, מוצגים היישובים הכפריים-הקהילתיים הזעירים הללו, בתוך מרחב ערבי-פלסטיני, כיישובים מְדִירִים.

למעשה, הדרשה הינה לבטל את הקריטריון הערכי, החברתי-סוציאלי, על פיו נקלטים חברים חדשים ליישובים הקהילתיים הקטנים באזור כפרי זה (הגליל המרכזי), ולנסח תחתיו קריטריון פיננסי ("כל המרבה במחיר") להצטרפות ליישוב. מוזר, שדווקא גורמי שמאל רדיקלי בישראל, חותרים לבטל כל קריטריון לא-פיננסי (אמת מידה של התאמה חברתית) ולהציב תחתיו - בשם הזדהות עם המאבק הפלסטיני - קריטריון פיננסי טהור.

מיותר לציין, שמערכת משולבת זו כנגד "מפעל המצפים" מתעלמת לחלוטין מזכויות האדם של תושבי היישובים הללו: הזכות החוקתית

של אדם להתאגדות וולונטרית במסגרת אגודה שיתופית ביישוב כפרי קטן באזור ספר; הזכות החוקתית של אזרח לחוש בסביבה תרבותית עברית ופרו-ישראלית גם באזורי הספר של ישראל (ולא רק בריכוזי אוכלוסייה עירוניים דוגמת גוש דן); הזכות של תושבי המצפים לשמר את תפיסת הקהילתנות (הקומוניטריאניזם) ואת היופי של חיי הקהילה כאיים-זעירים בתוך ים של אינדיבידואליזם נאו-ליברלי.

החקיקה להגנת "מפעל המצפים"

במהותה, ההתיישבות הקהילתית-הכפרית, המאוגדת באגודה שיתופית, היא תופעה חברתית. זו אינה תופעה מסחרית. היא אינה חותרת להשגת הון ועוצמה כלכלית. אלא היא חותרת ליצירת הון חברתי ולהעצמה של היחיד במסגרת הקהילה. זו, אפוא, תופעה יוצאת דופן בחברה דוגמת החברה הישראלית, שעלתה על פסי החומרנות והנאו-ליברליזם. היישוב הקהילתי משקף תפיסה קומוניטריאנית, המעניקה משקל של ממש לאינטרס הקהילתי. היא מדגישה את חובות הפרט לצד זכויות הפרט.

בעידן האינדיבידואלי של שיח זכויות, קם ועלה חשש, כי המזימה לפגוע ביצירה האסטרטגית זו תעלה יפה ביד המתנכלים ליוזמת המצפים; לפיכך, ועל מנת לעגן כדבעי את "מפעל המצפים", נדרשה חקיקה להגנת מפעל המצפים. זהו התיקון לפקודת האגודות השיתופיות משנת 2011. התיקון החקיקתי מעגן מציאות שקיימת זה מכבר באגודות השיתופיות להתיישבות קהילתית.

התיקון החקיקתי חל אך ורק על יישובים קהילתיים באזורי הספר (הגליל והנגב), המוגבלים מבחינת גודלם בתכנון סטטוטורי והמיועדים לקלוט עד 400 בתי-אב. במילים אחרות, התיקון החקיקתי איננו חל על יישוב קהילתי בינוני, דוגמת גן-נר או שמשית. הוא אף איננו חל על יישוב ללא מגבלה סטטוטורית-תכנונית על גודלו המרבי או על יישובים קהילתיים במרכז הארץ.

התיקון החקיקתי - אשר נבדק ואושר במפורש על ידי היועץ המשפטי לממשלה ועל ידי היועץ המשפטי לכנסת - מבטא איזון בין הזכות של הקהילה הכפרית באזורי הפריפריה של ישראל להגן על ערכיה לבין האיסור על אפליה מטעמים פסולים, דוגמת גיל, מוצא עדתי, נכות, נטייה מינית וכדומה.

בפועל, משקף התיקון החקיקתי, בראייה השוואתית, התערבות חסרת תקדים בחיי האגודה השיתופית; זהו מחירה של חקיקה, השואפת לאיזון ולגיבוש הסכמה רחבה. יתרונה העיקרי טמון בכך שהיא מכירה בזכותו של היישוב הקהילתי הקטן בגליל או בנגב לשמור על צביונו ועל דמותו החברתית והתרבותית.

עתיד "מפעל המצפים" - איזון ויציבות

ביסודו, "מפעל המצפים" הוא סיפור הצלחה. ספק רב אם מדינת ישראל הייתה מסוגלת כיום להקים מפעל כה מבוסס וכה מוצלח בפרק זמן כה קצר. "מפעל המצפים" הגשים את שני היעדים שתלו בו: היעד האסטרטגי והיעד הקהילתי-חברתי. אולם, לא לעולם חוסן.

לדאבון הלב, דווקא התבססות זו - תוך טיפוח יחסי דו-קיום עם היישובים השכנים (כולל כינון מועצה אזורית מעורבת, יהודים ובדואים) ושמירה קפדנית על הטבע, הערכים הנופיים והאקולוגיה - הציתו מתקפה מכוערת ומתוזמנת היטב על קבוצה קטנה ואיכותית זו של יישובי משגב (סך כל תושבי המצפים נופל מכל אחת מהערים הגדולות במרחב, דוגמת העיר סחי'נין או העיר טמרה). חלק ניכר מהתקפה זו מבוסס על רדידות אינטלקטואלית ועל בורות משוועת; כך, למשל, קמפיין זה אינו טורח לגלות לציבור, כי שיעור המועמדים המתקבלים ליישובים הקהילתיים הקטנים עולה על 90%; אין טורחים לגלות לציבור כי היישובים פתוחים בפני כל אדם המזדהה עם ערכי היישוב ועם תכלית "מפעל המצפים".

כך, למשל, יש יישובים קהילתיים - הן בגליל, הן בנגב - בהם נקלטו משפחות דרוזיות ומשפחות בדואיות; במקביל, "סינדרום העין

האחת", כביטוי של פרופסור אסא כשר, מתעלם מהעובדה, כי רוב הקצאת "מקרקעי ישראל" למגורים במחוז הצפון נעשית ביישובים ערביים, כמו גם מהעובדה, שבאותם יישובים ניתנת עדיפות מוחלטת ל"בני מקום" על יסוד החלטות בהן רב הנסתר על הגלוי.

לעומת זאת, כל אחד ואחד ממהלכי הקליטה ליישוב הקהילתי הקטן באזור הספר מבוקר ומנוטר מראשיתו עד סופו; והרי החוק קובע מנגנון של ועדת קבלה אזורית (במקום ועדת קליטה של היישוב); ומעליה ועדת ערר ועל כל אלה עתירה מנהלית לבית המשפט.

רובה המכריע של החברה הישראלית תומך ומגבה את מעשה ההתיישבות בגליל המרכזי. קומץ קטן של מבקרים מותחים ביקורת, חסרת יסוד, על החקיקה החיונית, שתכליתה לשמר את מפעל המצפים. ביקורת זו איננה טורחת כלל להעמיק בתשתית העובדתית ובמאפיינים הייחודיים של המצפים; כך, למשל, היא מתעלמת במופגן מהרוב המוחץ הערבי-פלסטיני בגליל המרכזי ומהמאפיין הפריפריאלי של האזור - אין בכרמיאל או במצפים אף לא בית קולנוע אחד; ביישובים קהילתיים הקטנים אין סניף בנק או סניף דואר; אין בתי חולים או מרפאה מרכזית; אין כמעט מסעדות או בתי קפה, קל וחומר - אוניברסיטה - זו פריפריה של ממש; יש שמועות על רכבת, אבל לכלל מעשה טרם הגיעו - אין גישה לכביש חוצה-ישראל והריחוק ממוקדי התעסוקה מכביד.

פשוט וברור הוא כי אין לייחס משקל מוגזם לשוליים הצווחניים, המצטרפים תכף ומיד - מעשה של פרוורסיה אידיאולוגית, כביטוי הקולע של פרופסור יקירה - לכל קמפיין פרו-פלסטיני כנגד ההתיישבות. בעולם המערבי, נאמני זכויות אדם מכבדים ומעודדים התארגנות קואופרטיבית קהילתית באזורי ספר, המטפחת הון חברתי והמגשימה זכויות חברתיות. אפשר שרוחות קדמה אלו יגיעו אף לחסידים השוטים של מתנגדי מפעל המצפים בארץ.

סיכום

בשעתו, בחופשות הקיץ, שימש אבי כרופא בקיבוצי הקיבוץ הארצי בעמק בית שאן. העיתון, שנהוג היה לקרוא בימים ההם - לפני למעלה משלושים וחמש שנים - היה "על המשמר". בראש העמוד הראשי של "על המשמר" נפרסה והתנוססה, באותיות קידוש לבנה, סיסמת העיתון, שביטאה את רוח התנועה: "לציונות, לסוציאליזם ולאחוות עמים". באחד הימים נשאלה ההנהגה ההיסטורית של הקיבוץ הארצי, חזן ויערי, דומני בהקשר של התיישבות בגולן, כיצד מעשים אלו מתיישבים עם הערך של אחוות העמים, והרי הדברים כתובים עלי ספר (ליתר דיוק, בראש העיתון); התשובה - הניצחת - של ההנהגה ההיסטורית הייתה, כי, אכן, העיקרון הוא "לציונות, לסוציאליזם ולאחוות עמים" ו"לפי הסדר הזה".

אכן, לפי הסדר הזה.

שעת מבחן - ממחאה לשינוי

מנואל טרכטנברג⁵

לפני חמישה חודשים, קמה התנחלות בשדרות רוטשילד בתל-אביב ולהבדיל מהמצפים, האוכלוסייה שלה גדלה והתפתחה מהר מאוד והגיעה, תוך מספר שבועות, לממדים שאיש לא חזה. החברה בישראל מצאה את עצמה בגל של מחאה, שאיש לא ציפה לו; איש לא פילל שחצי מיליון אזרחים יצעדו ברחובות ובחוצות הערים בישראל וישמיעו זעקה מעומק ליבם נוכח אי צדק חברתי, בדרכי נועם ובשלווה, ללא אלימות, אך בתקיפות ובנחישות.

הכרנו תופעות דומות במדינות אחרות, אך חשבנו, שדבר כזה לעולם לא יוכל להתרחש אצלנו, במקום בו האדישות חוגגת, כשכל אחד דואג לעצמו: הסטודנטים, למשל, דואגים לכאורה רק לשכר הלימוד, אך לא למצוקות החברתיות, והנה התבדונו.

כשחווים מצוקה כלשהי, אך יודעים בביטחון רב, שיש סיכוי לעתיד טוב יותר, להתבסס, להקים בית וכדומה, אזי ההתייחסות היא אחרת לגמרי. אך כשהצעירים אינם בטוחים שהעתיד שלהם יהיה טוב יותר משל הוריהם, אזי המצוקה מקבלת תהודה אחרת והתייחסות אחרת.

זאת, לצד תחושה חזקה של אי-צדק נוכח אי-שוויון גובר, בשני קטבי ההתפלגות: מצד אחד, מי שאינם נושאים בנטל, ביחס לשדרה המרכזית של החברה בישראל, ומצד שני, מי שנהנים יתר על המידה מהמשאבים הלאומיים. שורשי המחאה נובעים אף מתחושה של ניכור ושל ריחוק ממוסדות המדינה השלטוניים, מהמערכת הפוליטית, המפלגתית וכדומה. התחושה של בורג קטן, שאיננו יכול להשפיע, היא מסוכנת. איננו מדברים על שולי החברה, אלא על מיטב הנוער שלנו, על האנשים הנורמטיביים, העתיד של המדינה הזאת. כאמור, הצירוף הזה

---

⁵ מנואל טרכטנברג, פרופסור לכלכלה, יושב ראש הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה. עמד בראש הוועדה לשינוי חברתי-כלכלי.

של המצוקה הכלכלית העכשווית, החרדה לעתיד, תחושה של אי-צדק, הניכור, אלה הם אלמנטים, אשר יחדיו הזינו את המחאה. אני מבקש להעמיק מעט בנושא המצוקה הכלכלית. בסופו של יום, האזרח מנסה לברר לעצמו ממה מורכב המושג שנקרא "רמת חיים". ראשית, יש משאבים פרטיים ויש משאבים ציבוריים, שמזינים את רמת החיים שלנו. המשאבים הפרטיים נובעים מההכנסה מהעבודה שלנו, הם עוברים את הסינון של המיסים ולבסוף, מקבלים הכנסה נטו כלשהי, אלא שההכנסה נטו מיתרגמת לרמת חיים רק דרך המחירים בשוק והזמינות של מוצרים ושירותים, דרך כוח הקניה שלנו, והוא שקובע את רמת החיים.

מבחינת המשאבים הציבוריים, יש שירותים שהממשלה נותנת לאזרח: חינוך, בריאות, רווחה וכך הלאה, אך גם אלה עוברים מסננת של נגישות, של זכאות, של יעילות, של הברוקרטיה, ואלה מזינים את רמת החיים. מצבנו הכלכלי ניזון ממה שאנו עושים, כלומר, מהעבודה, מההכנסה, מהמיסים, מהמחירים בשוק, ומן הצד השני ממה שהממשלה מספקת לנו, שכאמור, עובר מסננת מסוימת.

מה שקרה במהלך השנים האחרונות לשני הענפים הללו, שהביא לתחושת מצוקה, בכל הנוגע למשאבים הפרטיים, הוא שהשכר הממוצע במשק עלה, אבל באופן פחות משמעותי מהתוצר לנפש. כלומר, על פי העיתונים, המשק צומח, מסבירים לנו שמצב המשק מצוין, ואנו שואלים את עצמנו מדוע איננו חשים זאת? התשובה היא משום שהשכר שלנו לא עלה באותה מידה, אלא הלך למקומות אחרים. יש תחושה של תסכול, משום שאותם ביצועים מאקרו-כלכליים, שהיו אמורים להיטיב עמנו, אינם מגיעים או שאינם מיתרגמים לכיס שלנו.

יתרה מזאת, הרי אמרנו שההכנסה הזאת עוברת דרך המסננת של מחירים וזמינות של מוצרים. הייתה קפיצה גדולה מאוד, גדולה מדי, במחירים שמרכיבים את סל הקנייה הבסיסי של המשפחות. בדיוק, במזון, בבריאות, בחינוך, בתחזוקת משק הבית, כל אלה מתועדים בדו"ח. מי שירצה לראות את הנתונים, ימצא אותם שם. חלק מאותן עליות מחירים, שהתרחשו בעשור האחרון במוצרים האלה, היו בצורה

עקיפה או ישירה באחריות הממשלה, הרי אין זו גזירת שמים. הממשלה, בפעולתה האקטיבית או הפסיבית, תרמה, ללא משים, מבלי שהתכוונה לכך, לעליית מחירים בכל אחד מהתחומים האלה: בדיור, בחינוך, בבריאות וכדומה.

כמו כן, אחת הסיבות לעליית המחירים נבעה ונובעת מכוח מונופוליסטי מופרז בחלק מהשווקים הללו. משום מה התחרות הבינלאומית אף היא איננה מגיעה לשווקים האלה, וודאי לא לדיור, לחינוך, לבריאות וכדומה. כתוצאה מכל אלה, אנו עדים לכך שבמהלך העשור האחרון הנתונים המאקרו-כלכליים טובים מאוד, ואין זה דבר של מה בכך. עם זאת, האזרח עדיין חש, שהכנסתו איננה עולה בהתאם לקצב עליית המחירים. אם כן, מה הועילו חכמים בתקנתם? בצד של המשאבים הציבוריים, מבחינת השירותים הממשלתיים, המשקל של ההוצאה האזרחית, זו שנוגעת לאזרח ישירות - בבריאות, בחינוך, ברווחה, בתוצר - ירד מ-36% ל-33%. אין זה אומר שהירידה היא אבסולוטית, אלא יחסית, אבל עדיין, כשבודקים את העלייה במשאבים של המשק, בתוצר כולו, מצפים שהמשקל של הוצאות הממשלה על השירותים שנוגעים לנו, האזרחים, יעלה באופן פרופורציונלי, כלומר, ימשיך לטפס. אך מה שקרה בפועל הוא שהמשקל הזה הלך וירד. במקביל, חלק מהשירותים האלה הופרטו. צריך להיזהר בשימוש במושג "מיקור חוץ", שכשלעצמו הוא איננו רע, אלא שלעתים קרובות הדבר נעשה על פי קריטריונים צרים מאוד של כמות השירות ולא של איכותו וללא פיקוח מספק. בנסיבות אלה האזרח חש שהדבר איננו באחריות הממשלה, שאין כתובת, שלא מתייחסים אליו, כמי שאמור ליהנות מהשירותים האלה, ועל כן, מבחינתו, המשקל של השירותים האזרחיים ירד, כמו גם אופן ואיכות אספקתם.

יתרה מזאת, יש כשלים חמורים בתפקודו של הסקטור הציבורי, במשילות. הסקטור הציבורי מספק את הסחורה. לא חשוב כמה כסף נקצה לו, בסופו של דבר, המסננת הזאת איננה מספקת שירות טוב יותר לאזרח. הדבר נובע מהסדרי עבודה כובלים בשירות הציבורי, מקביעות לנצח; כשאי אפשר להזיז אדם מתפקידו, אין תמריץ לשפר

את השירות. באין גמישות ניהולית, באין יכולת לתכנן לטווח ארוך, כשיש ריכוזיות יתר - כל התחלואים הללו הם נחלתו של הסקטור הציבורי. הדבר הוא קריטי, כדי לקבוע מה מגיע בסופו של דבר לאזרח. לגבי תחושת אי הצדק, רמזתי על כך קודם, יש התפלגות מסוימת, חלוקת הכנסות, שהיא איננה שוויונית. לעוני בישראל יש אפיון, שהוא איננו דומה למדינות אחרות, והוא נובע בחלקו, ואני אומר זאת בזהירות, מאי-השתתפות בתעסוקה. להבדיל מעוני, שכל כולו נובע מגורמים, שמגבילים את האזרח ואינם מאפשרים לו להיכנס כלל למעגל התעסוקה או מסיבות אחרות כגון מכות גורל. אך כשיש מגזרים, שאינם משתתפים בתעסוקה, באופן שיטתי, וכתוצאה מכך הם עניים, אז ההתייחסות של מי שנמצא מן העבר השני של החציון היא אחרת. הנשיאה הלא שוויונית בנטל, והמתאם בינה לבין העוני הם מאוד בעייתיים.

מן העבר השני, נוצר בישראל עושר מופלג, אשר לא ידענו כמותו מאז קום המדינה, ואני נזהר בלשוני, שאיננו נתפס כתגמול הוגן וראוי לכוחות השוק, אלא כתוצאה מ"קירבה לצלחת". יש להודות, ברוב פירות הצמיחה זכה, כאמור, חלקה העליון של ההתפלגות ולא האמצע. כתוצאה מכך, מעמד ביניים, שאני מניח שרובנו משתייכים אליו, חש "בין הפטיש לבין הסדן".

יש, אם כן, עושר מופלג, שאיננו ראוי גם במסגרת של כלכלת שוק, ומן הצד השני מגזרים מסוימים, שאינם נושאים בנטל במידה שווה. המצב הזה איננו בריא לחברה בישראל, ואין זה נוגע לימין או לשמאל. יש שכל ישר, יש ערכי יסוד, שאני מקווה, שמאחדים את כולנו.

נוכח כל אלה, אין ספק שנדרש שינוי כיוון. היה עלינו להתעורר, ויפה שעה אחת קודם, שכן העובדות האלה לא נולדו אתמול או שלשום, גם לא בקיץ האחרון. אך עובדה, שהחברה הישראלית, כל כולה, נרדמה על המשמר. אין להאשים ממשלה זו או אחרת. דרוש שינוי כיוון ודרוש שינוי בהשקפה, בעקרונות, במדיניות ובצעדים הקונקרטיים. אין זה רק עניין של נקיטה במדיניות נקודתית זו או אחרת; לפתור את בעיית הקוטג' והדיור והכול יבוא על מקומו בשלום. זה לא עובד בצורה

כזאת. דרוש שינוי קונצפטואלי בהשקפה, שמיתרגם לעקרונות, שמנחים את המדיניות לטווח הארוך, ובסופו של דבר מציג בצעדים קונקרטיים.

הקמת הוועדה, שעמדתה בראשה, היא ניסיון אמתי לתת מענה מסוים למחאה, וחשוב מכך, לתעל את המחאה לאפיקים קונסטרוקטיביים. מחאות בעולם עלולות לזרום לכיוונים מאוד לא רצויים: אלימות שמתפשטת, הקצנה ובמקומות מסוימים, בשנות השבעים המוקדמות, במדינות מסוימות, המצב התגלגל אף להקמת מחתרת. אני מקווה מאוד, שאולי יש בכך סימן לבאות, משום שזהו אחד הדברים שחייבים להשתנות במדינת ישראל. אוכלוסיית המיקוד הייתה משפחות עובדות, בדגש על הורים לילדים צעירים; הסיבות ברורות, לא ארחיב בעניין. ההשקפה הבסיסית, שהנחתה אותנו בעבודת הוועדה הייתה לתרגם את המושג "צדק חברתי" למשהו, שהציבוריות בישראל תוכל להתחבר אליו. זהו אתגר גדול.

לקחנו על עצמנו את האתגר הזה, והכוונה הייתה להתניע דיון אמתי בנושא, שלפחות ב-40 השנים שאני בארץ, לא התקיים.

ניסחנו עשרה עקרונות של מדיניות. אציין, שחלק מהעקרונות, שנראים לחלקכם, על פניו, תמימים או מובנים מאליהם, הם עקרונות מדיניות שעד לפני המחאה היו בגדר כפירה, בעיקר בעיני מוסדות מרכזיים בשלטון, כגון משרד האוצר. כיום, משרד האוצר חתום על העקרונות הללו. חשוב להבין את ההישג כדי להעריך את השינוי שמתרחש במדינת ישראל. אינני בטוח שהשינוי הזה ייושם באופן מיידי, אך העובדה שיכולנו לא רק להעלות את הדברים לדיון, אלא אף להחתיים את משרד האוצר על העקרונות הללו, שהיו דברי כפירה עד לא מזמן, היא הישג לא מבוטל.

לא אסקור את עיקרי ההמלצות. הדברים ידועים. הם נוגעים לחינוך, בדגש על הגילאים הצעירים, להפחתה באי-השוויון, לדיוור ועוד.

בעניין תקציב הביטחון, בהחלט אמרנו שצריך לקצץ בתקציב הביטחון ולהסיט משאבים לתקציבים החברתיים. הוחלט שלא נפרוץ את מסגרת התקציב. לעתים, אני מתעורר באמצע הלילה מתוך חלום

בלהות ושואל את עצמי מה היה קורה לו היו נענים לדרישה הפופוליסטית לפרוץ את התקציב. כשהעולם נמצא, בחודשים האחרונים, באיום אדיר של התמוטטות כלכלית, באירופה ובארצות הברית, מה היה קורה לו היינו מתפתים ומאפשרים לגל הפופוליזם להשתלט עלינו. המשמעות היא שהדבר מחדד מאוד את סחר החליפין בין הביטחון, שהוא הנתח הגדול בתקציב המדינה, לבין הצרכים החברתיים. אינני שש לקצץ בביטחון, אינני נמנה עם מי שחושבים, שיש בו שומנים שאפשר להסתדר בקלות בלעדיהם.

עם זאת, יש צורך להתעמת עם הדילמה הזאת, משום שזוהי דילמה קיומית למדינת ישראל. הצורך לתת מענה למה שהמחאה העלתה הוא לא פחות חשוב לביטחון ישראל מאשר הצורך בכיפת ברזל נוספת או בחטיבה נוספת. אני אומר את הדברים במלוא האחריות, שכן אני מכיר היטב את הדברים משני צדי המתרס. כל אחד מאתנו, בפרט הדור הצעיר, נדרש לנטל שאין לו אח ורע, בוודאי לא בעולם המערבי, מבחינת אורך השירות הסדיר, שבדרך כלל אף נמשך הלאה, עם נטל המילואים, והמיסים, שמשקפים נטל לא מבוטל, בין היתר, בשל תקציב הביטחון, שהוא קרוב ל-7% מהתוצר הלאומי, יותר מפי שניים מהמוצע, כמעט פי שלושה מה-OECD.

הנכונות של הדור הצעיר לשאת, בראש מורם, בנטל הזה תלויה, בין היתר, בהכרה שאנו חיים בחברה צודקת יותר, שיודעת לדאוג לבניה, חברה שאין בה פערים עצומים, כפי שהם כיום. לא נקל ראש בעניין הזה, מכיוון שעלול להתרחש תהליך של כרסום בנכונות הזאת, ואז אוי לנו מול האיומים שבפנינו.

אסכם את דבריי ואומר, שלדעתי הישראלים החדשים של 2011 הגישו לנו הזדמנות נדירה לחולל שינוי לטובה במדינה היקרה שלנו. איננו יכולים שלא לספק את הסחורה. איננו יכולים לחזור אחורה. אוי לנו אם נחזור אחורה. אינני יודע אם זה יישום הדו"ח או דבר מה אחר. אין לנו אלא ללכת הלאה עם השינוי המיוחל. תודה.

המהפכה החוקתית

סוזי נבות⁶

האלוף גרשון הכהן היקר, מפקדות, מפקדים, מכובדיי. נתבקשתי לדבר על המהפכה החוקתית. חשבתי, שראשית כול יש להגדיר את המושג. חיפשתי הגדרות למושג "מהפכה" ומצאתי הגדרות רבות ומגוונות מכול מיני תחומים. בחרתי רק אחת מהן, על פיה מהפכה היא אירוע היסטורי שמשנה את פני החברה, אירוע שמשנה את עקרונות היסוד שלה, ואף את כללי המשחק שלה. הסדר מתהפך. מכיוון שזו הרצאה לכבודו של האלוף הכהן, שמאוד אוהב את המקורות, מצאתי שכבר בספר "בראשית" מופיעה המילה "מהפכה". במקרא אנו קוראים על מהפכת סדום ועמורה, אשר ה' הפך בה בחרון אפו, בחמתו.

מכיוון שאנחנו רוב "דרום אמריקאי" בפאנל - שלושה מתוך חמשת הדוברים הם ילידי אמריקה הלטינית - אסביר את המושג "מהפכה" באמצעות משחק כדורגל. אם מדינה משולה למשחק כדורגל, אזי ראו כמה אתם יודעים על מדינה:

אתם יודעים מהו בדיוק תפקידם של השחקנים, אתם יודעים מהו מספרם, מהו שטח המגרש, מהו תפקידם של השערים, מה כוחו של השופט, כמה כרטיסים יש לו ובאיזה צבע, ומה המשמעות של כל פרט. אם כן, מהי בעצם מהפכה? מהפכה מתהווה כשאנחנו משנים את ה"כללים" של משחק הכדורגל. מתירים לשחקנים, למשל, לשחק בידיים, שמים את הסל למעלה, הופכים את הכדורגל לכדורסל - זו מהפכה, היינו, שינוי של כללי המשחק הכי בסיסיים.

כעת, צריך להסביר מהי מהפכה חוקתית. מהפכה חוקתית היא בעצם מהפכה של עולם המשפט. מהפכה משפטית היא שינוי של סדרי החוקה, דהיינו, שינוי של עקרונות היסוד של המדינה, שלא בהתאם

---

⁶ סוזי נבות היא פרופסור חבר למשפטים במסלול האקדמי במכללה למינהל ומשמשת שם כראש אשכול "משפט ציבורי וזכויות אדם". מתמחה במשפט חוקתי, במשפט פרלמנטרי ובמשפט השוואתי. מלמדת במכללה לביטחון לאומי.

לחוקה. כלומר, שינוי שנעשה בניגוד לכללים. החלפת סדר משפטי קיים בסדר משפטי אחר, אבל לא על פי הסדר המשפטי הקודם. גם החלטה משפטית, כמו למשל פסק דין, יכולה להיחשב למהפכה, אם מה שיש בו הוא בניגוד למה שהורגלנו אליו קודם; אם הוא נעשה בניגוד לכללים, שמכתיבים את האופן שבו מפרשים, למשל, את החוקים.

השאלה העולה בדיון זה היא האם התרחשה אצלנו מהפכה חוקתית? כולכם יודעים שישראל קמה בה' באייר תש"ח, אך היא קמה ללא חוקה, בשל החלטה של המייסדים, של האסיפה המכוננת, אותה כנסת ראשונה, שלא הצליחה לכוון חוקה, מסיבות רבות מאוד. בעצם, החלטנו שלא להחליט. זוהי החלטה מאוד מעניינת. החלטנו, למעשה, שבישראל החוקה תיבנה בהמשכים, פרקים-פרקים, כל פרק יהיה חוק יסוד בפני עצמו, ובבוא היום - כך חשבו ב-1950, (כמה? שישה חודשים? שנה? שנתיים?, על זה ככול הנראה חשבו) - תהיה למדינת ישראל חוקה. אוסף חוקי היסוד הם שיהיו את חוקת המדינה.

לאורך השנים אכן נחקקו אותם חוקי יסוד, ללא התרגשות מיוחדת, ללא דיון מיוחד. הן הכנסת והן הציבור לא התייחסו לחוקים אלה כחוקתה של מדינת ישראל. מהי משמעות הדברים? מדוע, אם כן, חוקקו חוקי היסוד? אמרו לנו, לציבור, שבבוא היום, כשנרצה לכתוב את החוקה, נפתח את ספר החוקים ונשלוף את כל החוקים שנקראים חוקי יסוד.

ב-1992 נחקקו בפעם הראשונה שני חוקי יסוד שעוסקים בזכויות אדם. סביב חוקי יסוד אלה, ורק סביבם, אומרים שהתרחשה בישראל מהפכה חוקתית, דהיינו, הסדר המשפטי שונה. הכול התהפך. במה שונה? מה קרה? קודם כול, היה מהפך הצהרתי, קרה משהו שהוא בבחינת הצהרה: פסק דין מונומנטלי המחזיק 419 עמודים, שבו מצהיר בית המשפט העליון בישראל, שלמדינת ישראל יש חוקה, שכן חוקי היסוד בעצם הם חוקת המדינה. דהיינו, למדינת ישראל יש חוקה. מה שמעניין סביב האירוע מתאים גם היום. פסק הדין המונומנטלי הזה, שנקרא "בנק המזרחי", ניתן ארבעה ימים לאחר רצח רבין, כאשר מדינת ישראל כלל לא הייתה עסוקה בקריאתו, אלא במשהו אחר.

אגב, כשנקבע המועד ליום העיון הזה, היום, השבעה בדצמבר, אף אחד לא ידע שזה יהיה היום, שבו מדינת ישראל תכניס לבית הסוהר נשיא. זה איננו יום רגיל. זהו באמת יום היסטורי. לעתים, אירועים שמתרחשים בסמיכות, משפיעים זה על זה.

ובכן, מה עוד קרה מאז אותו יום שניתן בו פסק הדין של בנק המזרחי? כאמור, הייתה הצהרה של בית המשפט העליון, שלמדינת ישראל יש חוקה. שנית, משהו קרה גם לחברה. מבחינה אופרטיבית מסתבר, שבעקבות אותם חוקי יסוד שעוסקים בזכויות האדם, החליט בית המשפט העליון שהוא יכול לבטל חוקים של הכנסת, שמנוגדים לחוקי היסוד שעוסקים בזכויות אדם. היכולת לבטל חוקים של הכנסת נותנת לנו תחושה שמדובר במשהו שונה, במשהו שלא היה קודם. החקיקה החדשה, שאנו קוראים עליה בעיתון, היא חקיקה מאוד מעניינת. למשל חוק החרם, חוק לשון הרע, חוק השימוע, חוק העמותות וכיוצא באלה - הם חוקים שהשאלה הראשונה שעולה היא האם הם יעמדו במבחן בג"ץ? כלומר, האם יכול בית המשפט לבטל אותם? האם הוא יבטל אותם. ואם הוא יכול לבטל אותם, סימן ששונו סדרי עולם, במובן זה שיש למדינת ישראל משהו שלאורו אפשר לבחון את החקיקה.

מה עוד שונה? שונה השיח המשפטי. שונתה השפה שאנחנו מדברים בה. השיח היום הוא שיח של זכויות. אנחנו מדברים בשפה משפטית אחרת, אנחנו מדברים בשפה של זכויות ושל מידתיות. נדמה לי, שכל אחד, לפחות תלמידי המב"ל הרבים, כל אחד מעבודתו יודע זאת. אם ההגדרה של מהפכה היא "שינוי מן היסוד של הסדר המשפטי", אז ללא ספק אנחנו מדברים על מהפכה. אבל מהי המהפכה? מי עשה אותה? מי היה החלוץ שלפני המחנה? בית המשפט? הכנסת? מי "אשם" כאן? האם התהליך הוא המהפכה? או שמא התוצאה?

אני חושבת, שהחוקים שהתקבלו ב-1992, הם קודם לכול חוקים שהכנסת קיבלה. הם שיצרו את התהליך החוקתי. ללא חוקי היסוד של 1992 לא יכול היה בית המשפט העליון להרים את הכפפה הזו. כך שמי שהתניע את התהליך הוא בית המחוקקים שלנו. אי אפשר לדבר על

מהפכה חוקתית ללא חקיקתה של הכנסת. התוצאה היא שהיום יש ביקורת שיפוטית על חוק. בית המשפט יכול לבטל חוקים. האמת היא, שהציבור איננו יודע שהוא יכול היה לעשות זאת כבר משנות השישים. הוא עשה את זה, אבל היום, בעקבות המהפכה, זה כבר משהו שכולם יודעים. אז יש חוקה. האמת היא שלא ממש יודעים על קיומה. היא מוגבלת, היא נכה, היא חלשה, היא לא שלמה, אפשר לשנות אותה בן רגע. הקלות שבה אפשר לשנות אצלנו את חוקי היסוד, את כללי המשחק, להפוך את משחק הכדורגל למשחק כדורסל, היא בלתי נסבלת והיא מעידה על חולשתה של המהפכה החוקתית. נדמה לי, שחלק מהחוקים שנדונים בימים אלה, כמו הניסיון להשפיע על הרכב בית המשפט העליון, על מי יתמנה לנשיא, האם מי שלא שירת בצבא יכול לשמש שופט וגל החקיקה שנוגעת לאופיו של בית המשפט העליון ולמבנהו, הם דוגמה קלסית לחולשה של המהפכה הזאת. בשום מדינה אחרת בעולם לא ניתן היה להציע חקיקה מן הסוג הזה. אמרנו, אם כן, שזו הרצאה קצרה על חזון, מציאות ומאבק. חזון אני חושבת שבהחלט היה, גם לאבות המייסדים וגם לרבים מן המחוקקים. חזון לפיו למדינת ישראל, כמו לכל העמים, צריכה להיות חוקה. חוקה שעל בסיסה יתחנכו כל הילדים שלנו, ובעניין הזה, אף אני מצטרפת לחלום של ד"ר הירשפלד. חזון שעל בסיסו יתחנכו האזרחים שלנו, שיעגן את מהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. חזון היה, ומציאות? המציאות היא שאחרי 63 שנים יש למדינת ישראל חוקה מוגבלת, נכה, שתלויה בעיקר ברצונו של הרוב לקיים אותה ולשמר אותה וגם ברצונו של בית המשפט לאכוף אותה. זה לא פשוט, מפני שיש פער בנרטיבים של בית המשפט העליון ושל הכנסת. המאבק? המאבק עדיין לא תם. יש מי שיאמרו שאף לא תם המאבק על קיומה של המדינה. אבל אני אניח, שמה שלא תם הוא המאבק על דמותה, על ערכיה, על גבולות הכוח של כל אחת מהרשויות שלה, על גבולות הכוח של הכנסת, של הממשלה ושל בית המשפט העליון. כנראה שנצטרך עוד מספר מהפכות כדי לקבע את דמותה של המדינה. שמענו מעורך הדין רוגין, שגם מבחינת הערבים, האזרחים הפלסטינים,

לא תם המאבק על הגדרת אופייה של המדינה. על כך אני אומרת, שיפה שעה אחת קודם. אנחנו נקבע את אופייה של מדינת ישראל מוקדם ככל האפשר. אולי מהפכות חוקתיות נוספות יעזרו לנו.

מכיוון שכולם סיימו בסיפור אישי, אסיים אף אני בסיפור אישי. משהו אישי על האלוף הכהן, שאני חושבת שאינכם יודעים. גם האלוף יצר שינוי בכללי המשחק. מהפכה. מה שהיה הוא לא מה שהיה. באקדמיה בישראל, ממנה אני באה, יש כלל ברזל, לפיו סטודנט איננו חוזר על קורס, אלא אם הוא נכשל בו. דהיינו, מי שסיים קורס בהצטיינות, לא יישב בו פעם נוספת. ראו זה פלא, לכלל הזה יצר האלוף חריג. לימדתי בשנה הראשונה במב"ל, ישב האלוף בשיעורים שלי, העיר, שאל, איתגר, מבחינתי סיים את הקורס בהצטיינות יתרה. חזרתי לשנה נוספת במב"ל, והנה האלוף יושב בשיעור בשנית, שוב מאתגר ושוב שואל, תובנות חדשות, אתגר אינטלקטואלי מחודש. אז הנה החריג שיצרת, האלוף. ומכיוון שאתה אוהב ציטוטים מהמקורות, חיפשתי ומצאתי שבספר תהילים כתוב: מכל מלמדיי השכלתי. ואני אוסיף - ומתלמידי הקבוע בפרט.

חזון ומהפכה - מציאות מתחת לרדאר

גרשון הכהן

הרמטכ"ל, אלופים, שר הביטחון לשעבר, מכובדים רבים, תודה לכולם. תודה, כמובן, לאבי היקר, וגם לאמי, שאיננה עמנו עוד. שניהם אנשי מעש חלוצים, אמי היקרה בת לחלוצים, איכרים אנשי העלייה השלישית, שניהם חינכו לחלוציות ועשו מעשים חלוציים. בהיענות לקריאת בן-גוריון לבני הארץ הוותיקים, להיחלץ לעזרת מושבי העולים, יצא אבי מקיבוץ סעד ויחד עם אמי באו להדריך במושב עולים בנגב הצפוני. חלוציות הייתה אורח חייהם.

הרעיון העיקרי, עליו אני מבקש לדבר הוא אחריותו של היחיד להשפיע ויכולתו וחובתו להשפיע. זאת הסיבה העיקרית, בגינה הזמנו את האנשים, שהרצו כאן בהתכנסות זו על הבמה, כל אחד, בדרכו, נאבק על חזונו והשפיע.

בהקשר זה, אני מלא הערכה ליאיר הירשפלד על הדרך, שבה הוא וחברים נוספים החליטו להשפיע. אם אני אוהב את זה או לא, זאת שאלה אחרת, אבל יש מה ללמוד ממעשיהם על האופן שבו קבוצת אנשים, החפצה להשפיע, הובילה עצמה למקום, בו יש ביכולתה להשפיע.

הדבר העיקרי שאני מנסה ללמוד ולתאר כאן, בהמשך למה שהציג אחי זאב בדבריו לפניי, הוא את האופן שבו אדם יחיד אכן יכול להשפיע. זוהי מהות ההרצאה.

הרמב"ם, בהלכות תשובה, פרק ג' אומר: "בכל יום חייב אדם לראות את העולם מונח על כף המאזניים, חציו חייב חציו זכאי, ומעשה אחד שלו מכריע את הכף".

מעשה אחד, של כל אחד מאיתנו, מכריע את הכף. במערכות מנגנוניות, מוסדרות היטב, בהן לכל אחד ולכל תפקיד קיימת הגדרה ברורה, המסדירה ייעוד ותפקידים, בהתוויה ברורה של גבול הגזרה, המבדיל

בין תפקיד לתפקיד, מצטמצם במידה רבה המקום בו נותר לאדם היחיד מרחב פתוח, המותיר מקום להשפעה.

גם קיומה של הנהלה ריכוזית ודומיננטית, במיוחד כשהיא אפקטיבית, מונע במקרים רבים את תודעת היחיד לאחריותו ולחובתו הכוללת להשפיע, גם על מה שמעבר לתחום אחריותו המוגדר. בכל זאת, אני מאמין שכל אחד בכל מקום, יכול להשפיע, ועל כך אדבר.

אתחיל במהפכן הראשון, אברהם. אליו כוון הציווי האלוהי, המופיע גם על ההזמנה: **”התהלך לפני והיה תמים”** (בראשית יז א).

ראשית אדגיש, כי בשימוש במילה ”תמים” אין הכוונה לנאיבי; מהו, אם כן, תוכן הציווי ”התהלך לפני והיה תמים”? על פירושי לתוכן זה בנויה, במידה רבה, ההרצאה כולה, על הרעיון המגולם במילה **”התהלכות”**, המבטאת פועל חזק, אין כדוגמתו בתרגום התנ”ך לאנגלית. בתרגומי התנ”ך המוכרים הפועל הזה מיטשטש. בדקתי מי הם המתהלכים בתנ”ך. ובכן, המתהלכים בראשית הדרך הם חנוך, נוח ואברהם (בראשית ה כב; בראשית ו ט; בראשית יג יז; בראשית יז ב). אולם, באופן ייחודי, אברהם הוא היחיד המצווה על ידי האל במילים אלה: **”קום התהלך בארץ”**, וכן בפסוק המופיע בהזמנה: **”אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים”**.

גם דוד במתהלכים. ”ויהי לעת ערב ויקום דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך, וירא אשה רוחצת” (שמואל ב יא ב). גם כאן בתרגומי התנ”ך מתרגמים פשוט ”הלך”. (מעניין מה מופיע בתרגום השבעים ליוונית?). אבל **להתהלך** זה משהו אחר, משהו עצום פי כמה, זו הליכה מלאת תשוקה, ביטוי ליצר עז. ראו מי עוד במתהלכים, השטן בספר איוב - **”מאין תבוא ומאין תלך...משוט בארץ ומתהלך בה”** (איוב א ז). כאן הביטוי **”מתהלך בה”** הוא מלא רוע, אקטיבי, וכך גם צריכה להיות ההתהלכות של התמים, היא נדרשת להיות מלאת יצר ותשוקה. היא מלאת מעשה, ומי שהבין את זה היה נתן זך, בשירו - **”כשאמרה לי נערתני 'לך' /ירדתי לרחוב להתהלך/ והייתי מתהלך והולך/ מסתבך והולך...”**.

בחזרה לאברהם ולציווי: **"אני אל שדי התהלך לפניי"**. מאחי, הרב רא"ם, למדתי, אומרים חז"ל: אל שדי, הוא האל שאמר די לבריאת העולם וצמצם את עצמו, הרחיק את מוחשיות נוכחותו הפיזית, ובכך השאיר לאדם מקום לבחירה חופשית. אלוהים אומר לאדם, ובמקרה זה לאברהם: מעכשיו, אתה לבדך, לא אצווה לך מפורשות מה לעשות, ואני מצפה ממך **להתהלך לפניי**, אתה תקבע להיכן וכיצד תתהלך וכמובן תיתן על כך דין וחשבון; אני אנסה אותך, ואתה תחליט. תיבחן במעשיך לפניי, עד כמה היית תמים בדרכך, בדרך המבקשת את הישר בעיני אלוהים. ככתוב: **"אתהלך לפני ה' בארצות החיים"** (תהילים קטז ח); זהו מבחנו של המתהלך לפני ה', כשהוא מתהלך בארצות החיים, בהתנהלות חיי היום-יום **בחיי המעשה**, להבדיל מ**"ארצות הקודש"**, שם אין למתהלך מבחן של ממש. בקיצור, עם צמצום נוכחות האל, קובע האדם בפעולתו את המקום אליו הוא מתהלך. אין תפיסה הומניסטית גדולה מזו.

לעתים בהתהלכות כזו מגיע אדם למקום חדש, שאיש עוד לא דרך בו, למקום שגם כתבי הקודש לא הגדירו לגביו מהו בדיוק הציווי לאדם, ביחס למקום היחיד והראשוני, שבו הוא דורך. כאן גם תמצית המעשה האסטרטגי, בהיותו מכון תמיד אל מקום ייחודי, בהקשר מיוחד וחדש, שעל פי רוב הוא חסר תקדים בראשוניותו.

גם בחוויית המעשה המדיני, כאשר אלוהים מצמצם עצמו ומסתיר פניו, נדרש האדם לשפוט את מהלך הדברים ולבקש בעצמו את רצון האל. לכך מכוונת **ההתהלכות**. מה שמאפיין את השימוש הכה ייחודי במונח **"התהלכות"** הוא המצב המיוחד בו נתונים המתהלכים. אברהם, דוד וגם השטן, מתהלכים מתוך מצב, המכיל תשוקה ומצוקה. ההתהלכות עבורם היא סוג של התמסרות לפעולה, בסבך המתחים היוצר את המצוקה.

אברהם, לדוגמא, חי במתח הבלתי פתור, שבין מציאות לבין הבטחה גדולה. מצד אחד, אלוהים נותן לו הבטחה ברורה: **"לזרעך אתן את הארץ הזאת"**, מצד שני, המציאות היא ש**"הכנעני אז בארץ"**. בקיצור: איפה הוא ואיפה ההבטחה... ומה עושים? אפשר לומר: **"ההבטחה היא**

לאחרית הימים”, אבל מה עושים בינתיים? כאן באה **ההתהלכות** כסוג של מענה. וזו תכלית הציווי: **”קום והתהלך בארץ”**.

הוא פשוט מתחיל לנוע. כמשהו ממשי שחובתו לעשות, למען ההבטחה הגדולה, והוא מתמסר למעשה הזה, הגם שידוע לו, שאין במשהו הזה כדי לשנות, לפי שעה, את מצב היסוד.

כך מתחילות מהפכות. כן, אברהם הוא ראשון המהפכנים, ומהפכה מתחילה במקום שבו אדם עומד בהכרתו על **הפער שבין המצוי לרצוי**. אך אין די בכך.

מתוך רציונליות והכרת תנאי המצב, רבים פשוט נכנעים לצו המציאות ואינם מנסים לשנותה. כדי לחולל שינוי של ממש, חייב אדם להאמין, שיש ביכולתו לשנות. זהו המהפכן, גם אם הוא יודע, שלא יוכל לשנות הכול מן היסוד, בכל זאת, הוא יבקש לפעול, יבחן כיצד להטיל למערכת וקטור של תנועה, יפרוץ חסמים וימתין לראות מה יקרה, לאן יתגלגלו הדברים. אולי יוצרו תנאים חדשים, והמערכת, הנראית חסומה במידה מסוימת, תיפתח לשינוי.

אנקדוטה קטנה על **ההתהלכות**; בתפיסת עולמי, **ההתהלכות**, כצעד אקטיבי, באה לביטוי במאבק ובמאמץ להתרת כבלים ואזיקים.

ציפיתי בסרט של הבמאי הגרוזיני, דובר קוסאשווילי, ”חתונה מאוחרת”. כשהגעתי הביתה, הדלקתי את הטלוויזיה וממש במקרה ראיתי את גדעון לוי מראיין את הבמאי. גדעון לוי שאל אותו: ”תגיד, זה באמת ככה?” ענה לו: ”כן, כשגרוזיני רוצה להתחתן, אז המשפחה באמת קובעת לו עם מי, ואם ביקש לבחור באחרת, חבל על הזמן, יחטוף מכות ובסוף יתחתן עם מי שהמשפחה קבעה!” הקשה עליו גדעון לוי: ”ככה גם בסוף המאה העשרים?” ענה לו שכן. ”וגם לך זה קרה?” ענה לו: ”כן”. ”ואיך אתה מסכים?” שאל, רציתי להתערב בשיחה שלהם, ולומר לגדעון לוי: ”תקשיב, אולי מצבו טוב ממצבך. לו יש אולי אזיקים על הידיים, אבל לך יש אזיקים בראש. בהחלט אפשר שאתה התחתנת בדיוק עם מי שאמא שלך ציפתה, והיא הובילה אותך לשם מבלי שידעת שזו לא הבחירה האוטנטית שלך. דובר חטף מכות, ואולי לא התחתן עם מי שבאמת רצה, אבל הוא לפחות יודע בבירור מה רצה.

בזכות המאבק שמשפחתו כפתה עליו הוא חי בכאב חד את ידיעת הפער בין המצוי לרצוי". זהו המקום המעניין, שבו אדם מתחיל לגרד את הקירות במאמץ להזיז אותם.

קרל מרקס מסביר כך: כדי להתחיל מהפכה חייב אדם להכיר בפער בין מה שהוא באמת רוצה לבין מה שקורה. מרקס עמד בהרחבה על אופן היווצרותה של **התודעה הכוזבת** (false consciousness), אשר מונעת אדם מלהכיר במה שבאמת רצוי לו. כאשר פועלים בפס הייצור רוצים, לדוגמא, שיעלו את שכר המינימום. יכול בעל המפעל להסביר להם: "חברים, בבקשה, אני אעלה לכם את שכר המינימום. אך בסופו של יום אתם אלה שתסבלו, כי אני לא אצליח למכור, אני לא אהיה רווחי, אני אפשוט רגל, או איאלץ להעביר את המכונות להודו ולבסוף אתם תהיו מובטלים, מה יצא לכם מזה? מדוע תביאו את זה על עצמכם? תבינו, מוטב לכם להמשיך לעבוד בתנאים הקיימים".

בקיצור, בעל המפעל קובע בתודעתם, שהמצב הקיים הוא הטוב ביותר עבורם מבין המצבים האפשריים. זו תמצית התיאור **לתודעה כוזבת**. כך חוסמים מהפכות, על ידי רציונליזציה, המשכנעת שלא כדאי להעז, ולא ממש רצוי לשנות את המצב הקיים. בקיצור, אומרים לנו "תגלו אחריות. כל מה שתעשו עלול להרע את מצבכם".

המהפכה מתחילה, אפוא, במקום שבו מוכנים להעז ולסכן את המצב היציב, המוצג כרע במיעוטו, שחלילה להסתכן בטלטולו. זוהי בדיוק הדילמה, בה נתון משה, בשעה שהביא בפני פרעה את התביעה: "שלח את עמי". התוצאה המיידית הייתה התהוותו של מצב גרוע יותר, המעלה מיידית את תלונות בני ישראל, עד שמשה בעצמו פונה אל אלוהים בתלונה: "...למה הרעותה לעם הזה, למה זה שלחתני...ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה..." (שמות ה כב-כג).

אכן, בראשיתה של כל מהפכה המצב נעשה גרוע יותר, מישהו משלם את המחיר. לכן, כה נדרשת ההתהלכות, כתנועה המונעת מתשוקה גדולה, המאפשרת להכיל את הסבל, כנאמר: "אין כובשים את ראש ההר, אם אין קבר במורד".

בעניין הזה אני מבקש להרחיב, על המוכנות לעשות ולפעול, גם נוכח המצב המתהווה לגרוע יותר - כיצד עושים זאת? מהי הפרקטיקה הזאת?

על פי מרקס: ”לא הביקורת, אלא המהפכה היא הכוח המניע של ההיסטוריה, גם של הדת, של הפילוסופיה ושל כל הצורות האחרות של התיאוריה. **התנאים יוצרים את בני האדם, במידה שבני האדם יוצרים את התנאים**” (כתבי שחרות).

במילים פשוטות: גם מיטב המילים ומיטב הטיעונים המשכנעים והביקורת הנוקבת, לא יחוללו שינוי של ממש. השינוי מתחולל, קודם כול, על ידי מעשים, והם שיקבעו בהמשך גם את התודעה. אם האדם מקבל את הנסיבות כמצב קבוע, שאין בידי לשנותו, אז המצב הנתון אכן מקבע גם את תודעתו. אך אם אדם בוחן ללא הרף כיצד יש בידי לשנות את הנסיבות - כאן טמון המפתח לשינוי. כאן מפתח הישועה והדרך לגאולה.

לגישה כזו, המייחלת לגאולה ולישועה, קוראים לעתים בפשטות: ”משיחיות”. הגדרות רבות למשיחיות, ולא אפרטן כאן.

אסביר בפשטות: משיחיות היא האמונה, שלמרות הסבל והקשיים הקיימים, בכל זאת, הכול יכול להתהפך לטובה. משיחיות היא היכולת להתעלם מתמונת המצב, כאן ועכשיו, העלולה להביא לאובדן כל תקווה, ולמרות הכול להצליח להיאחז בכל דרך בתקווה. משיחיות היא גם האמונה, שיש למהלך העניינים **כיוון ויעד**, שגם אם המגמה המתרחשת נראית כמופנית לכיוון הפוך לגמרי, המאמין אוחז באמונה ובתקווה, שבאופן כלשהו, גם אם אולי לא בדורו, הכיוון יתהפך והיעד יתממש, והוא **מייחל ומחכה**, ”**עוד לא אבדה תקוותנו**”. משיחיות היא הרעיון שיש ישועה.

זהו רעיון, שזוכה להכיר כל ילד קורא תנ”ך (ללא מתווכים), המאבד בסיפור יוסף כל תקווה להצלתו מבית האסורים. וכאשר בסוף פרשת ”וישב” גם התקווה המעשית היחידה נמוגה, ככתוב: ”ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו”, אז לפתע מתהווה תפנית: ”מקץ שנתיים ימים ופרעה חולם”, יוסף נקרא אל פרעה, פותר את חלמו והופך

למשנה למלך. זוהי צורתה של ישועה, המתהווה מתוך תפנית, שאיש לא יכול היה לצפותה.

כאן חובתי להסביר. "משיחיות", בשיח הישראלי בן ימינו, היא מילה מודרת. היא תמיד מכניסה את המערכת לוויברציות. על כן, חובתי לתת כאן את הדעת לשתי שאלות: האחת, מדוע, לכל הרוחות, אני נזקק כאן לשימוש במילה הכה טעונה "משיחיות", במיוחד, כשהיא מעוררת הסתייגות מיידית בקרב קהל מודרניסטי ליברלי. השאלה השנייה היא עד כמה אנשים מוציאים לרעיון המשיחיות שם רע, באמצעות סטריאוטיפ מגוחך, שהוא למעשה רק דחליל של הרעיון הזה, בהשוואה לאופן המורכב בו התפתח וגובש בשיח המשיחי היהודי.

בירור השאלה השנייה יסייע בבירור השאלה הראשונה. ובכל זאת, חובתי להסביר תחילה, מדוע המושג "משיחיות" כה נחוץ לי ומדוע אינני יכול בלעדיו.

הוא נחוץ בשל המקום, שבו מתחברת התנהלותו של האדם הפרטי, בהוויית עולמו הלוקאלית, לחזון המוכוון אל הנצח. כאן מתגלה, להבנתי, תמצית החלוציות, במקום בו אדם מתמסר למימוש של רעיון נצחי, שהוא עצמו רק תחנה בדרך אליו.

כפי ששרים הפרטיזנים בימים השחורים משחור: "זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא", אולי לא הם יזכו לו, ובכל זאת, אור היום יתגלה, ויהיה זה גם בזכותם, באמצעות מאבקים. כשאדם מתמסר בחייו לרעיון המוכוון אל הנצח, והוא בתפיסתו רק חוליה בשרשרת ארוכה; כשאדם מאמין בסיכוי לשינוי, גם כאשר תמונת המציאות איננה נותנת לכך כל סיכוי של ממש, לזה קוראים בפשטות "משיחיות".

בהתייחסותי למושג "משיחיות", אני מדבר על "משיחיות פרקטית" (גם כתבתי על כך מאמר אודות הרציונליות המשיחית של חיזבאללה וחמאס). להלן תמצית הבנותיי אודות משיחיות פרקטית:

האדם המהפכן מודרך על ידי חזון עצום, אך רואה גם את המציאות, לומד את המצב לפי שעה, מנתח את האילוצים, את המגבלות ואת ההזדמנויות. מפעים אותו רעיון נשגב ומשאת נפש, ובכל זאת הוא מודע

למרחק האדיר בין החזון לבין המציאות. לכן, מציקה לו השאלה, כיצד מייצרים שיווי משקל ביניהם.

אביא דוגמה פשוטה, גם אותה למדתי מאחי, הרב רא"ס. לפני שבועיים היינו בעתניאל, שם למדתי ממנו, כיצד קנה אברהם את מערת המכפלה. בזוהר כתוב "ואל הבקר רץ אברהם". אברהם רץ אחרי עגל, שברח ונכנס למערת המכפלה. במערה, הבין אברהם, שיש במקום דבר מה מיוחד, הריח בה ריח גן עדן והשתוקק לקנותה. אם כן, מדוע לא קנה אותה מיד? ההסבר הפשוט שואב מהפרקטיקה של החיים, מה שאני קורא לו: "מדרסת אל חیات" (בית הספר של החיים). אין לתיאורטיקן יכולת להבין משהו, מבלי שיבין את חיכוך חיי היום-יום, ומה שאברהם הבין וזיהה, שאם יפגין את תשוקתו לקנות דווקא את המערה הזו, לא ירצו למכור לו, או שיבקשו עבורה מחיר מופקע. לכן, הוא לא קנה אותה מייד, אלא המתין לעיתוי המתאים. זאת אומרת, הוא התבונן במציאות, הכיר בתשוקה והמתין. מתי נוצרה ההזדמנות? כשמתה שרה. בשעה שהייתה מונחת לפניו, נוצרה לו הנמקה משכנעת להסביר, שהוא בסך הכול מבקש לקנות מערה, סתם מערה, כדי לקבור בה את אשתו. בהזדמנות זו, בשימור תשוקתו מתחת לסף, הצליח לממש חלום גדול, מבלי שמישהו ירגיש. אילו זיהו בהתנהגותו תשוקת יתר למערה, אולי לא היה מצליח לזכות בה לעולם. אכן, אין כמו בעל תשוקה, הנדרש לריסונה, על מנת להצליח במימושה. על שיווי משקל זה יבואר בהרחבה בהמשך.

הגיון הדברים אומר כך: **מצד אחד**, החזון מציג כיוון, שגם אם הוא רחוק, הוא מחייב יום-יום, בממד המעשי. כלומר, לא להיות כיהודי בברוקלין, האומר מדי שנה בפסח: "בשנה הבאה בירושלים הבנויה" ונשאר, שנה אחר שנה, בברוקלין. או לשיטתו של פרופסור אדיגיס, לא להיות במצבו של אדם, המכריז שממחר דיאטה, ובינתיים זולל עוגה, וכשאומרים לו: "ומה עם הדיאטה", הוא אומר: "כן, מתחילים מחר". זהו מצבם של יהודים רבים, האומרים, "כן, גאולה, אבל מחר!" בינתיים הם שקועים בשיגרת יומם, בלי יכולת להבין, שהחזון מחייב מימוש מעשי, כבר, כאן עכשיו. משה דיין, כשר הביטחון, אמר פעם

למטה הכללי: "חברים, תבינו, **הטווח הארוך מתחיל כאן ועכשיו**". זה אומר, שלא ניתן להפריד ולעסוק היום בשיקולי הכאן ועכשיו, במה שדחוף להיום, ולטווח הארוך להתחיל לדאוג ממחר. הטווח הארוך מתחיל בכל רגע, כאן ועכשיו. **מצד שני**, החזון, כרעיון בעל ממשות (בשונה מחלום), מדגיש את הקשב הנדרש לתנאי המציאות, שבהווית המעשית מציבה גבולות לריסון ולאיפוק, מתוך החובה להיזהר, שמא נצעד צעד אחד רחוק מדי, מוקדם מדי. זוהי תבונת העיתוי. אז מה עושים? כיצד פועלים? יש שלוש אפשרויות:

האפשרות הראשונה - **דחיקת הרצוי לאחרית הימים**: אפשרות זו מתייחסת לפער בין המציאות, כאן ועכשיו, לבין המצב הרצוי ואומרת: אבוד לי, הנסיבות חזקות ממני ואת חזון הגאולה, כמו שאומרים החרדים, נעביר לאחריות האל, לאחרית הימים, ובינתיים, אני חי כאן ועכשיו, מסתפק ושורד במה שיש. מספרים על ר' חיים מבריסק, מגדולי רבני ליטא, שהגיע אליו יהודי, בימי מלחמת העולם הראשונה, סיפר לו על תלאות העם היהודי במלחמה ואמר: "מי ייתן ויהיו אלה חבלי משיח". השיב לו ר' חיים מבריסק: "חיים של יהודי אחד דוחים חבלי משיח". הבסיס לתשובתו הוא חוסר המוכנות לשלם מחיר כאן ועכשיו, למען מחר טוב יותר.

האפשרות השנייה - **הכחשת המציאות והתמקדות בחזון ("החיים בסרט")**: גישה זו היא, על פי רוב, האופן הרווח בו מוצגת המשיחיות (זו כמובן צורת הצגה, המגחיכה את המשיחיות עד אבסורד). האדם המשיחי הזה, פשוט מדחיק את העולם המצוי, מתעלם ממנו, מבטלו, חי בהכחשה, ופועל בעיוורון למציאות ובציות אובססיבי לחזון. היחידים בהיסטוריה, לתפיסתו, שמימשו את הרעיון הזה, במלוא מובן המילה, לצערנו, הם הגרמנים הנאצים. אין הסבר לאופן שבו נלחמו הגרמנים על ברלין, בימיה האחרונים של מלחמת העולם השנייה, כשברור היה מה עתיד לקרות בסופו של יום. לקרב האחרון שלחו בני נוער, בני שש עשרה, שבע עשרה, בנים ובנות, זקנים וזקנות להילחם עם פנצר פאוסט ביד, ועל מה הם נלחמו? למחרת הרי כבר לא הייתה גרמניה, והם הרגו בקרב הזה 80,000 רוסים. על מה, אם כן, הם

נלחמו? הם נלחמו בכוח נאמנותם המוחלטת, בציות עיוור לחזון, בדימויו הפשטני. המציאות לא ממש עניינה אותם. זה בוודאי לא המשיחיות הפרקטית, עליה אני מדבר.

האפשרות השלישית - **המשיחיות המעשית**: זהו המצב המעניין. במצב זה פועלים החמאס, שיח' נסראללה ואחמדדיניג'אד. יוסי בידיץ, חברי היקר, מכיר את זה, כי כתבתי על זה כמה פעמים וגם התכתבנו עשרות פעמים. זו גם המשיחיות של מנהיגי הציונות, בעיקר אלה שנמנו עם הזרם הסוציאליסטי. בתמצית, הרעיון פשוט: האדם המשיחי, המודרך על ידי משיחיות מעשית, אמנם לא יתכחש לקשיי המציאות, אך יבקש בכל דרך לממש את חובתו **לעשות משהו**, גם אם בהתייחס למציאות, כאן ועכשיו, לא נראה באופק סיכוי לשינוי של ממש. אדם כזה יתהלך במתח שבין **שני המצפנים**, בשני מעגלים, הסובבים אותו סימולטנית: **מעגל החזון ומעגל המציאות**. שני המעגלים, כפי שידוע למשיחיות זו, לעולם לא יגיעו לחפיפה מלאה. בכל זאת, המייחל לגאולה, מחויב לפעול בשאיפה מתמדת להרחיב את מרחב החפיפה בין המעגלים. הרעיון המנחה אומר: "לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין להיבטל ממנה" (פרקי אבות).

זהו, בעיניי, לב הציונות. כל היתר הוא מבחן המימוש במעשה היום-יום. זהו החיבור בין הציונות המעשית לציונות המדינית. שם נמצא בן-גוריון.

שיח הגאולה בכתבי הקודש מצוי בדיאלקטיקה הזו: מצד אחד, קיים תמיד סיכוי להזדמנות, ומי שלא יזהה בעיתוי הנכון את ההזדמנות המתהווה, יאבד אותה, כנאמר: "כי הנה הסתיו עבר הגשם הלך חלף לו הניצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו... קומי לך רעייתי יפתי ולכי לך" (שיר השירים, ב, יא-יב). בהשראה זו כותב הגאון מוילנה את ספרו מבשר הגאולה "קול התור" ומעודד את תלמידיו לעלות לארץ ישראל, ומהצד השני קיימת כל העת תודעת הסיכון. שמא, לא בשלה העת, כנאמר בשיר השירים: "השבעתי אתכן בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ", (שיר השירים ב יז). בדיוק כמו בתהליך התהוותה של אהבה, שאי אפשר

להבשילו בטרם עת, כך גם בעניין הגאולה והמהפכה. זוהי תודעת העיתוי. בשביל זה צריך את דבורה הנביאה ונשים נוספות לצדנו, שניחנו בתבונת העיתוי. אני תמיד מקשיב להן. בן-גוריון אומר דברים ברוח זו בצורה מפורשת:

"אופטימיזם הוא מידה טובה, וכשאני לעצמי, סבור אני שאין אדם יהודי יכול להיות ציוני בלי להיות אופטימיסט". הוא מחדד את הדברים עוד יותר, "אל נא נעמיד זו לעומת זו את הריאליות ואת המיסטיקה, **אלא ננקוט בבת אחת גם בריאליות וגם במיסטיקה - ובמיסטיקה אני מתכוון לאמונה ולרצון**. עלינו לנקוט בריאליות, ובריאליות ביקורתית, ביחסנו לאחרים, לזרים, לאנגלים, לערבים וכדומה. עלינו לנקוט במיסטיקה ביחס לעצמנו. עלינו להיות ריאליסטים, וריאליסטים ביקורתיים, ביחס לכל צעד ממשי שאנו עושים בהווה ובעתיד הקרוב **ועלינו להיות מיסטיים - בעלי אמונה עמוקה ללא גבול, ובעלי רצון אדיר ללא חת - ביחס לעתידנו**".

אמונה, כפי שאני מפרש את דבריו בהקשר זה, היא הכוח לפעול, אין זה דווקא תוכן תיאולוגי, כי אם, בעיקר, מקור הכוח להעז לפעול.

זהו החיבור והמזיגה המדויקים בין שיקולי הטווח הארוך לבין שיקולי הכאן והעכשיו. מה שהופך, בעיניי, את בן-גוריון לסוג של משיח, במלוא מובן המילה. ואני מניח שהוא לא היה מוחה על האמירה הזאת. בין היתר, יש לי גם צידוק מהרב אבינר לומר זאת: כששאלו פעם את הרב אבינר, מה הוא אומר על החב"דניקים, המכריזים שהרבי מלובביץ' הוא משיח, הוא אמר בפשטות: מהרגע שחז"ל אמרו שיש שניים, משיח בן-יוסף ומשיח בן-דוד, אז יכולים להיות גם עשרה. אז מדוע לא גם בן-גוריון.

הרב קוק, בהספדו על הרצל, אכן הכתירו כמשיח בן יוסף ומעניין לעיין בדברי החרטה, שהביע הרצל על הצעת אוגנדה:

"אף לא לשנייה אחת ואף לא בהרהור אחד, לא נטשתי את תכנית באזל (מדינת יהודים בארץ ישראל), באחד הרגעים הקשים, כשחשתי כי אבדה כל תקווה...רציתי אכן להציע לכם גם הוראת שעה...אך לאחר שהתוודעתי אל המתחולל בליבותיכם, אני רוצה לומר עכשיו, בלשון

אבותינו, דבר נחמה עתיק יומין, שבאותה שעה עצמה הוא גם התחייבות לעצמי: **”אם אשכחך ירושלים תישכח ימיני”** (נאום הנעילה, הקונגרס השישי, 28.8.1903).

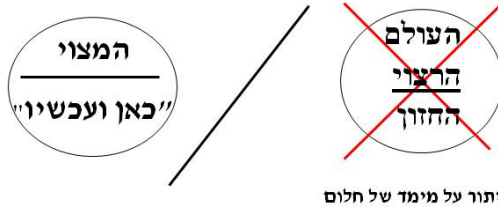
ברגע האמת, בהתלבטות בין אילוצי ההווה לבין החזון ארוך הטווח, כשעמד על משמעותה הרת הגורל של הצעת אוגנדה, כפוגעת בחזון העל היהודי, המכוון רק לארץ ישראל, נשבע אמונים לירושלים ולארץ ישראל.

שלוש האפשרויות ניתנות לייצוג באופן גרפי בסכמה הבאה:

האדם במצבו הפוסט-מודרני:

1

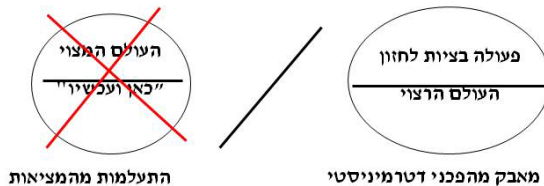
פרגמטיזם של **”כאן ועכשיו”**

האדם במצבו המשיחי **”ההזוי”** / **”המנותק”**

2

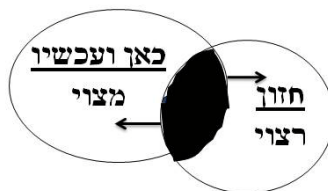

האדם במצבו המשיחי-פרגמטי:

ניהול מהפכה כמשיחיות רציונלית

3

* פעולה מתוך הכרה, שבעולם הזה, בטרם "אחרית הימים", שני המעגלים

אינם מגיעים לחפיפה שלמה.

* המייחל לגאולה מחויב לפעול בשאיפה מתמדת להרחיב את מרחב החיתוך

של שני המעגלים.

"לא עליך המלאכה לגבוך ולא אתה בן חורין להיבטל מיניה"

(פרקי אבות)

2

לסיכום, לפנינו שלוש אפשרויות יסוד להתנהלות במציאות הרעיון המשיחי ובהשראתו:

האחת, **לדחות את החזון** ואת החלום ל"אחרית הימים" ולהסתפק במה שיש כאן ועכשיו, בינתיים **לא לעשות דבר**.

השנייה, **להתעלם** לגמרי מקשיי המציאות, עד כדי הכחשתה, **ולעשות הכול** למימוש החזון.

השלישית, **לחיות בין שני המעגלים**: להכיר בקשיי המציאות, ובכל זאת לבקש, יום-יום, **לעשות משהו** למען מימוש החזון. לדרך הזו אני קורא "משיחיות מעשית". זוהי, בעיניי, מהות הפרגמטיות.

ארבע טענות, אשר באמצעותן הודר הרעיון המשיחי מן השיח הציבורי:

בעשורים האחרונים, עם קריסתן של אוטופיות סוחפות, ובהן גם קריסת הרעיון הקומוניסטי, הוצאו רעיונות משיחיים אל מחוץ לגדר של הסדר התבוני הנורמטיבי. באמצעות ארבע טענות נפוצות, שהושרשו בשיח הציבורי, הודר הרעיון המשיחי והורד לשוליים.

להלן טענות נפוצות אלה ותשובתי לכל אחת מהן:

הטענה הראשונה, **האדם המשיחי הוא אדם הזוי**, הפועל בהתעלמות מהמציאות עד כדי חוסר אחריות. החזון המשיחי פועם בו בלהט עד כדי עיוורון. ואני אומר: ממש להפך. אין כמו האדם המשיחי המחויב ללמידה יום-יומית קרובה על טיבה של המציאות בה הוא **מתהלך ופועל**. כמו נהג אמבולנס בנסיעה מהירה עם פצוע לבית חולים. הייעוד המפעיל אותו מוכוון כולו להצלת חיי אדם ומותר לו, לשם כך, לעבור על חוקי התנועה. אבל בוודאי אסור לו להתהפך בסיבוב.

הטענה השנייה, **גם אם האדם המשיחי כבר רואה את הסכנה, נכוחה, הוא עדיין מסוכן. משום שיש לו אלוהים ואין לו פחד**. בהיעדר פחד הוא חסר אחריות. שוב, אני טוען שממש להפך. אין כמו האדם המשיחי המוצף חרדה. ומדוע? דווקא משום שחיינו מוקדשים לדבר גדול ועצום, **באחריות המוכוונת אל הנצח**, יש לו אחריות אין קץ, הרבה מעבר לחייו, וזה בהחלט מעורר חרדה. כשאלוהים אומר לאברהם: ”אל תירא”, זה משום שאברהם באמת ירא. המצב של האדם המאמין הוא יראה וחרדה, ויעקב ירא. ראוי להזכיר בהקשר זה את הנאום הנפלא של משה דיין בשנת 1968, במכללה לפיקוד ולמטה: ”אל תירא עבדי יעקב”. נאום אדיר. על פי אותו הלך רוח, יהודי אומר במוצאי שבת: ”הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד”. הוא אומר זאת, משום שמתחיל שבוע חדש, והוא אכן מפחד. וכן מזמור לדוד: ”גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע”, כי דוד ירא. רק מי שממש ירא, יוכל לומר אינני ירא, חרדה וציפייה לישועה כרוכות זו בזו. דווקא החרדה נחוצה לישועה, משום שהיא מובילה לגיוס כל משאבי הרוח והנפש לקראת ישועה. בצורה ציורית, אם אדם כלוא בבית סוהר והוא רוצה לברוח, אם יש בו

חרדה, הוא ילמד לעומקה את המערכת, שנבנתה על מנת למנוע ממנו לברוח. רק אחרי שהבין עד כמה היא סגורה הרמטית ומונעת ממנו לברוח, הוא ימצא, אולי, את הדרך להתגבר עליה. זאת אומרת, ללא חרדה עמוקה, הוא לא יגיע ליצירת המענה היצירתי, ואני מדבר כאן על יצירה כסוג של התגלות, והיא, בעצם, במקרים כאלה, גילום הישועה. בנקודה זו נזקק אדם לכוח האמונה. האמונה במקרים אלה היא היכולת להעז לפעול. בלי המעגל הזה של חרדה, יצירת רעיון פעולה פורץ דרך ואמונה, אין פעולה. לא פעם, אומרים, כפי שטען האלוף הרכבי כנגד בר-כוכבא: "בנה חצי גשר על פני תהום". גם תהליך אוסלו, במידה רבה, היה חצי גשר על פני תהום. בעניין זה, אינני בא בטענות לא לאלה ולא לאלה, שכן אף התהום משתנה עם התהליך. במבחן האחריות המנהיגותית, נבחנת תמיד היכולת להעמיד שיווי משקל בין החרדה הראויה, הנדרשת לשם מימוש שיקול הדעת המעשי הזהיר, לבין התעוזה והאמונה הנדרשות לשם היכולת לפעול.

הטענה השלישית, **המשיחי הוא מהפכן רדיקלי טוטאלי, לכן, אי אפשר להדיין עימו על פשרה**. גם כאן אטען: ממש להפך. דווקא האדם המשיחי מבין שהתהליך ארוך. הישועה, אמנם, מאירה לעתים את פניה, אבל ההתהוות הכוללת מתהווה קמעא קמעא. יש עליות, יש מורדות, יש התקדמות וגם נסיגה, בדרך יש גם פשרות. בדיוק כמו ה"תהדיה" וה"הונדה" של החמאס, הם למדו את זה, לדעת, מפרקטיקת השיח המשיחי היהודי. ראוי כמובן להודות כאן, שעל עצם החזון, כמו על חלום, אין מנהלים משא ומתן (ראו דברי הרצל לעיל על הצעת אוגנדה). אבל מנהלים משא ומתן על ענייני דיומא וגם על הדרך בה פועלים למימוש החזון.

הטענה הרביעית, **המשיחי סומך על הנס, ולכן גם בהתנהלותו התכנונית והביצועית הוא איננו רציונלי**. גם במקרה הזה אני משיב: ממש להפך. המשיחי פועל במודעות עמוקה לחובתו לממש את מלוא ההשתדלות האישית, על מנת למלא בתוכן את עומק האחריות האישית המוטלת עליו. "אין סומכים על הנס" אמרו חז"ל. ואת האמירה השנייה אמר אחד האדמו"רים: "המצפה לנסים - שוטה, המאמין

שאינם יכולים להתרחש - אפיקורוס". זה דיאלקטי. שאלו פעם את משה דיין, אם הוא מאמין בנסים? הוא ענה: "איזו שאלה, אני בונה עליהם בתכנון". היכן הוא למד את זה? בשנות ילדותו בבוץ של נהלל. בעמק יזרעאל של שנות ה-20 חיו יום יום עם ההבנה הזאת, המגלמת גם חוכמת חיים מעשית. כשאברהם יצא לרדוף אחר ארבעת המלכים, הוא לקח עימו 318 אנשים. יש מפרשים האומרים שבגימטריה 318 זה "אליעזר", כלומר, לקח את אליעזר בלבד. על כך אומר ה"כלי יקר": "לקח 318 אנשים ממש", כי אין סומכים על הנס וצריך אדם לעשות את כל ההכנות המעשיות על מנת להצליח. מדוע, אם כן, לקח דווקא 318? כי בגימטריה זה אליעזר, וציפה שאחרי שיעשה את מלוא מאמציו, יזכה אף לעזרת האל. ליהודי, העניין הזה אמור להיות ברור. והטענות הללו כנגד המשיחיות - יסודן, לצערי, במניפולציה או פשוט בבורות.

שוב, חובתי להדגיש, לא בהתבוננות בתיאולוגיה המשיחית לגווינה אני מעוניין, אלא בברור **תבונת המעשה המהפכני**, במיוחד כשהוא מודרך על ידי חזון המיוצג כחזון משיחי.

אם כן, כיצד מתהווה מהפכה ומה הפרקטיקה, שבאמצעותה מקדמים אותה? הדבר העיקרי שאני יכול לומר הוא שמהפכות מעניינות מתרחשות כל העת, רובן שונות מדגם המהפכה המיוצג בהסתערות ההמון על הבסטיליה במהפכה הצרפתית. מהפכות רבות מתרחשות אחרת, הן מתרחשות בהדרגה, מתחת לסף. חותרות, יום יום, מתחת לרדאר. הן מתרחשות באירועי מיקרו קטנים, שמשנים לאיטם את המציאות. בתפניות קלות קמעא קמעא. כזו היא המהפכה החוקתית, עליה דיברה פרופסור סוזי נבות בהרצאתה. בשיטתיות מפוקחת, מישוהו הזיז בלילה את הגבינה שלנו מבלי שהבנו, נתן לחוקי היסוד תפקיד של חוקה, ורק אחרי שנים התחילו להבין, שנפל דבר בישראל ושמשוהו מהותי השתנה בכללי המשחק. אך בשעה שהתהליך התרחש לא הבינו את גודל השינוי. יתר על כן, בנקודת ההתחלה זה נראה היה אירוע תמים ורגיל, שכן, מי ייצא נגד זכויות אדם, ומי לא יקבל את ערך כבוד האדם וחירותו, כשהוא בא לביטוי חוקי בחוק יסוד. ודאי

שכל בר דעת מוסרי יהיה בעד. אך כשמבינים את הפרקטיקה אליה זה מוביל, מתבררות גם הבעיות. הייתה כאן הבנייה תפיסתית כוללת, בה לאט לאט שינו באמצעות אירועי מיקרו את תמונת המאקרו.

כאמור, יש מהפכות, המתממשות באירועים קטנים, שמכרסמים ומכרסמים, עד שפתאום נוצרת התהוות דרמטית. כמו מחמוד אבו-עזיזי בתוניסיה, אדם אחד, השורף עצמו ומחולל רעידת אדמה רחבת היקף. על דגם זה של תפנית דרמטית, הנראית כמתחילה באירוע קטן, מספר לנו התלמוד: באגדות החורבן (מסכת גיטין). "על יתד של מרכבה חרבה ביתר" ועל "קמצא ובר-קמצא חרבה ירושלים", אירוע קטן, שלכשעצמו, איננו נראה הרה גורל, אך מביא, מתוך רצף ארוך של אירועים ונסיבות **בהשתלשלות כאוטית**, לאירוע גדול ורחב היקף. זו דרכה של השתלשלות אירועים, היוצרת לפתע התהוות, שאיש לא יכול היה לצפותה מראש.

כנראה, רק במקרים נדירים יכול אדם לפעול במציאות מתוך ראייה שלמה, המחברת באופן **סיבתי ונשלט** שרשרת מעשים לתכלית מוגדרת, בבחינת "סוף מעשה במחשבה תחילה".

כולנו למודי אינדוקטרינציה של תכנון וניהול פס הייצור, כמתודה, האמורה להבטיח שהכול מתנהל בשליטה ובבקרה, בהתאמה לתכנית. שום הנהלה שתדרוש ממנהל פס הייצור לייצר אופנוע, לא תסכים לקבל משאית כתוצאה של התהוות. לא יעלה על הדעת, שמנהל פס הייצור יסביר, שהתהוות בלתי צפויה שיבשה לו את תכנית הייצור, והוא, מה לעשות, זרם עם כיוון ההתהוות. ניהול פס הייצור, כמתודה, מתגלה, אם כן, בהשלכתו לסביבת פעולה מורכבת, כסוג של דיסוננס. לא זאת בלבד שהוא איננו ממש מסייע בסביבת פעולה, הנתונה לדינמיקה של התהוות, שלפחות בחלקה היא כאוטית; לא זו בלבד, שהוא בלתי רלבנטי, הוא אף משבש ומפריע, כמו טיפול תרופתי בלתי מתאים. לכן, אני מציע כאן פרקטיקה תבונית אלטרנטיבית. ברוב המקרים, השונים מפס הייצור, תבונת המעשה מכירה במצבים, המתאפיינים בהיעדר יכולת לקיים בהם **קשר סיבתי** שכזה, בין מעשה לבין תכלית, ומה עושים אז? במצבים כאלה, האופייניים למעשה

האסטרטגי, העוסק בניהול ענייני מלחמה ושלוש, כמו גם בתכנון עסקי, אני מציע להבחין בין ההיגיון, המכונן את מודל תכנון פס הייצור וניהולו, המתאים לאותן התרחשויות, המתנהלות תחת שליטה, לבין ההיגיון, המכונן את מודל ההתנהלות במציאות מתהווה כזו, היוצאת, במקרים רבים, משליטתו של אדם. מערכות מורכבות אכן יוצאות לעתים משליטת האדם, לא מכיוון שמישהו מתרשל, אלא מכיוון שזו טבעה של התהוות בשדות פעולה מרובי משתנים, אשר חלקם בלתי ניתנים לניבוי והם חורגים מעבר לשדות הטכנולוגיה והפיזיקה, הנתונים במידה רבה לניבוי. כאן, ממוקדת בעיניי הבעיה: לאור מודל פס הייצור, מחנכים אותנו, בהבניה שיטתית, לפעול על פי האידיאל, המצפה ל"סוף מעשה במחשבה תחילה". אולם, אין מלמדים כיצד פועלים במציאות מורכבת, כאשר אין מתאפשר לפעול בהיגיון ליניארי שכזה, המצפה לרצף סיבתי ישיר ונשלט, בין תכנון לפעולה, **במוכוונות ממוקדת למצב סיום מבוקש**. כיצד, אם כן, נכון לפעול במצבים מורכבים?

בין הימנעות מפעולה, מתוך חסך בבסיס ידע בעל ודאות, לבין פעולה פזיזה וחסרת אחריות, אני מציע מתודה אחרת, דרך ביניים, שהיא זרה, במידה רבה, למודל הרציונליות המערבית. זו דרך הביניים הפרגמטית של המשיחיות המעשית. **הרעיון הוא שפשוט מתחילים לפעול**. פעולה כזו נעשית גם כאשר מסתפקים בתכלית מינימלית, הממוקדת בעצם היכולת לקום לפעול במגמה מודעת, המבקשת רק לחולל תנועה כלשהי, בשאיפה להכניס למערכת וקטור, שיחולל משהו, רק כדי לבדוק מה יקרה. אז, לכשתיווצר ההתהוות, נתבונן בה ונחליט הלאה. כמובן, שאפשר גם לסגת לאחור. כך, במידה רבה, פועלים אנשי עסקים מצליחים. זאת ההתנהלות של האדם המשיחי הפרקטי, כמו נסראללה, שאמר לאחר המלחמה, באוגוסט 2006, שאילו ידע שהחטיפה, ביולי אותה שנה, תביא למה שהביאה, הוא לא היה מבצע אותה, והוא אומר את זה ביושר, כי זה סוג של שיקול דעת, המעוגן בתוך התהליך החשיבתי והאמוני המוכר לסביבתו.

בין תכנון וניהול פס הייצור לבין התנהלות במציאות מתהווה

כך עובד מהפכן: הוא מנסה לפתוח את המערכת, מכניס אליה וקטור, שמחולל בה תנועה, ואם הדבר מביא למגמה מסוכנת מדי, יבקש לחזור לאחור. זהו ההבדל בין התנהלות **במערכת פתוחה** לבין התנהלות **במערכת סגורה**.

כפי שהסברתי לעיל, מודל פס הייצור הוא אב טיפוס לניהול **במערכת סגורה**. במודל הזה, התהליך כולו מתוכנן מראש ונתון בשליטה, אין בו מקום להתהוות. כמו קופסת לגו של ילדים, שכל חלקיה ספורים ומתוכננים בדיוק לפי תכנית מפורטת, על פיה יש לבנות צעד אחר צעד, עד להגעה לפיתרון היחיד הנכון, שהוא כמובן צפוי מראש. אולם, בתופעת המעשה האסטרטגי, כמו בכל תופעה חברתית, המתרחשת בין בני אדם, החל מחינוך ילדים וכלה בניהול מדינה, אדם פועל במערכת מורכבת, שהיא **פתוחה** במהותה. כאן, תמצית הרעיון, שאותו אני מבקש להסביר. אידיאל הניהול המערבי כרוך בתפיסה מודרניסטית והוא מודרך על ידי שאיפה לרדוקציה מלאה, ככל הניתן, של המציאות המתקיימת **במערכת הפתוחה**, אל מודל פס הייצור המוסדר והנשלט **כמערכת סגורה ויציבה**.

בכול מכללה לביטחון לאומי בעולם, שבקרתי בה, דיברו על שלושה ערכים של מדינה הבנויה כהלכה: **יציבות, שגשוג וביטחון**. יציבות היא, לדידם, אמת מידה מרכזית למדינה מפותחת, כלומר, אל תשנה דבר, אל תלד ילדים ללא תכנון, בוודאי לא יותר משניים, ואז אין שום שינוי בלתי צפוי, אין דינמיקה של שינוי, כך דברים יכולים להתנהל בשליטה. זהו אידיאל המינהל התקין אליו מטיפים "כהני הדתי" של המדינה המודרנית. מי שמבקש יציבות והופך יציבות לערך, מבקש בעצם לחסום שינויים, ובכך לחסום אפשרות למהפכה. כהני מודל פס הייצור מבקשים, למעשה, לקבע את המערכת, להעמידה על תנועה קבועה וסדורה, כמו תנועת מערכת השמש, המצייתת לחוקים יציבים וקבועים. בשאיפתם זו, הם אכן מבקשים לצמצם התהוויות בלתי נשלטות. במודל ניהול כזה, כשהכול מתוכנן וסגור מראש, לפועל מריצפת הייצור ממש יקשה להידבר עם ההנהלה. רק להם, בהנהלה, מוקנית התבונה להחליט וליזום או להגיב לשינוי. במציאות כזו אופציית המהפכה, המתחוללת מריצפת הייצור ממש נסגרת. בהתנהלות במערכת פתוחה, לעומת זאת, פוטנציאל העתיד איננו קבוע מראש, ולכן, אף איננו יכול להיות ידוע. האדם, המתהלך בסביבת פעולה פתוחה, מכין את עצמו לאורח חיים של תנועה מתמדת, והיא מתקיימת גם ללא סיפור-דרך מפורט, המסמן את כל המהלך מנקודת ההתחלה אל מצב הסיום. זהו מצבו של אברהם, הנענה לציווי "לך לך מארצך..." והוא מתחיל ללכת עוד בטרם התברר היעד הסופי.

מדרש הזוהר על נח מספר, שכאשר יצא נח מהתיבה וראה עולם חרב, התחיל לבכות לאלוהים: "לאיזה חורבן הבאת את עולמך, ואתה הוא אל רחום וחנון?" השיב לו אלוהים: "עכשיו אתה נזכר? כעת אתה בוכה? והרי כשאמרתי לך: "הנני משחית את הארץ", התעסקת בהצלת עצמך, והתמקדת בבניית התיבה, יכולת לבקש רחמים על בני דורך, כמו אברהם, שביקש רחמים על אנשי סדום...". שואל הרב נבנצל בפירושו לתורה: אם האל גזר "הנני משחית את הארץ", כיצד יכול אדם לשנות את גזרת האל? אלא שהקב"ה אכן אמר: "הנני משחית את

הארץ", אך לא קבע כיצד בדיוק ועד כמה, כלומר, המימוש הסופי תלוי ועומד **וצורתו פתוחה** ומזמינה את האדם להשפיע, כלומר, **הכול פתוח**. זה בדיוק מה שאני מבקש לפתח, כמפקד המכללה לביטחון לאומי, **אדם יחיד**, המתקיים בתודעה שיש ביכולתו לפעול ולשנות.

את החשיבות העקרונית, שאני מייחס לקיום בתודעה שהכול פתוח, אני מציע, בין היתר, כהסבר לקוד התרבותי של הבדואים בנגב. שאלו אותי, האם להערכתך, לתכנית גולדברג לפתרון בעיית הבדואים בנגב, יש סיכוי להתממש? האם התכנית של אודי פראוור, בעניין יישוב הבדואים תעבוד? השבתי, שלדעתי ממש לא, משום שהרעיון המנחה לתכניות הללו הוא לגרום לדברים, שיתנהלו, **אחת ולתמיד**, כמו **במדינה מתוקנת**, משמע, שאנחנו בסופו של יום נתכנס עם הבדואים להתנהלות **במערכת סגורה**. כלומר, המדינה מציעה להם להלבין חוקית את בעלותם על רוב האדמה הנתונה בידיהם, הכול יירשם ויימדד, **אחת ולתמיד**, ומרגע זה חסל סדר פלישות, נדודים והתפשטות במרחב. אלא שבדיוק נגד זה הבדואים נאבקים, הם פשוט ממאנים לוותר על קיום תרבותי המתנהל **במערכת פתוחה**.

אחד הטקסטים המרתקים על האתוס האמריקאי נכתב על ידי פרדריק ג'קסון טרנר, בסוף המאה ה-19. כך כתב על משמעות ההליכה אל הסֶפֶר בתרבות האמריקאית:

"הדמוקרטיה האמריקנית לא נולדה מתוך חלומותיו של הוגה דעות, ואף לא הובאה באוניית ה"מייפלֶאור" אל פלימות'. היא נוצרה ביערות אמריקה והתחזקה בכל מגע עם סֶפֶר חדש (frontier). לא הקונסטיטוציה, אלא האדמה החופשית ושפע האוצרות הטבעיים, יצרו את הטיפוס הדמוקרטי של החברה באמריקה במשך אותן שלוש מאות שנים בהן חברה זו יישבה את האימפריה שלה".

ה"הליכה מערבה", אל הבלתי נודע הייתה, לפי טרנר, הכוח המניע שעיצב, בין היתר, את התודעה של האדם האמריקאי היחיד, שיש ביכולתו להשפיע על גורלו ועל גורל הסביבה, בה הוא חי. ההליכה אל הספר הייתה כוח מחולל תנועה, והיא כוננה את הרוח האמריקאית.

אני מבקש, בהמשך דבריי, להסביר באמצעות דגם זה את הרעיון, שמישהו, באופן מודע ומחושב, פועל במדינת ישראל על מנת לסגור לנו את האפשרות הזו. מישהו חוסם אותה בפנינו. ולכן, אני מציע להתבונן באפשרות, שיש כאן אג'נדה ברורה, המתנהלת בנתיב סמוי, בשאיפה ליצירת יציבות מקובעת ובמאמץ למנוע שינוי ומהפכה.

בהיגיון הזה מובלת כיום, במידה רבה, הפעילות של מדינת ישראל גם בתחומים ההתיישבותיים. שלטון הפרוצדורה מבקש מינהל תקין. שליטה מלאה ופיקוח, שאף לא אחד יעז לצאת מגבולות הגזרה שלו או חלילה יעשה, מה שאין בסמכותו. אדגים מאירוע פשוט, המצוי לגמרי בקונצנזוס. אף דיברתי על כך עם עוזר שר הביטחון להתיישבות, איתן ברושי, ובקשתי ממנו שיתערב. קיבוצי עוטף עזה סבלו בשנים האחרונות מטרור וממצוקות נוספות, שהובילו, בין היתר, לנטישת אוכלוסייה, ובהדרגה הם פשוט הידלדלו. בתושייה רבה, קלטו הקיבוצים למשק אנשים צעירים, סטודנטים ואחרים, שבאו לגור בקיבוץ כשוכרים.

לכולנו ברור, בקונצנזוס מוחלט, שיש לנו עניין, שהחיים בקיבוצים הללו יימשכו כסדרם, בשגרת יומם. זהו אינטרס לאומי מובהק. אלא, שראשי הקיבוצים וראשי המועצות הללו קיבלו מכתב ממנהל מקרקעי ישראל, שבו הודיעו להם, שמכיוון שהקרקע, שעליה הם יושבים, היא קרקע מנהל מקרקעי ישראל, שנועדה לשם התיישבות קיבוצית, ובפועל הם משכירים נכסים לצד ג' והופכים את הקרקע לנדל"ן להשכרה, ומאחר שמבחינת החוק, דין קיבוץ שפיים ודין קיבוץ בארי אחד הוא, לכן, כל עוד ימשיכו להשכיר את הבתים לצד ג', למי שאינם חברי הקיבוץ, תימנע מהם כל זכות בנייה, אף מתבן חדש לרפת הם לא יוכלו לבנות.

פרופסור זאב צחור, נשיא מכללת ספיר, ניסה לטפל בעניין, ניסיתי אף אני לסייע, דבר לא עזר. ייקוב הדין את ההר. אפשר לנתח את האירוע ולומר, שבסך הכול יש כאן אטימות בירוקרטית גרידא, והיא שמונעת מהפקידים הכרה **בנסיבות החריגות** של מצב יישובי עוטף עזה. אפשר גם להסביר ולומר, שפשוט כולם רוצים להגיע לפנסיה בשלום ולא

יסתכנו בהחלטות תקדימיות, ואפשר גם להציע, שיש כאן ביטוי לאגינדה סמויה. אני מבקש לדון באופציה, שיש כאן אגינדה סמויה, שעיקרה, במודע או שלא במודע, מאמץ לכפות עלינו, **אחת ולתמיד**, התנהלות **במערכת סגורה**, שאין בה מקום לפתוח, חדשים לבקרים, **דיון בבקשות חריגות**. שמא, ככל שניתן מקום וקשב למקרים חריגים, המבקשים התייחסות חד פעמית, להקשר מקומי, כך תקטן היכולת לנהל את היום יום בכפיפות למערכת כללים קבועה. קיבוצי עוטף עזה הינם, אפוא, קורבן לדגלי "שלטון החוק" ו"המינהל התקיין", המגויסים למען עיצובה של מציאות, השואפת לקיום ביציבות מתמדת. **התיישבות הבודדים בנגב היא סיפור דומה**: במשך שנים, פעלה פרקליטות מחוז הדרום נגד התיישבויות הבודדים בנגב. על פי הפרוצדורה, האדמה אמורה הייתה להינתן למתיישב בחוות הבודדים **במכרז פתוח לכל אזרח**. שכן, החוק מחייב מכרז. בפועל, המתיישבים הבודדים קיבלו את האדמה ללא מכרז. אם כן, דרשו הפרקליטים, יש לעקור את המתיישבים הללו, להשיב את האדמה למינהל ולפרסם מכרז. גם אם יש למתיישבים הללו חזקה בקרקע במשך 15 שנים, היא לא עמדה להם, לשיטת הפרקליטות, שכן הם קיבלו את האדמה באופן לא תקיין. שאלתי בכירה בפרקליטות הדרום, מה יקרה אם מחר ייגשו הבדואים למכרז עם כסף סעודי ויזכו ברוב החוות, האם זה בסדר? היא אמרה לי, כן, זאת הפרוצדורה. שאלתי, אם כן, **פרוצדורה לפני מהות**: אמרה לי: בדיוק כך. חשבתי לעצמי, כיצד קורה, שהפרוצדורה הופכת למהות כמטרה בפני עצמה??

תמ"א 35 כמהפכה סמויה

באופן דומה, תהליך אישורה והטמעתה של תכנית מתאר ארצית (תמ"א) 35 כתכנית-אב ארוכת טווח, אף הוא דוגמא למהפכה שקטה מתחת לסף. על פניו, כולנו חפצים לשמור שטחים ירוקים, מוגנים מפני פיתוח ובנייה. לכן, אף לא אחד מתנגד לתכנית אב ארוכת טווח, המגנה על השטחים הירוקים מפני כרישי הנדל"ן. אלא, שלאט לאט, על בסיס

רעיון, שהוא טהור, על פניו, מגיעים למקום, שרבים לא העריכו לאן יוביל. זוהי מהפכה סמויה מן העין ואחריתה מי ישורנה. מעתה, יכולה הממשלה להחליט, כפי שהחליטה בספטמבר 2011, על הקמת עשרה יישובים חדשים בנגב, סביב ערד, אך היא מוצאת עצמה תלויה במתכנתת הראשית של משרד הפנים, שכן, תמ”א 35 קובעת, למעשה, שהסוגיה איננה, כלל ועיקר, עניינה הבלעדי של הממשלה. יש רשויות תכנון, ורק להן הסמכות לאשר את הקמתו של יישוב חדש, כמוזכר במפורש בלשון התכנית: ”תכנית מתאר מחוזית, שמטרתה הקמת יישוב חדש, תופקד רק אם יתקיימו התנאים הבאים: ”מוסד תכנון שוכנע בהצדקה להקמתו של ”היישוב החדש” - על משמעותה של קביעה זו עמד תת אלוף במילואים, עוזי קרון, שהיה יועץ ראש הממשלה להתיישבות, אשר הדגיש עד כמה צומצמה בעניין זה סמכות הממשלה. הממשלה תלויה, מעתה, ברצונם הטוב של ”פקידים מקצועיים” ואין בסמכותה, אלא להביע מדיניות בתחום ההתיישבות, אך לא להחליט. ומי יתקע לידינו, שאין לפקידים המקצועיים אגידה סמויה? בשני היבטים אפשר למעשה להציג ולומר, שתמ”א 35 היא בבחינת ה”ספר הלבן” של התיישבות היהודים בארץ ישראל: האחד, תמ”א 35 קבעה סד אילוצים, ההופך הקמת יישוב חדש למשימה סבוכה, הנתונה בידי פקידים, שיש בכוחם לחסום אף החלטת ממשלה. ההיבט השני, תמ”א 35 העמידה ליישובים רבים, גם בנגב ובגליל, מספר סופי ומגביל לבתי אב (300-500), המעמיד את רוב היישובים במסגרת סד תכנון סופי וסגור, החוסם אפשרות לצמיחה. **בשני ממדים אלו, חסמה תמ”א 35 את הדינמיקה הפתוחה להתהוות המרקם ההתיישבותי בארץ ישראל.** ניתן לשאול, לדוגמא, איזה סיכוי לאחזיה במרחב יכול להיות לכמה מאות משפחות יהודיות ביישוב הררית על רכס יודפת, כשהן מוקפות ב-100,000 ערבים בעראבה, בסחנין, בדיר חנא, שמגיעים עד לגדר שלהם עם העזים והזיתים, ואיזה סיכוי יש להם להיות אי פעם יישוב רב-דורי, שילדיהם יתחתנו ויבנו בו את ביתם. הרי מספר המגרשים קבוע ומוגבל, ולא ניתן לפרוץ את המכסה, שנקבעה בתכנית המתאר. אם מי מבני המקום יבקש לקנות בית

ביישוב, יהיה עליו לקנות ממי שהחליט לעזוב ולמכור. משמעות הדברים היא שעל זוג צעיר לשלם 400,000-500,000 דולרים עבור בית צמוד קרקע - קרוב לוודאי, שכזוג צעיר, הסיכוי שלהם נמוך. מי שכן יוכל להרשות לעצמו הוא זוג מבוגר יותר עם ילדים גדולים, שלאחר מספר שנים אולי יעזוב וימכור, וחוזר חלילה. כך חוסמים סיכוי לצמיחת יישובים רב-דוריים ולמעשה אין הם יישובים בעלי אחיזה של ממש. תכנית המתאר הארצית, שביקשה להגן על השטחים הירוקים, חסמה, למעשה, את התפתחות היישובים. ראוי להתבונן בהיבט נוסף של המגבלה התכנונית על גודל היישובים, המופעלת רק על יישובים יהודיים. טובא-זנגריה וכפר הנשיא הם שני יישובים סמוכים, אשר בשנת 1955 מנו 200 משפחות בכל אחד. בשנת 2005 טובא-זנגריה התרחב לכדי אלף משפחות, ואילו בכפר הנשיא נותרו רק 200 משפחות. תכנית המתאר הארצית לטווח הארוך מייעדת לכפר הנשיא **עד 400** בתי אב ולטובא-זנגריה **עד 10,000**. אם כן, מיהו המקופח?!

זוהי תמצית טענותיי: באג'נדה הגלויה, תמ"א 35 נועדה להגן על השטחים הירוקים. באג'נדה הסמויה, תמ"א 35 מהווה, למעשה, במודע או שלא במודע, מאמץ שיטתי לפגוע בתמצית ההווה הציונית ההתיישבותית, אשר הפכה את מעשה ההתיישבות, כמו בהליכה אל הספר האמריקאי, לכלי המחולל התהוות, ולכלי היוצר דינמיקה מתמדת של תנועה ושינוי. את זה פשוט חסמו.

במסגרת הרעיונית, המקדשת את "המינהל התקיין" ואת השאיפה ליציבות, חסמו את האדם היחיד במצר של כללים ותקנות, המונעות ממנו לפעול. כחלוץ ציוני, אני מבקש בדיוק את ההפך: אני מבקש מרחב פתוח, פיזי ותודעתי, שיאפשר לאדם היחיד את התחושה שיש ביכולתו לפעול ולשנות.

כן, תמ"א 35 היא ביטוי מובהק למאמץ השיטתי לכפות עלינו קיום במערכת סגורה. אכן, גם במערכת סגורה נותר מקום לחרדת אי הוודאות. כך לדוגמא במעשה הזריעה. מתוך ביטוי לחרדת הזרע נאמר: "הזורעים בדמעה ברינה יקצורו", מבחינה בוטאנית, גם המהלך מזריעה לקציר הוא סוג של התפתחות במערכת סגורה. לזרע, אמנם,

קיימת מצוקה, דאגה ממשית, הוא איננו יודע אם ירד גשם, אם היבול יצליח, הוא יודע היטב עד כמה הוא מותנה בחסדי שמים, אבל הוא לפחות יודע, שאם זרע זרעי חיטה, אז תצמח לו חיטה. הוא יודע מהו **פוטנציאל הקציר**. בכך אין הפתעות. המושג ”בסופו של יום”, החוזר ונשנה בשיח הישראלי, הוא רלבנטי למדי בעניין **הקשר הסיבתי** שבין הזריעה לקציר. על פי ההיגיון של תהליך צמיחה בוטאני אומרים, לא פעם, ”כולם יודעים כיצד ייראה הסכם הקבע בסופו של יום”. ואני אומר: ממש לא! בעניינים אלה, השונים מתהליכים ביולוגיים ובוטאניים, **אין ”בסופו של יום”**, שכן בעניינים כאלה הכול בהתהוות, הכול פתוח.

אלא שעצם השימוש הרווח בביטוי ”בסופו של יום”, גם בעניינים אסטרטגיים, הוא חלק ממניפולציה, המקבעת את תמונת המציאות. התוצאה היא שכאשר כולם יודעים כיצד ייראה הכול ב”סופו של יום”, אין ממש טעם להתאמץ לשנות. לעומת זאת, במערכת פתוחה יודעים שהכול פתוח. זוהי תודעה, שמזמינה את האדם היחיד לנסות להשפיע. גם בכך יש לתמ”א 35 תפקיד בהעמדת מחסום נוסף לאמונה שהכול פתוח. תמ”א 35 ינקה ממקורות ההשראה לסדר המרחבי של גרמניה ודנמרק. אלא ששם האוכלוסייה, לא רק שאיננה גדלה, היא אף הולכת וקטנה. שם אין בעיה לקבוע שמקפיאים הכול, מה שבנוי - בנוי, ירוק הוא ירוק ואין מוסיפים לבנות. את המודל הזה, כפי שהוא, ללא בחינה ביקורתית, לקחו והעתיקו אלינו, לסביבה שהולכת וגדלה בקצב מסעיר: ילדים נולדים, בתי ספר נבנים, תשתיות מתפתחות. באים המתכננים עם מודל מערב אירופי וכופים עלינו מגבלות ורסנים, שמראש, מייצרים מגבלה חוסמת, שאיננה מתאימה למציאות קיומנו. לכן, אני טוען לקיומה של אגינדה סמויה, המבקשת במודע או בתת-מודע, **לא רק לארוז את חיינו במסגרת עריצה של אידיאל ירוק, אלא אף להשתמש ברעיונות הירוקים כאזיקים על ידינו, באמצעותם ניתן יהיה לכפות עלינו קיום במערכת סגורה**. ייצובה של המערכת כמערכת סגורה, מוצג, כמובן, כמימוש האידיאל של מינהל תקין ושל שלטון החוק.

במסגרת מפגש של תלמידי המכללה לביטחון לאומי עם נשיאת בית המשפט העליון, שאלתי אותה על תכנית ההרחבה של מי-עמי. במי-עמי מתגוררות כ-80 משפחות, חלקן מזדקנות, הזקוקות לרענון ולהרחבה. תכנית ההרחבה ליישוב, המשתרעת על המטעים והלולים, לא עברה את מחסום חובת המכרזים. הם הבינו, שבמכרז פתוח ייכנסו אנשי אום אל-פחם וחסל סדר מי-עמי. במצב זה, על מנת לשמר את זהות היישוב שלהם, כיישוב יהודי ציוני, לא נותר להם אלא לבטל את ההרחבה. שאלתי את השופטת בייניש, אם היא מכירה בכך שפגעה במיעוט מקופח שחי במי-עמי. היא השיבה לי: "מה לעשות שמי-עמי כל כך קרובה לאום אל-פחם?" זאת אומרת, ייקוב הדין את ההר; ועדת קבלה ליישוב, שחוסמת ערבים ממגורים במי-עמי איננה עומדת, לשיטתה, באמות המידה החוקתיות, ולא תועיל כאן שוועת המתיישבים, הנמנעים בעל כורחם מהרחבת היישוב. עורך הדין רון רוגין הראה לי מסמך על מטרות הקמפיין של ערביי הגליל להיכנס לתוך המצפים. להלן דבריו של שפיק סייד אחמד:

"קול אחר בגליל - פרויקט מגורים בשוויין -

מטרות הקמפיין:

א. הצרת צעדי מדיניות הייחוד החדשה והפיכת כיוון התהליכים הדמוגרפיים, באמצעות הפיכת יישובי משגב, ולו בצורה חלקית בלבד, ליישובים דו-לאומיים. ולמעשה, חלק מהיהודים הגזענים יחזרו בהם מכוונתם לגור ביישובים אלה, מכיוון ששכנו יהיו ערבים או מכיוון שהם מבקשים לגור בשכנות.

ב. למעשה, בכוחו של צעד זה להביא למימוש דו קיום על אמת, בין הערבים ליהודים ולמימוש, הלכה למעשה, ולא בסיסמאות, אלא באמצעות משיכת השכבות התבוניות והנאורות מבין היהודים, השואפים לחיים משותפים עם הערבים.

ג. להביך את הגזענות הציונית במקרה של דחיית מספר רב של בקשות מצד ערבים לגור ביישובים. בקשות אלה ימשיכו לזרום בצורה המונית, ולא נרים ידיים אל מול דחייה זו. בדרך זו אנו נקבל לידינו כלי להביך

את הגזענות הציונית ולהתנגד לה בזירת השונות, בבתי המשפט, הזירה הציבורית, התקשורתית, הפוליטית והעולמית, במקביל”.

האם עוד ניתן להקים בארץ יישובים חדשים?

בספטמבר 2011 החליטה הממשלה על הקמתם של עשרה יישובים בנגב. למחרת, במאמר מערכת של עיתון ”הארץ”, הובעה ביקורת נוקבת כנגד התכנית: ”התכנית המתקמת בימים אלה בממשלה, לאשר את הקמתם של עשרה יישובים חדשים באזור ערד, הוגדרה כחלק מה”חזון הציוני להפרחת הנגב”. **הקמת יישובים חדשים בנגב עומדת בסתירה חריפה לעקרונות התכנון לטווח ארוך של ישראל, כפי שהם מתבטאים בתכנית המתאר הארצית תמ”א 35 ובחזון התכנוני ישראל 2020.** הנגב לא זקוק ליישובים נוספים, שיזללו שטח, תשתית ותקציבים ויהרסו אזור בעל חשיבות אקולוגית רבה. היישובים לא יפתרו את מצוקת הדיור בארץ. לכל היותר, הם יאפשרו לכמה מאות משפחות לשפר דיור באזור מרוחק. **הקמת היישובים החדשים תגרום גם להתנגשות מיותרת עם הבדוים בנגב**” (”הארץ”, 20.9.2011).

בקיצור, יש תמ”א 35, ואל תשנו לנו את הכללים! אך מי קבע את הכללים? הממשלה. אז אם הממשלה עצמה, בסמכות שלטונית, מחליטה לשנות את הכללים, האין זה דמוקרטי? וכמובן, שהם מדגישים, כי הדבר יגרום להתנגשות עם הבדואים בנגב. מאליה עולה השאלה, עד היכן רשאית מדינה ריבונית, הפועלת באדמותיה, ברשות ובסמכות, להימנע מכפיית מדיניותה, מתוך חשש להתנגשות עם קבוצת אוכלוסייה המתנגדת לה.

בעיתון ”מעריב” נכתב על תכנית זו: ”ימי חומה ומגדל חלפו להם” (אביב לביא, 30.1.2011), ואני שואל מדוע?

חומה ומגדל הייתה רעיון ודרך פעולה לשימור המומנטום של המהפכה הציונית במאבקה על היכולת להיאחז באדמת המולדת, לרשת ולגאול אותה ”**דונים פה ודונים שם, רגב אחר רגב**”. דרך פעולה זו, בתנועתה אל הספר, יצרה אופק חדש, שמיקד את כוחות המאבק של בני הנוער

כחלוצים לפני המחנה, במאבק הציוני לעיצוב המרחב. רעיון זה, יכול ללבוש צורה ולפשוט צורה ולהימצא נחוץ וחיוני אף כיום. ללא מורא וללא בושה, אני מצהיר, כי בעבורי ובאורח חיי, ימי חומה ומגדל, לא רק שטרם חלפו, הם חלק מהוויית חיי.

ירון לונדון מסביר לנו בעניין זה, שהתכנית להקים עשרה יישובים היא דוגמא להפקרות. במאמרו הנושא את הכותרת "שבעה מיליארדים בני אדם - מקום על פני האדמה" כתב: "צרתנו היא מרחב המחיה הזעיר, ולכן עלינו לתכנן בזהירות רבה את פריסת האוכלוסייה. **התכנית להקים עשרה יישובים בסביבות ערד ודימונה, במקום להגדיל את מספר התושבים בעיירות הקיימות, היא דוגמא להפקרות.** טוב יהיה, אם גם לאוזני השרים שלנו תגיע האזהרה, ההולכת מקצה העולם ועד קצהו, מפני כרסום האדמות הפנויות" ("ידיעות אחרונות", 31.10.2011). לטענתו של לונדון, יש כבר בעולם שבעה מיליארד בני אדם וצריך לשמר שטחים ירוקים, בהם ניתן לייצר אוכל לבני האדם. הוא, כמובן, לא ייצא נגד בנייה על האדמה הפורייה היקרה מפז, כאן ברמת השרון. כאן זה ממש בסדר. אז כיצד יסביר שעל אדמת רמת השרון, הפורייה פי כמה מאדמת הטרשים של ירוחם, בונים ללא מחלוקת? אף לא שמעתי שהוא מתנגד לבנות בה. אם כן, מה באמת דוחף אותו?

ואולי מניעים את ירון לונדון, במודע או שלא במודע, דבריהם הגלויים של הסוציולוגים יואב פלד וגרשון שפיר, הנאמרים בהכרזה ברורה **מעל הרדאר**, כהצהרה פוסט-ציונית מובהקת:

"אם תתבצע, תהיה חלוקת ארץ-ישראל בין מדינת ישראל לבין מדינה פלסטינית חדשה תהליך של דה-קולוניזציה חלקית, אשר יציין את קיצו של תהליך הקולוניזציה הציונית, שראשיתו לפני למעלה ממאה שנה. **בה בעת יאות הדבר על שקיעתו הסופית של המפעל הרפובליקני של בניין האומה באמצעות התיישבות**, ושל תביעות כלשהן לאזרחות הסגולה, אשר קיימה אותו ואשר שאבה ממנו את יוקרתה ואת ההגמוניה שלה" (**מיהו ישראלי**, יואב פלד וגרשון שפיר, בהוצאת אוניברסיטת תל אביב, 2005, עמ' 246).

יואב פלד, בנו של האלוף מתי פלד, כתב עם גרשון שפיר את הספר **”מיהו ישראלי?”**. הספר זכה בשיקגו בפרס ”הספר הטוב ביותר על המזרח התיכון לשנת 2002”. כשאני נפגש עם קצינים זרים, הם אומרים שהם קראו אצל גרשון שפיר... לצערי, הסיפור של פלד ושפיר זוכה בחוץ לארץ לאוזניים קשובות.

לא אחת עלתה השאלה, האם רק פרופסור ארנון סופר יכול ללמד במכללה לביטחון לאומי, והתשובה שלי היא בואו נבדוק מי הם הגיאוגרפים האחרים, האם אני רוצה שהם ילמדו במב”ל? ראו מה כותבים אורן יפתחאל וסנדי קידר על ההתיישבויות בנגב (”על עוצמה ועל אדמה - משטר המקרקעין הישראלי”, בתוך: **מרחב, אדמה, בית**, בעריכת יהודה שנהב, הקיבוץ המאוחד, 2003); במושגים, אנחנו **”אתנוקרטיה מיישבת”**, הם מדברים איתנו במושגים של דרום אפריקה. כמו בכל מגמת קולוניזציה, מתהווה חלוקה בין **”מייסדים”**, **”מהגרים”** ו**”ילידים”**. לתפישתם אין **”עולים”**, יש **”מהגרים”**, ומה יצרה לשיטתם ההתיישבות? מדרג אשכנזי, מזרחי, פלשתיני של מעמדות אתניים: **קבוצת המייסדים, קבוצת המהגרים, קבוצת הילידים**. כלומר, **אנשי שדרות שייכים לעד לקבוצת המהגרים**. מי **כופה עלינו את השפה הזאת?**

אני טוען, שהמפעל הציוני, בכל מעשיו, מאז העלייה הראשונה, התקיים מעל הרדאר. אך משחלו המגמות המכרסמות מתחת לרדאר, במסווה של פעולות תמימות, כדוגמת תמ”א 35, המהפכה הירוקה, הליברליזם הרדיקאלי, זכויות האדם, הוכרח המפעל הציוני לרדת אל מתחת לרדאר. בתוך כך, לדוגמא, עורער הבסיס הרעיוני שאיפשר את קיום קרן קיימת לישראל (קק”ל), כגוף שמוכר וקונה אדמות ליהודים בלבד. ”מהו ההיגיון הגזעני הזה?” טוענים כלפי קק”ל; הרי קרקעותיה שייכות למינהל מקרקעי ישראל, והרי אנחנו מדינה חוקתית, הדוגלת בשוויון זכויות לכל אזרחיה. בעיתון **”הארץ”** (צפיר רינת, 8.12.2008) הופיעה כתבה נגד קק”ל, הנוטעת עצים בנגב, **”כדי למנוע התיישבות של בדואים בנגב”**.

כלומר, קק"ל מואשמת בנטיעת עצים לצרכים קולוניאליים. עד לפני שנים, הייתה נטיעת העצים מקור גאווה ציונית - מעשה שהפך את ישראל למקום היחיד בתבל, בו גדל מספר העצים במאה השנים האחרונות ולא קטן. אף מפעל זה הפך בשנים האחרונות לשנוי במחלוקת. ביקרתי במכללה לביטחון לאומי של הודו; בספריה, הראו לי תיקי נושא, וביניהם תיק על ישראל. בעמוד הראשון הופיעה כתבה על דיסקרימינציה נגד הבדואים בנגב. דיסקרימינציה היא מילה קשה, אך האם אתם יודעים, שאלתי, שלפחות 700 מיליון הודים חיים במצב קשה **פי כמה מאחרון הבדואים בנגב, אבל במכללה לביטחון לאומי בהודו מודאגים ממצב הבדואים בנגב.**

לימודי האזרחות הם דוגמה נוספת למהפכה סמויה. בדו"ח של המכון לאסטרטגיה ציונית, שכתב ד"ר יצחק גייגר, מוצג, כי ועדת קרמניצר בחרה לאמץ בספרי האזרחות חינוך אזרחי על פי הדגם הליברלי. ללא כל אזכור לאלטרנטיבה הרפובליקנית. ההבדל בין הגישות ניכר, כמובן, ביחס לשאלת זהותה של מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית. אני טוען, שיש פה הטעייה מכוונת. הם פשוט מונעים מן התלמיד את האופציה לבחור, על פי שיפוטו, בין דמוקרטיה במתכונת ליברלית לבין דמוקרטיה במתכונת רפובליקנית. בן-גוריון, כידוע, היה דמוקרט, אך לגמרי לא ליברל. בדיוק לתהליך הזה, שבו הולכת ומתקבעת בתודעה הישראלית הגישה הדמוקרטית-ליברלית כסיפור-על הגמוני, אני מכוון את דבריי בעניין מהפכה סמויה, המתממשת לאיטה מתחת לרדאר. כך פועלים על התודעה הציבורית ומעצבים בה את עולם הדימויים, עד שלבסוף, **למי ששולט במרחב התודעתי-התרבותי, יש כלים לשלוט גם במרחב הפיזי.**

פרופסור צ'ארלס טיילור, קנדי מאוניברסיטת מקגיל - שלימד אף בישראל והייתי מתלמידיו באוניברסיטה העברית - כתב על אודות ספרו של ג'ונתן ליר, שמתאר כיצד רוסקה התרבות האינדיאנית: "היעלמותה של תרבות, פירושה שמצבם של אנשים משתנה במידה כזו, שפעולות, שהייתה להן משמעות קריטית בעיניהם, אינן אפשריות עוד במובן הרדיקלי של המושג. העניין אינו רק בכך שנאסר עליהם

לבצע פעולות כאלה ושהם עלולים להיענש בחומרה אם ינסו לבצען, **חמור מכך: הם אף אינם יכולים לנסות לבצע אותן... הם מוצאים את עצמם במצב שבו, כפי שליר מנסה זאת, 'הפעולות עצמן חדלו להיות בעלות משמעות'”** (New York Review of books, 26.4.2007).

תיאור זה מסביר, שהיעלמותה של תרבות פירושה הוא שמצבם של אנשים משתנה במידה כזאת, שפעולות, שהייתה להן משמעות מכוונת למפעל חייהם בעבר - עבור הציונות: פעולת ההתיישבות - אינן אפשריות עוד במובן הרדיקאלי של המושג. זאת אומרת, במהלך שיטתי ומתמיד, המתנהל מתחת לרדאר, מסכת שלמה של ערכים ציוניים פשוט רוקנה מתוכן. במילים אחרות - היום, בעידן הסייבר, קל לנו להסביר את זה - שתלו לנו סוסים טרויאנים בכל מערכת הפעולה והחשיבה והמערכת שלנו נקלעה, למעשה, לשיתוק.

אסיים במדרש על סולם יעקב.

לו אך היה יעקב מעז לעלות בסולם!

”ויוחלוס, והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלוהים עולים ויורדים בו...” - ”אלו שרי אומות העולם. מלמד שהראה לו הקב”ה ליעקב שרו של בבל עולה ויורד, ושל מדי עולה ויורד ושל יון עולה ויורד ושל אדום עולה ויורד. אמר הקב”ה ליעקב: יעקב למה אינך עולה? באותה השעה נתיירא יעקב אבינו ואמר: כשם שיש לאלו ירידה, כך יש לי ירידה! לא האמין ולא עלה! אמר לו הקב”ה: אילו עלית והאמנת לא הייתה לך ירידה לעולם, אלא הואיל ולא האמנת הרי בניך משתעבדים בהללו ארבע מלכויות בעולם הזה. אמר לו יעקב: יכול לעולם? אמר לו: אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל, כי הנני מושיעך מרחוק וזרעך מארץ שביים” (מדרש תנחומא, ויצא).

ומדוע לא עלה? משום שפחד. אברהם היה עולה! וגם הרצל היה עולה! כפי שכתב אל הברון הירש: ”מדיניות של עם שלם - בייחוד עם המפוזר בכל העולם - אפשר לעשותה רק באמצעים שאין להם שיעור, המרחפים גבוה בחלל... אכן, רק הפנטסטי מפעים את בני האדם. ומי שאיננו יודע

לרתום את הפנטזיה לצרכיו, אפשר שיהיה אדם הגון ביותר ומיושב בדעתו ואף בעל צדקה ביד רחבה - אך את בני האדם הוא לא ינהיג" (הרצל אל הברון הירש, 1895, **עניין היהודים**).

אכן, כדי להנהיג, אנו זקוקים לחזון גדול והוא הופך מחלום לפעולה בת מימוש, על ידי יחידים, חלוצים, המתמסרים ביום יום אפור לפעולה מתמדת, לאורו של החזון, הנראה כמרחף גבוה בחלל. רבים טוענים, שתם עידן ההקמה. המדינה כבר קמה, כעת אנחנו מדינה כאחת המדינות, עם נורמלי, עם מוסדות של מינהל תקין, ואין עוד מקום לשפה חלוצית.

נוכח טיעון זה הדגיש בן-גוריון את ההיפך:

"אין טעות מזיקה ומסוכנת מההנחה, שעם הקמת המדינה עברה שעתה של החלוציות. ההיפך הוא הנכון. רק בתוך המדינה יש שכר וסיכוי למפעל החלוצי, יש דברים שייעשו בכוח המדינה ובכוחה בלבד, אבל (משימות רבות) לא ייעשו בלי התאזרות חלוצית ובלי צורות חיים חלוציות" (**כוכבים ועפר**, מסדה, עמ' 42).

חלוץ, עבור בן-גוריון, הוא, בין היתר, מהפכן. כאשר אבא שלי נשלח על ידי בן-גוריון ליושיביה בנגב, היה זה במסגרת "משמרות המהפכה" של בן-גוריון. אנשי תנועות הנוער היו עבור בן-גוריון כוח מאורגן של אנשים צעירים ומתמסרים, שהיה בכוחם לקום ולהתהלך בארץ ולשאת את המאבק על כתפיהם. זוהי תמצית ציפייתי מבוגרי המכללה לביטחון לאומי.

לפיכך, חייבים לזכור ולדעת כל יום מחדש, כי לכל אדם יחיד, המוכן לשרת רעיון גדול, יש יכולת להשפיע. הכול פתוח. למרות המניפולציה התודעתית המודרניסטית, הוויית המציאות איננה מתנהלת, באמת, באופן ליניארי ואיננה מתנהלת במערכת סגורה. הכול משתנה, הכול נתון לשינוי. שאיש לא יספר על מה שקבוע ב"סופו של יום" ובכך ירפה את ידינו. מעשהו של כל אחד משנה את סופו של היום.

גם אם נדמה, לעתים, שהמציאות נסגרת וחומה מתגבהת, אף ללא סדק - לפעולתם של יחידים יש עדיין השפעה - הכול פתוח. כמו בשיר

הפרטיזנים: ”אל נא תאמר הנה דרכי האחרונה, את אור היום הסתירו שמי העננה, זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא”.

ברגע הכי שחור הם מאמינים ביום שיעל ויבוא. והפוך מזה, ברטולד ברכט. באותם ימים חשוכים הוא כתב שיר שנקרא ”Dunkle Zeiten”, ”ימים חשוכים”. השיר, כפי שהוא זכור לי מפי מורי, פרופסור יהודה אלקנה, אומר בערך כך: ”ימים חשוכים/ האם שרים שירים בימים חשוכים? /כן, שרים שירים בימים חשוכים/ על מה שרים? / שרים על ימים חשוכים”. הוא שר על ימים חשוכים, הפרטיזנים לעומתו שרים על ”יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא”.

אין מצב של יציבות מתמדת, לכן, אסור להירדם בשמירה, על הכול מתנהל מאבק יומיומי, גם על תכניות מתאר וגם על תכניות לימודים. יש תמיד סיבות טובות ורציניות לחרדה ולפחד, ובכל זאת, צריך להעז לפעול. לא כמו יעקב בסולם, שלא העז לעלות, אלא כמו דוד. לא רק כמו דוד בקרב עם גולית, אלא גם כמו דוד, בבורחו מפני אבשלום, כשהוא חוזר למדבר. וכמו מרדכי ואסתר בשושן הבירה, בדרכם הנסתרת. ”ואין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין”, שם מתנהלת המהפכה האמתית.

לכן, המסר הפשוט, שאני מנסה להעביר, הוא כל כך פשוט, שאין מובן מאליו גדול ממנו: צריך לשנות, אפשר לשנות, השינוי דורש תנועה מתמדת, מאבק מתמיד ואמונה גדולה.

כל זה חייב להיעשות לאורו של חזון גדול, ובינתיים: ”היום קצר והמלאכה מרובה ובעל הבית דוחק... ולא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין להיבטל ממנה” (פרקי אבות).

דברי ברכה

איל בן-ראובן⁷

אין ספק, שאחרי ההרצאה של גרשון דרושה הפסקה כדי לעכל את הדברים. כמה אהבה ונשמה יש בהם.

הרמטכ"ל, גרשון ידידי, משפחתו של גרשון, יוסי בידץ, אלופים במילואים, אלופי המטה הכללי, שר הביטחון לשעבר, יצחק מרדכי, ערב טוב.

לפני למעלה מחמש שנים, עזבתי את המקום המופלא הזה, המכללות הצבאיות של צה"ל. העברתי את הפיקוד לידיד ותיק, שריונר, חבר מהמגרש הבזלתי המשותף של רמת הגולן. כשאנו מסיימים תפקיד, כמעט בדרך הטבע, כמובן במירכאות, אנו בוחנים כיצד מחליפנו הורס את הבניין המפואר שבנינו, אך לא במקרה שלנו.

בהתבונני היום לעבר החצר הזאת, אני רואה דברים מופלאים ויפים, שהלכו וצמחו בראייה המשכית ומתפתחת, כיאה לארגון רציני, ובעיקר הודות למפקד ראוי. אני רואה את חברות החניכים הבינלאומיים, שהפכו מרעיון בשל למציאות, שהיום, לא כל כך ברור, כיצד אפשר היה בלעדיה.

אני רואה את המכללה לפו"ם (לפיקוד ומטה) המאוחדת, על הזרועות השונות, ואף שומע מראש עיריית ירושלים, שסוגיית מעבר המכללות לירושלים מתקדמת והולכת, ואולי החלטת הממשלה מ-1978 עוד תתממש, "לשנה הבאה בירושלים הבנויה". על כל אלה, ובוודאי על נושאים רבים נוספים, גרשון, הערכתי העמוקה מכל הלב, כקולגה.

אני משמש כיום כיושב ראש עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי. זהו פורום מפואר, לכל הדעות, של קבוצת אנשים ייחודית, שהציבה לעצמה מספר מטרות. ביניהן, לתרום מהידע ומהניסיון שהצטבר, למען הביטחון הלאומי של ישראל ולעזור במיצובה של המכללה לביטחון

---

⁷ איל בן-ראובן, אלוף במילואים, יושב ראש עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי. פיקד על המכללות הצבאיות בשנים 2004-2006.

לאומי כגורם משפיע, הן בצה"ל והן במערכות הביטחון הלאומי של ישראל.

כשליחם של 1,200 בוגרי המכללה לביטחון לאומי לדורותיה, אני מבקש לומר שני דברים:

האחד, מכוון אליך הרמטכ"ל. בשבוע הבא, בכנס של עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי, שייערך בבנייני האומה, נצדיע לבוגרי המב"ל, שהתמנו השנה לתפקידים בכירים. נצדיע לראש המטה הכללי, נצדיע לראש שירות הביטחון הכללי, יורם כהן, אף הוא בוגר המב"ל, לראש המטה לביטחון לאומי, יעקב עמידרור, לראש אגף כוח האדם, אלוף אורנה ברביבאי, לראש אגף האסיר בשירות בתי הסוהר, גונדר עפרה קלינגר. המסר ברור וחשוב. הטובים ביותר, שאמורים להוביל את המערכות הביטחוניות והממשליות, חייבים ללמוד במכללה לביטחון לאומי של ישראל, שהיא - ואני אומר זאת מניסיון - מהמובילות שבמכללות לביטחון לאומי בעולם. לא כל השנים הקפדנו על כך, ואנו מקווים, שאנחנו צועדים בדרך לשם.

בשם בוגרי המכללה לביטחון לאומי, ברכות חמות לך, גרשון, בהמשך דרכך בצה"ל ובכלל. למפקד המכללות בעוד ימים ספורים, יוסי ביזץ, אומר באופן אישי, שאני מקנא בו ומאחל לו, שיפקד על המכללות לא פחות שנים מגרשון, וכפי שאמרת לי, יוסי, באהבה גדולה, שכן רק זו הדרך להשפיע ולפתח את דורות המפקדים הבכירים של צה"ל ואת בכירי הממשל בישראל - היש תפקיד חשוב מזה!?

תודה ובהצלחה.

דברי ברכה

עדן אטיאס⁸

ראש המטה הכללי, חברי פורום המטה הכללי, מפקדים, אורחים ובני משפחה יקרים, ערב טוב.

"הוא אדם מרתק. מצטט ללא הרף מהרמב"ם, עמיחי ופוקו. מתייחס ללא הרף לפאטון, לרומל וליהודה הלוי. מצרף מקורות יהודיים לניתוחים ניא-מרקסיסטיים. שוזר ארכיטקטורה לקולנוע ולהיסטוריה צבאית. מתקשר באישון לילה, כדי להביא תימוכין מדליה רביקוביץ' או מא"ד גורדון או מיעקב חזן. חי את הדרמה הישראלית באינטנסיביות של משורר ולוחם. הוגה ומצביא. בנאי ועובד אדמה".

סוף ציטוט, מתוך ראיון שערך העיתונאי ארי שביט, מעיתון "הארץ" עם האלוף גרשון הכהן. גרשון, כך חווינו אותך במהלך שנת הלימודים - אדם של ניגודים וסתירות, איש של אמירות שנונות ושנויות במחלוקות, שלא אחת הסבו אי נחת, אבל תמיד עוררו מחשבה.

איש מבריק ודעתן, שגם יודע להודות בטעות. למדנו להקשיב לך, וכשהשכלנו להבין, גילינו שמאחורי כל מילה יש נפת, עומק וכוונה, שאינם נמצאים בפשט, או כפי שאתה נוהג לומר: "לדברים החשובים באמת אין הגדרות. הגאון הוא מי שפורץ את השיטה, ולא מי ששולט היטב בהוראות ובפרוצדורות".

הדתי עם "הכיפה השקופה". נון קונפורמיסט בתוך מסגרת קונפורמיסטית. הסברת, שדת איננה פולחן, אלא הוויית העולם הערכי הכוללת. דת, אמרת, היא דחף שבאמצעותו פועלים, דת היא הכוח המניע. רהוט וחד, אינטלקטואל ורומנטיקן, לא אחת, בלהט השיח משתרבב לך חיוך על השפתיים וזיק שובב בעיניים.

ניתן להמחיש זאת בדברים, שצוטטת אומר למאיר שלו על ספרו "רומן רוסי": "ואללה, מאיר, כתבת את הספר שאני רציתי לכתוב...".

---

⁸ עדן אטיאס, תת אלוף בחיל האוויר, בוגר מחזור ל"ה של המכללה לביטחון לאומי, שימש בתפקידו האחרון כמפקד בסיס נבטים.

חינכת אותנו למנהיגות חלוצית. דחית אמירות שהחלוציות היא נחלת העבר, איננה נחוצה עוד ומסכנת את ”הסדר הטוב”. הטפת לנו למען נתהלך לפני המחנה, למקום אליו איש לא צעד ואשר טרם הוטבעו בו סימני הדרך.

למדנו ממך רבות. אנו מקווים שניטיב להנהיג ולפעול, וכשדרוש, גם לפנינו משורת הדין ועם מנה גדושה של תעוזה ונחישות. בנימה אישית, וכדי לבדל אותך מהקולקטיב, אנו מבקשים להודות לך, האלוף גרשון הכהן - מפקד המכללות, החייל, הפילוסוף, האיש והרוח, על מי שאתה ומה שהנך, ולברך על כך שעוד ישנם אנשים כמוך, כאלה שעבורם הצבא הוא אירוע של התמסרות ושל סיפור אהבה.

נאחל לך כדברי משלי, פרק א':

שתמשיך לדעת חכמה ומוסר; להבין אמרי בינה

לקחת מוסר השכל; צדק ומשפט ומשפטים

לתת לפתאים ערמה; לנער, דעת ומזמה

שתזכה לעוד שנים רבות של עשייה ברוכה, בריאות טובה, אנרכיזם פורה ומימוש החזון. בוודאי נתראה. אנו משוכנעים שנשמע ממך בכל מקום שתבחר להיות בו. בהערכה רבה והמשך הצלחה בגייס הצפוני, מצדיעים לך, בוגרי המכללה לביטחון לאומי.

דברי ברכה ליאורה הרצל⁹

האלוף גרשון הכהן ובני משפחתו, בוגרים יקרים, סגל המכללה לביטחון לאומי לדורותיו, בשמכם אני כאן, מכובדי כולם. התכנסנו כאן היום לסמינר לימודי לכבודו של מפקד המכללות, האלוף גרשון הכהן, המסיים שבעה מחזורי פיקוד על המכללה לביטחון לאומי ועל המכללות הצבאיות.

למדנו, זה מכבר, שזו הדרך האהובה עליו: להרבות בשית, להתעמת עם רעיונות, להשכיל את קהל שומעיו ולטעת במאזיניו ספקות, ערעור והרהור באשר לנעשה כאן ועכשיו, מתוך ראייה ארוכת טווח, של קיומנו והווייתנו כאן.

הוא יעדיף תמיד התבוננות, הדורשת בנייה והתחדשות, הקרבה ודבקות במטרה, העלאת רעיונות ויציאה לשדה ההגשמה - בו מתורגמים הרעיונות למעשים ובו מתחדדות הדילמות של קיומנו כאן. המשיחיות, החזון, הראייה הבונה את העם בארצו, כולם מושגים מבית מדרשו, ונטועים עמוק בראייתו את שיבת ציון המתחדשת. בלהט זה הדביק את כל שומעיו, פקודיו, הסגל שפועל לצדו וכמובן את תלמידיו. הוויכוח הוא דרכו, באמצעותו הוא מלבן לעצמו ולשומעיו את תפיסותיו. הרעיון הוא אבן יסוד בדרך להגשמה. מצאתי את עצמי, לא פעם, בת פלוגתא לדעותיו. תוך כדי ניהול הדיון, לעתים במונחים חריפים, חויבתי לצחצח את טיעוניי, לזקק את האמת שלי ולהתכונן לקרב, שכן "אין חרב מתחדדת אלא בגב חברתה".

ראוי לזכור: האלוף בקיא בתפיסות האחר, בדרכי החשיבה המנוגדות לשלו ויש בו להט ואמת עמוקה, שאין לך אלא לכבדם. ניהול המכללה לביטחון לאומי והמטרות אליהן הוא ביקש להציעה היו ברורים לו. הוא שאף להעלות את המכללה על נתיב החשיבה הייחודית, כבית ספר

---

⁹ ליאורה הרצל, משרד החוץ, מדריכה במכללה לביטחון לאומי, לשעבר שגרירת ישראל בנורווגיה.

למצביאים עם שאר רוח יהודי ופתיחות לעולם. הוא ביקש להצמיח דור של מצביאים, המבינים את נבכי המדינאות, מגלים הבנה למורכבות הקיום בארץ, קשובים לצורכי האומה וחותרים, איש איש בתפקידו, להגשימם בדרך הטובה ביותר.

לא פעם, העלה האלוף רעיונות, שנשמעו לסביבה כמרחפים בספירות עליונות, כאלה הדורשים תחכום ותחבולה, והתעקש על תפיסה רחבה, בניגוד לתפיסות מקצועיות צרות. הוא תופס את הסביבה האסטרטגית כמערכת מורכבת, המגיעה אל סף הכאוס, לפני שהיא מייצרת את חוקיה מחדש.

ההגשמה היא הסביבה אליה הוא שואף, במטרה לעצב את המציאות לאור החזון של המדינה, של צה"ל ושל שיבת ציון אל הארץ המובטחת. דרכי הלימוד שלו מגוונות, וכך גם סגל המדריכים שליווה אותו. הוא איננו מבקש לו "חצר מאמינים" ומדריכים אומרי אמן. לא פעם, אמר לנו, כי הוא מתנגד לרעיון מסוים, אך מאשר אותו אם זוהי דעתנו.

עם זאת, אחז האלוף במושכות והוביל את המכללה למחוזות בהם האמין, והשפעתו הייתה רבה. הוא תמיד הביא לדיון מניסיון חייו הצבאי, מהעמקתו בעולם הפילוסופי, מעולמו היהודי הרחב ומפרשנותו את המציאות הנרקמת לנגד עינינו.

מאחורי הרעיונות הגדולים והלהט של האלוף עומד גרשון האדם. זה שדלתו פתוחה בפני כול, זוטר כבכיר. רגיש במיוחד לחיילים, מנהל עימם שיחות, מתעניין במשפחותיהם ובחייהם. רבים הפונים אליו לסיוע ולכולם הוא עוזר ומייעץ. אם קרה שבלהט וכוח הוא חש כי ייתכן שפגע בבן שיחו, הוא ימהר לטלפן אליו לעת ערב, לוודא שלא נפגע ולהתנצל, אם צריך. לא רבים במעמדו יעשו זאת. הוא פתוח ועממי, ובה בעת אינטלקטואל וממלכתי. הוא מופת לצניעות, ומאמין בחינוך על פי דוגמא אישית.

גרשון, הסגל שליווה אותו, על הרכביו השונים, מצא בד מנהיג, איש עקרונות ואדם מיוחד במינו. הייתה זו תקופה משמעותית לכולנו. אנו מבקשים להודות לך על כך. נאחל לך, שאת כל יכולותיך וכישוריך תוסיף להפנות לטובת צה"ל, לטובת המדינה והכלל.

אסיים ב"שיר בוקר" של נתן אלתרמן, שנראה כי נכתב עליך ובשבילך:

בְּהַרִים כָּבֵד הַשֶּׁמֶשׁ מְלֵהֶטֶת
וּבְעֶמֶק עוֹד נוֹצֵץ הַטַּל,
אֲנִי אוֹהֲבִים אוֹתָךְ, מוֹלְדֹת,
בְּשִׁמְחָה, בְּשִׁיר וּבְעֶמֶל.

מִמְוֹרְדוֹת הַלְּבָנוֹן עַד יַם הַמֶּלַח
נֶעֱבֵר אוֹתָךְ בְּמִחְרָשׁוֹת,
אֲנִי עוֹד נֹטֵעַ לְךָ וְנֹבְנָה לְךָ,
אֲנִי נִיפָה אוֹתָךְ מְאוֹד.

נִלְבִּישְׁךָ שְׁלֵמַת בְּטוֹן וְמֶלֶט
וְנִפְרֵשׁ לְךָ מִרְבֵּדֵי גְנִים,
עַל אֲדַמַּת שְׂדוֹתֶיךָ הַנִּגְאָלֹת
הַדְּגוֹן יְרֵנִי פְּעֻמוֹנִים.

הַמְדַבֵּר - אֲנִי דֹרְךָ בּוֹ נְחֻצְבָה,
הַבְּצוֹת - אֲנַחְנוּ נִיבְשֶׁן.
מֵה נִתֵּן לְךָ עוֹד לְהוֹד וְשִׁבְעַע,
מֵה עוֹד לֹא נִתְּנוּ וְנִתֵּן.

בְּהַרִים, בְּהַרִים זָרַח אוֹרְנוּ,
אֲנִי נֶעֱפִילָה אֶל הָהָר.
הָאֲתֵמוֹל נִשְׂאָר מֵאַחוֹרֵינוּ,
אֲךָ רִבְּהַ הַדְּרֹךְ לְמַחֵר.

אִם קִשָּׁה הִיא הַדְּרֹךְ וּבוֹגְדֹת,
אִם גַּם לֹא אֶחָד יִפֹּל חֲלָל,
עַד עוֹלָם נֹאֲהַב אוֹתָךְ, מוֹלְדֹת,
אֲנִי לְךָ בְּקֶרֶב וּבְעֶמֶל!

דברי ברכה

יותם הכהן¹⁰

הקדימו לפניי לכבד את כל האנשים המכובדים, ואני מבקש לנצל את מעט הזמן שהוקצה לי כדי לומר מספר דברים, להתייחס למה שנאמר כאן בראשית היום וגם לדברים העמוקים ששמענו מאבא שלי.

אבא שלי דיבר על המתח בין הרצוי למצוי. נשאלת השאלה, מהיכן מגיע בכלל הרצוי. כולנו מכירים את המצוי. אלא שכל מי שהיה אי פעם חלק ממערכת, יודע שהרצוי כלל איננו קיים. כשיש מערכת שמתנהלת היטב, שאלת הרצוי איננה עולה, אלא אם כן היא מגיעה ממקום אחר. על כך אני מבקש לדבר כעת.

לשם כך אשתמש במושג פילוסופי שנקרא "אופק". כולנו יודעים שאופק הוא מה שאנו רואים מכאן, מהמקום בו אנו נמצאים. עוד אנו יודעים שמעבר לאופק יש אופק נוסף, אחר, אותו איננו רואים, אך אנו יודעים שאם נתקדם לעברו, נראה אותו. אלא שאז, שוב לא נראה את מה שאנו רואים מכאן. זהו משל לאופק התפיסתי שלנו - אנו רואים מהמקום שבו עומדות רגלינו, אך לא מעבר אליו ואם נתקדם, כבר לא נראה את מה שראינו במקום בו עמדנו.

במובן מסוים זהו ביטוי מורכב יותר לרעיון הפשטני למדי של מרקס, בדבר ההוויה הכלכלית שקובעת את התודעה. הרעיון הזה נכון, אך אני סבור שראוי להרחיב אותו מעבר לכלכלה. אני מבקש לקחת את הרעיון הזה ולעשות לו התאמה מסוימת או השלכה להקשר הארגוני-צבאי.

לעתים, אנשים שמאוד הערכנו, כמפקדים וכמצביאים, עברו לתפקידים אחרים ואז דעכו או שקולם לא נשמע עוד. עולה מכאן שאלה מאוד גדולה, שהרי אנו מייחסים לאנשים עצמם את הדבר הגדול הזה ועל כן הלכנו איתם. אגדה צה"לית מספרת על חניכי קורס מח"טים, שהטיולית בה נסעו הגיעה להיכן שהגיעה, ירדו המדריכים, חיכו וחיכו והחניכים נותרו לשבת. אחד המדריכים עלה לטיולית ושאל מדוע הם

---

¹⁰ יותם הכהן, סגן במילואים, אנליסט במכון ראות, בנו של האלוף גרשון הכהן.

אינם יורדים? החניכים השיבו, שאף אחד לא אמר להם לרדת. אני חושב, שהסיפור מתאר במדויק את "דילמת האופק" - כיצד, כמעט בן רגע, השתנתה הסיטואציה ומפקדים, שהיו מג"דים, שבים להתנהג כטירונים. לכן, האופק איננו רק שאלה של היכן אתה נמצא, אלא גם סוג של מרחב חברתי, של רשת חשיבה. השכל שלנו איננו רק מה שנמצא בראש, אלא הוא גם "שכל חברתי" בו אנו נמצאים, בהתאם למקום ולנסיבות.

לכן, יצירת אופק איכותי היא המשימה הראשונה במעלה של המצביא. על כך הוא מופקד. עליו ליצור אופק איכותי, שהוא לא רק שלו, אלא של המערכת, ולשם כך יש לו מטה שלם, שכל תפקידו הוא לסייע בידו ליצור "הרחבה של האופק". יש דרכים, בהן הוא עושה את זה. אביא דברים ממאמרו של אבי אלטמן (מצביאות: מנהיגות צבאית בדרג העליון, **מערכות**, 439, 2011), בו הוא מצטט את השר והרמטכ"ל לשעבר, משה (בוגי) יעלון:

"את ההצלחות הללו אני מייחס לתרבות ארגונית, המעודדת ביקורת והטלת ספק ודוחה עריצות מחשבתית...סגנון המנהיגות שנדרש על מנת לקיים תרבות שכזו הוא מנהיגות משתפת" (**דרך ארוכה קצרה**, ידיעות אחרונות, 2008, עמ' 262).

אני סבור, שהיפוכו של הרעיון הזה, המעיד על פער תפיסתי בינינו לבין המציאות, הוא ההרגשה - אם לתאר באופן ציורי - שהאופק סוגר עלינו, שאין מחשבה חדשה, שאין דרך חדשה להתמודד עם הבעיות המונחות לפתחנו. המצביא, על מטהו ועם היכולת להגיע עד אחרון החיילים, מופקד על פריצת האופק.

"האויב המסוכן ביותר לביטחון ישראל", מצוטט בן-גוריון באותו מאמר, היא "האינרציה המחשבתית של אלה האחראים לביטחון".

המצביא שמגלם, יותר מכולם, את יכולתו ליצור אופק איכותי הוא דוד המלך. אנו פוגשים בו את היכולת לדבר עם כל אדם, בכל מקרה, בכל הקשר, גם אם יהיה זה אחרון העבדים, שאול המלך או גולית הפלישתי. תמיד בשיח; לא חייבים להסכים, אבל חשוב לדבר, להיות

במגע. וכך, בשעה שהאופק של שאול הולך ומצטמצם, האופקים של דוד הולכים ומתרחבים.

מדוע בעצם העליתי את המושג הזה, שלכאורה איננו קשור קונקרטי למה שנאמר כאן?

נדמה לי, שהיכולת שלנו ליצור אופקים נוספים, באמצעות החיבור לאנשים רבים ולהקשרים מגוונים, הוא ההזדמנות לפרוץ לרצוי החדש, זה שהמערכת זקוקה לו כדי לנוע.

אחבר את הדברים לברכות שאני מבקש לברך; המושג "אופק" קשור במשמעות של אבא בחיים שלי, גם מהמעט שראיתי אותו כמצביא - היכולת שלו להיות תמיד בהווה, כלומר כאן, בעשייה, בתנועה, ובו בזמן להחזיק אופקים אלטרנטיביים. תמיד להחזיק בחלום, תוך יצירת קשרים אישיים, ישירים מאוד, באווירה חושבת וללא גינוני שררה. זוהי התכונה העיקרית שהייתי מייחס לו, ומתוך כך, אף את היכולת לפרוץ את האופק ולחשוב מחדש ואחרת על כל הבעיות של האופק הסוגר ולהניע כיוונים אחרים.

שתי הדמויות שהזכרתי - שני הדוידים: דוד המלך ודוד בן-גוריון - הן שתיים מהדמויות, שמעשירות ומקיפות את האופק של אבא שלי. הייתי אף אומר, שניים מקציני המטה החשובים, או להיפך, שאבא שלי הוא קצין המטה שלהם.

אם יורשה לבן לברך את אביו, אאחל לך שתמשיך ליצור ולפרוץ אופקים חדשים, כאלו שישפיעו באופן חיובי על החברה הישראלית. כפי שראינו כאן היום, נראה שהאופקים שלנו הולכים ומצטמצמים, ונראה שההרגשה שהאופק הולך וסוגר היא הרגשה משותפת בחברה הישראלית. נקווה, שמתוך דיבור ומתוך חשיבה אחרת, מהעבר, מההווה ומהעתיד, אפשר יהיה לפרוץ את האופק ולהגיע למקומות טובים יותר.

דברי ברכה

יעל ברקת¹¹

מההרצאה שלך למדתי, שאתה מקשיב לנשים. ובכן, הגיעה העת ליישם.

אינני מתכוונת לכאן ועכשיו, אלא תמיד.

שלום לכולם. מעטים מכם עדיין לא מכירים אותי. אך אני מכירה אתכם. מדי ערב, שמעתי על קורותיכם ועל הישגים. אף שמעתי על המקומות בהם ביקרתם, כמו גם על המקומות מהם בחרתם להדיר את רגליכם.

במשך השנים שמעתי גם מרבים מכם. נהגתם לפנות אליי או לעצור אותי בדרכי ולספר לי על כך שגרשון הוא שונה, ועד כמה הוא אחר. חלקכם אף בקשתם ממני לשמור עליו כפי שהוא.

בשיח שנגע לייחודיות של גרשון, ציינתם את העובדה, שהוא מוכן לדבר עם כל אחד, ללא קשר לדרגתו או לניסיונו. תמיד בגובה העיניים. ציינתם, שהוא משתף בדיונים ובפורומים שהוא מקיים, קצינים זוטרים לצד בכירים.

סיפרתם, שהוא עומד על דעות נחרצות במילים מופשטות, שלא תמיד קיבלתם, ועוד ועוד.

אני מאמינה, שסימני "אחרות" ניטעו אף בכם ויבואו לידי ביטוי בעשייה היומיומית באשר היא.

אנצל את הבמה הזאת כדי להודות לצוות הנפלא, שליווה אותנו כמשפחה לאורך השנים האלה: החיילים, הקצינים, האזרחים והחברים, שלשמחתי חלק גדול מהם נמצא כאן. תודה מיוחדת ליפעת, למיכל ולמשה, לכל מי שתמד, שיעץ ושהיה שם כחבר וכשותף.

לסיום, שלושה דברים טובים שיקרו עם סיום תפקידך:

כעת, תוכל לנסוע לחוף לארץ על חשבונך; כעת, תוכל להישאר חייל, אך לעבוד קצת אחרת; וכעת תוכל להגיד רק כמעט כל מה שאתה רוצה.

---

¹¹ יעל ברקת, רב סרן בצה"ל, רעייתו של האלוף גרשון הכהן.

לו יהי¹²

גרשון הכהן: ... "השיר "לו יהי" של נעמי שמר, מחזיר אותנו לזיכרון מלחמת יום הכיפורים. לכל תקופה - השיר שלה, וכאן יש זיכרון עמוק. אני רוצה לספר סיפור על השיר הזה: בינואר 1974, על יד מזרעת בית ג'אן, בואכה דמשק, בתוך מובלעת רמת הגולן, הגיע מרצה להרצות בפני החיילים. הייתי מפקד טנק, סמל מחלקה, ואספתי את החיילים להרצאה, שאיש לא רצה לשמוע. המרצה הציג שקופיות של מוזאיקות מבתי כנסת עתיקים בארץ ישראל וסיים במוזאיקה מבית הכנסת בירחו; בשקופית הוצגה מנורה ומתחתיה הופיע הכיתוב: "שלום על ישראל". הוא סיים את ההרצאה במילים "לו יהי", הקרין שקופית עם שירה של נעמי שמר, וביקש מכולם לעמוד ולשיר. נדהמתי לראות, כיצד חיילים פשוטים - היה בוגר תיכון אחד בפלוגה - עומדים ושרים בעיניים דומעות. בעיניי, השיר הזה הוא בדיוק שיר הפרטיזנים (בתרגומו של אברהם שלונסקי):

"אל נא תאמר הנה דרך האחרונה
את אור היום הסתירו שמי העננה
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא..."

כששמי העננה אינם מותירים תקווה - היהודי מאמין בתקווה. זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא - מבשר אחיזה עיקשת בתקווה, במפרש לבן באופק, מול ענן שחור כבד. אבל אנחנו מאמינים בתקווה.

אסף חזני: ניתן לזהות באירוע המתואר את יריית הפתיחה למהלך המקצועי של הקריירה של האלוף גרשון הכהן, בחיבור בין החלום

---

¹² קטע מריאיון, שערך השדרן טוני פיין מרשת ג', עם האלוף גרשון הכהן, בערב יום הכיפורים, התשע"א.

הציוני להווייה המקומית. אירוע מכונן של סמל במובלעת בצפון, לאחר המלחמה, המשפיע על מהלך החיים. בבחינת חלום גרשון. חלום גרשון, המתחיל בניכור ובזרות, מעבר לגבול הבינלאומי, לאחר המלחמה והרצאה הזויה, לכאורה, המסתיימת כחלום בתוך חלום. מהלך קריירה של מי שידע לזהות את ייחודיותו של הרגע במובלעת בצפון ואשר השכיל לשמר את ייחודיות התווך, שבין החלום למציאות, כאתגר מקצועי כמפקד בצה"ל. ניתן להבחין, כי מילות השיר "לו יהי" הן עצמן כעין חלום, כעין תקווה, כעין גאולה.

לו יהי

מילים ולחן: נעמי שמר

עוד יש מפרש לָבוּ בְּאֶפֶק

מול עֵנָן שְׁחֹר כָּבֵד

כָּל שְׁנֵבֶקֶשׁ לוֹ יְהִי

וְאִם בְּחִלּוֹנוֹת הָעָרֵב

אור גְּרוֹת הַחַג רוֹעֵד

כָּל שְׁנֵבֶקֶשׁ לוֹ יְהִי

לוֹ יְהִי, לוֹ יְהִי, אֲנֵא לוֹ יְהִי

כָּל שְׁנֵבֶקֶשׁ לוֹ יְהִי

מה קול עֲנוֹת אֲנִי שׁוֹמֵעַ

קול שׁוֹפֵר וְקול תְּפִים

כָּל שְׁנֵבֶקֶשׁ לוֹ יְהִי

לוֹ תִשְׁמַע בְּתוֹךְ כָּל אֵלֶּה

גַּם תִּפְלֶה אַחַת מִפִּי

כָּל שְׁנֵבֶקֶשׁ לוֹ יְהִי

לו יהי, לו יהי, אָנָּא לוֹ יהי
כָּל שְׁנֵיבְקֵשׁ לוֹ יהי

בְּתוֹד שְׂכוּנָה קִטְנָה מְצֻלָּת
בֵּית קֵט עִם גַּג אָדָם
כָּל שְׁנֵיבְקֵשׁ לוֹ יהי
זֶה סוּף הַקִּיץ, סוּף הַדְּרֹךְ
תָּן לָהֶם לְשׁוּב הַלּוּם
כָּל שְׁנֵיבְקֵשׁ לוֹ יהי

לוֹ יהי, לוֹ יהי, אָנָּא לוֹ יהי
כָּל שְׁנֵיבְקֵשׁ לוֹ יהי

וְאִם פִּתְאוֹם יִזְרַח מֵאֲפֵל
עַל רֵאשֵׁנו אֹר כּוֹכֵב
כָּל שְׁנֵיבְקֵשׁ לוֹ יהי
אִז תֵּן שְׁלוֹה וְתֵן גַּם כַּח
לְכָל אֱלֹה שְׁנֵיבְקֵשׁ לוֹ יהי
כָּל שְׁנֵיבְקֵשׁ לוֹ יהי

דבר ראש המטה הכללי רב אלוף בנימין (בני) גנץ¹³

אני שמח להיות כאן ולומר מספר מילים, אשתדל לא לקלקל את הדברים היפים ששמעתי.

חברים, להיות המפקד של גרשון זה אתגר אמתי. אני חושב שעמדתי בו בכבוד. אני נשבע לכם, שנהניתי מכל רגע. גרשון, באמת, תודה רבה. אדבר על שלוש נקודות בלבד ואתמקד בהן. אני מבקש לחזור ולהזכיר לעצמנו, בעניין הדיונים על חזון ועל מהפכה, ועל משהו קטן, שמעורר משהו גדול, שבמזרח התיכון מתרחשים, בחודשים האחרונים, תהליכים אדירים של מחאה, שמביאים לשינוי מאוד גדול. במציאות התקשורתית החדשה הדברים מתגלגלים מהר מאוד. אנו עדים לתופעה, כמו שפעת בחורף, שמתפשטת במהירות ומדביקה את כל הסביבה, מדינות וחברות, בדינמיקה של שינויים ומחאה. ההדבקה קיימת, אם כי השפעתה עדיין מוגבלת. בסופו של דבר, המחאה שטפה את המזרח התיכון כולו.

תחילתה של המחאה באביב הערבי, המשכה בטלטלה האזורית וסופה מי ישרונו? איננו יודעים כיצד ייראו פני המזרח התיכון מחר. בטלטלה הזו יש פוטנציאל חיובי, אך טמונות בה גם סכנות. כך שאינני יודע, אם זה כוכב באופל או ענן שחור כבד. במצב שנוצר יש סכנות לצד הזדמנויות. אם הרחוב ינצח וההשפעה של החברה תכריע ותתווה ישויות דמוקרטיות סביבנו, הרי שזהו כוכב באופל. אך בה במידה, זה יכול גם להיות ענן שחור כבד, אם בסופו של דבר הרדיקליזם האיסלאמי יקבל ביטוי פוליטי מעשי - ואין זו שאלה של אמונה - הדבר עלול להביא אותנו למציאות אחרת.

אנו עדים למתרחש סביבנו בכל הזירות, ואין זה המקום להרחיב בעניין. אני סבור, שאנו חיים במציאות, שבמידה מסוימת מחזירה

---

¹³ בנימין (בני) גנץ, ראש המטה הכללי העשרים של צה"ל.

אותנו ל-1967. לא בהכרח במובן של סוג הבעיה ברמה הטכנו-אופרטיבית או האסטרטגית של העניין, אלא במובן שהמציאות הרב-זירתית הזו תחדל להיות בגדר תיאוריה ופוטנציאל ועלולה להפוך, אם יתקיימו התרחישים הפחות טובים, לאתגר שיעמוד לפתחנו בשנים הבאות, ואחריו יש לעקוב. עלינו להיות שמרנים יותר וזהירים יותר. אני סבור, גרשון, בהמשך לדברך, שאפשר לתת בעיטה למשהו, לראות לאן הוא מתפתח ולהתחיל להתגלגל איתו. אלא שאקספרימנטים לא עושים עם מדינות, ובאקספרימנטים עלינו להיות זהירים הרבה יותר, בעיקר כאשר מוטל עלינו לשמור על משהו. מתוך כך, ואני חושב שאינך חולק עלי, גרשון, בעניין הזה, אני סבור - ואף ברור לי, שכולם יחשבו שזה בגלל הדיונים על תקציב הביטחון - שבשינוי כיוון אסטרטגי יש לנקוט בזהירות רבה מאוד. לעתים, אמנם, דרוש לסובב את ההגה, אך מי שמכיר, יודע, שלטרקטור יש הגה ויש בלם, שאפשר להפריד אותו. אם לוחצים רק על אחד הבלמים, אזי הטרקטור מסתובב ומתהפכים. עלינו להיזהר מאוד בעידן הנוכחי, שבו השינוי הזה מתרחש, כשהתופעה הרב-זירתית מתרחשת מחדש ומביאה עמה יכולות מהעומק האסטרטגי, שמסוגלות להגיע לעורף האזרחי של מדינת ישראל, כאילו לא היה עורף כלל. במלחמת ששת הימים, במהלך מבצע של שעות ספורות, נטרלנו, הלכה למעשה, את יכולת ההשפעה של חיל האוויר המצרי על מדינת ישראל. אני מקווה שמצרים לא תגיע לכך, אך היא בהחלט יכולה לכסות את כל שטח מדינת ישראל, מהדרום ועד לצפון, מבלי להזניק מטוס אחד לשמים, באמצעות ציוד טילאי מנגד, כשהיא מכוסה שכבות של טילי קרקע אוויר, זה בהחלט יהיה אתגר גדול למדינת ישראל. הבשורה הטובה בתווך של סיני היא שהוא מהווה, מבחינתנו, תווך לחיכוך אופרטיבי. הבשורה הרעה בקיומו של התווך הזה, שאנחנו קוראים לו "ספר פרוע", היא שהמרחב הזה מייצר יותר ויותר טרור. הבשורה הזאת איננה כל כך גדולה, שכן, היא מצטרפת ליכולות דומות

של חיזבאללה ושל סוריה. אינני יודע מה יקרה בעיראק, ומה יקרה בין עיראק לבין ירדן, ועדיין לא אמרתי מילה אחת על האיראנים. הסביבה האסטרטגית היא מאוד מורכבת, ועלינו להביאה בחשבון. עלינו לעשות שיקולים רב-זירתיים, שיקולים אסטרטגיים ושיקולים מדיניים.

עם זאת, במצב החדש שמתהווה, אפשר גם לייצר בריתות מאוד חשובות ולייצר תווך אסטרטגי שלם, שיכול להוות חיץ אסטרטגי בינינו לבין הבעיה המרכזית, בעיקר בסוגיה האיראנית. אך כדי שניתן יהיה לשקול היטב, אנו חייבים שיהיו לנו יכולות נתונות. לכן, כשאנחנו מדברים בימים אלה על המאבק התקציבי, זו איננה שאלה של תוספת תקציב, אלא של רמת הביטחון, שאלה אנחנו מבקשים להגיע.

הדבר השני שהתרחש, דווקא באותה תקופה, ואולי בגלל אותה תקופה, היא המחאה החברתית בישראל, שכמובן אינני מתווכח איתה. אני יכול לחוש, להבדיל אלף אלפי הבדלות, שאם בסביבה המזרח תיכונית אנשים חיפשו את החירות ואת החופש, הרי שבבית אנשים ביקשו להפסיק להיות פראירים, בכל מה שקשור לחלוקת המשאבים. אני מבין שפרופסור טרכטנברג דיבר פה היום, ישבתי איתו שעות ארוכות, ומאוד נהייתי לשמוע את הניתוח שלו, הוא הסביר, שיש ציבור שלם, שאיננו מוכן עוד לחלוקת המשאבים, כפי שהיא כיום. זהו עולם תוכן אחר של מחאות, בהחלט אפשר לזהות, שהטונציה והמוזיקה של ההפגנות מורכבות מאותם צלילים, מאותו ריתמוס, אמנם מעולמות תוכן שונים, המילים אחרות, אך המקצב דומה.

ראינו כיצד הדבר מתחולל, ולבסוף נוצר אתגר מאוד גדול למדינת ישראל. אני מקווה שנשכיל לשקול ולשקלל בין המורכבות האסטרטגית הגדולה מבחוץ, לבין המורכבות הלאומית החברתית הגדולה מבפנים.

אני בפירוש חושב, שאנחנו כצבא, וגם מערכת הביטחון, איננו יכולים, איננו צריכים ובוודאי איננו מתעלמים מכך. אלא שעל החלוקה מחדש של המשאבים להביא בחשבון את שני הווקטורים, ולא רק אחד מהם.

זהו בקצרה הטיעון שלנו, כשאנו מדברים על מה שקורה סביבנו ועל מה שקורה בתוכנו.

כשאני בוחן סביב, עולה השאלה מה עתיד להתרחש בשלב הבא. להערכת, השלב הבא יהיה סוג של מהפכה, סוג של דינמיקה, לא מהפכה, אינני קורא, כמובן, למהפכות. בסופו של דבר אנשים יזעקו שנמאס להם להיות פראירים, ולא יהיו מוכנים להוסיף לשאת בנטל לבד. אנשים מוכנים להיות החלוץ, שגרשון מדבר עליו, לעמוד בראש המחנה ולחיות במציאות של מאבק. אבל הם לא מוכנים להיות שם לבד. לא ניתן יהיה לבצע במדינת ישראל מיקור חוץ של הנשיאה בנטל. ראש אגף כוח האדם, שנמצאת פה עמנו, בקיאה בנתונים; כמה מתגייסים מתוך כל אזרחי מדינת ישראל, אם בודקים בחתך של נשים, גברים, יהודים, ערבים וכיוצא באלה הדברים, שיעור המתגייסים מגיע, לדעתי, ל-50%, אולי ל-60%. אם בודקים את בני הגיוס עצמם, אזי שיעור המתגייסים עשוי להגיע ל-70 אחוזים. כנראה שזה לא יחזיק זמן רב, שכן בסוף גם הם יגיעו לקצה גבול הנכונות.

לכן, משאנו מבינים את שני הדברים הללו: את האתגר האסטרטגי שסביבנו, ואת העובדה שעלינו להיערך לקראת אפשרויות לא פשוטות בעתיד, וכשאנחנו מבינים כיצד נראית החברה הישראלית ולאן הולכת - בהקשר של מי שנושא בנטל, מי שמתחלק במשאבים ומי שנוטל את השירות הצבאי על עצמו - אני חושב שצריך להתעורר מהר ובזמן.

אנחנו יודעים שאורך הרבה מאוד זמן לבנות יכולות. אם ייצא קול קורא לכולם, שירות חובה לכול - ואני חושב שצריך לפתוח את זה, ולחייב את כולם - זה לחייב את כולם. אין מי שפטור - אזי, אפשר לשרת בהרבה מאוד מקומות: בצבא, במערכת הביטחון, במשטרה ובארגוני החירום, שהם בראש סולם העדיפויות, דרך שירותים חברתיים, שירותים תשתיתיים ועוד, כולם יכולים לתרום, עם כל המורכבות הפנימית שיש בחברה הישראלית, ניתן להגיע למצב שכולם משרתים. רק אז נהיה מסוגלים להתמודד עם המציאות הדינמית הזאת, ולהיות מסוגלים להעמיד את המענה הראוי בצורה שקולה,

הולכת ונבנית ומשתפת, מתוך אחריות משותפת ונשיאה משותפת בנטל.

רק כך ניתן יהיה להתמודד עם האתגרים, שיעמדו לפתחנו מבחוץ, ועם המענה לאתגרים הללו. אם אכן, במהלך השנים, תתברר המציאות כטובה, אנחנו בוודאי נשמח להשתנות.

הדבר השלישי שאנו זקוקים לו הוא חשיבה אסטרטגית, אולי לא מהפכנית, אבל רעננה.

איננו חיים בעולם שבו אפשר לקיים דיון תיאורטי. במקומותנו האירועים הם אירועים טקטיים, שמייצרים מציאות אסטרטגית, וההשתנות שלנו חייבת להתבצע מתוך חשיבה רעננה ומתוך יציבות אופרטיבית, בכל נקודת זמן. אינני יודע מה יהיה מחר בבוקר. אינני יכול להבטיח, נוכח מה שקורה בסוריה, שהתכניות האופרטיביות של רמת הגולן היום יהיו תקפות גם מחר. כמובן, שלא אוותר על משהו שיש לי ביד, עד שלא אייצר חלופה, ותהיה לי גם האדפטציה שלה, בצורה אחראית וזהירה, שכן אנו חיים באזור שהוא זירת מלחמה, ואיננו יכולים להרשות לעצמנו, שלא לעשות זאת בצורה הטובה ביותר.

אחד המקומות שבהם מתקיימת חשיבה רעננה והסתכלות רחבה הוא המכללה לביטחון לאומי. אין זה המקום היחיד, שכן אני סבור, שחשוב מאוד שהדברים האלה יתבצעו דרך הגופים המבצעיים שלנו, עליהם מוטל "לחשוב אחרת", לייצר רעיון וגם להיות מסוגלים ליישמו. שכן, בסופו של דבר, כאמור, אין זה דיון תיאורטי. אך מבחינת חשיבה רחבה, שותפות בעשייה וחינוך להסתכלות פתוחה, אני סבור שלמכללה לביטחון לאומי יש חשיבות גדולה מאוד. שוב גרשון, זו הזדמנות נוספת לחזור ולומר לך תודה רבה - זה יקרה לך מספר פעמים בימים הקרובים - על שנים של עשייה רחבה, פתוחה וחשובה.

אם יש מקום שבו אנו יכולים, ולא רק צריכים, להרשות לעצמנו, מבחינת האתוס הארגוני שלנו, חשיבה שהיא פורצת גבולות, לעתים ספק צבאית, זה בדיוק במכללה.

כשאני מבקר בתרגיל באוגדה 36, אני מקבל גבולות גזרה, חיצים, משימה, מטרה, דברים מאוד ברורים, מוחשיים ויציבים. טוב ששם זה כך, וטוב שפה זה רחב יותר. צריך לדעת להלך בין שני העולמות. על כך, תודה רבה לך, גרשון.

יוסי, אתה נכנס לנעליו של גרשון. אין לי כל ספק שאתה בנוי לכך. אני מציע לך לאמץ את דבריו של גרשון; שום דבר לא קבוע, תן לזה בעיטה, תזיז את זה לאן שאתה רוצה. אני אסדר את המסגרת מסביב ואתה תתפתח לאן שהעננים יסיעו אותך. תודה לכולכם ובהצלחה.

"עיונים בביטחון לאומי"

עריכה: רס"ן נאוה גרוסמן-אלוני

עריכה לשונית: רס"ן נאוה גרוסמן-אלוני

תמלול ועיצוב כריכה נוכחית: אבישי גבע

עיצוב הלוגו והפורמט של כתב העת: סלעית סלע

מרכז המחקר של המכללה לביטחון לאומי, צה"ל

ראש המרכז: פרופסור ארנון סופר

המרכז למחקר של המכללה לביטחון לאומי הוקם כפועל יוצא מהחלטת ממשלה מיום ה- 23 במאי 1976, שקבעה, כי המכללה לביטחון לאומי היא "המוסד הגבוה ללימוד, לעיון ולמחקר בבעיות הביטחון הלאומי של מדינת ישראל".

למרכז המחקר יתרון יחסי בתחום הביטחון הלאומי, בהפגישו בכירים מארגונים שונים: אנשי צבא בכירים מכל זרועות צה"ל ומצבאות זרים, בכירים מארגוני הביטחון, נציגים של משרדי הממשלה, אנשי אקדמיה מדיסציפלינות שונות ומקבלי החלטות, ברמות הבכירות, בכל תחומי הביטחון, המשק, החברה והשלטון בישראל.

עם קהל היעד נמנים: הדרג המדיני-פוליטי; הדרג המקצועי של מקבלי ההחלטות; הדרג האופרטיבי ומעלה במערכות הביטחון הלאומי; תלמידי המכללה לביטחון לאומי כמשפיעים עתידיים; אנשי אקדמיה בכירים ואנשי תקשורת; מכוני מחקר אקדמיים ואקדמיים למחצה; מוסדות אקדמיים ומוסדות מקבילים, הפועלים בתוך ממסדי הביטחון הלאומי בחוץ לארץ.

תחומי העיסוק של המרכז כוללים את התחומים הבאים: גיאואסטרטגיה וביטחון לאומי; שילוביות ושיתוף פעולה בין ארגוני ובין משרדי; הגדרות ותפיסות חדשות של ביטחון לאומי; שחיתות שלטונית וביטחון לאומי; חוסן לאומי בעימותים מוגבלים; היבטים של טרור ופשיעה (בדגש על הקשר הייחודי לישראל); וסוגיות של ביטחון פנים.

במסגרת המרכז פועלים עמיתי מחקר מהארץ ומחו"ל. פרסומי המרכז מגוונים וכוללים ספרים, כתבי עת ופרסומים נוספים, כגון: "ביטחון לאומי", "עיונים בביטחון לאומי" "נייר עמדה". בנוסף, שותף המרכז עם גלי צה"ל ועם ההוצאה לאור של משרד הביטחון בהכנת "סידרת הביטחון הלאומי" במסגרת האוניברסיטה המשודרת.

מרכז המחקר של המכללה לביטחון לאומי, צה"ל. מחנה דיין, גלילות, ד"צ 02624,

צה"ל, טל': 03-7607335, דוא"ל: yehezkeally@gmail.com

צבא ההגנה לישראל, המכללה לביטחון לאומי

מפקד המכללות: אלוף יוסי בידץ

המדריך הראשי: אלוף משנה ד"ר ענאן ווהאבי

יוזם ומפיק יום העיון: ניצב משנה גדעון מור

**סגל המדריכים: גונדר משנה ד"ר אילי גולדברג, גב' ליאורה הרצל, אלוף משנה איציק כהן,
ניצב משנה גדעון מור, ד"ר רדא מנצור**

מחנה דיין, גלילות, ד"צ 02624, צה"ל, טל': 03-7607335